کوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بڵاوی دەکاتەوە

www.kurdistanmedia.com

ژمارە ٨٦٠ ▪ چوارشەممە ١٥ی سەرماوەزی ١٤٠٢ _ ٦ی دێسامبری ٢٠٢٣

دابینکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فێدراڵدا

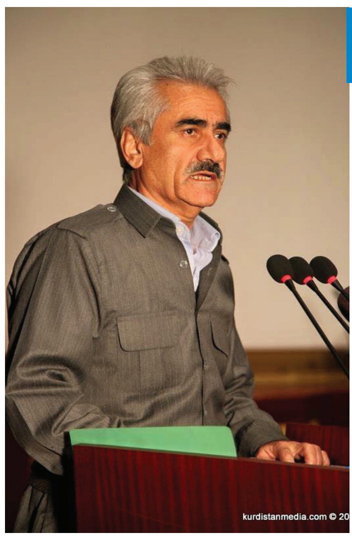

پەیام بەبۆنەی ڕۆژی جیهانیی بەرەنگاربوونەوەی توندوتیژیی دژبە ژنان

٢٥ی نۆوامبر، وەک ڕۆژی هاوخەباتی و یەکڕیزیی ژنان و پیاوانی ئازادیخواز لەدژی هەر جۆرە توندوتیژییەک بەدژی ژنان ناودێر کراوە. ئەم بۆنە جیهانییە بۆ نەتەوەی کورد و کۆمەڵگەی کوردی، جیا لە ڕوانینە مرۆییەکەی، وەبیرهێنەرەوەی ڕەهەندێکی بەربڵاوی ستەم و چەوساندنەوەیەکی هەمەلایەنەیە لەدژی ژنانی وڵاتەکەمان، کە جارێک بە هۆی کوردبوون و؛ جارێکیش بە هۆی ژنبوونەوە بەردەوام بەرەوڕووی توندوتیژی بوونەتەوە. شۆڕشی ژینا کە بە پێشەنگایەتیی ژنانی نیشتمانەکەمان و بە دروشمی «ژن، ژیان، ئازادی» دەستی پێ کرد، وێنەیەکی ڕوونتری لە ڕەهەندەکانی ستەم و توندوتیژیی دژبە ژنان خستە ڕوو. ویستی ژنان و پیاوانی ئازادیخوازی کوردستان و کۆمەڵگەکانی دیکەی ئێران بۆ ڕزگاربوونیان لە ستەم و بندەستی، بە بەشێک لە بەها بەرزەکانی دروشمی «ژن، ژیان، ئازادی» دادەنرێت، واتە پێداگرییەک کە لەسەر ئامانجی یەکسانی، ئازادی و کەرامەتی مرۆڤەکان دەکرێتەوە.

وێڕای بەرزڕاگرتنی ئەم بۆنە جیهانییە، هیوادارم وشیاری و ڕۆڵی کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆ سڕینەوەی هەموو جۆرە ستەم و توندوتیژییەک بە تایبەت لە دژی ژنان، پێشکەوتنی زیاتر بەخۆوە ببینێت. بە هیوای ئازادی و کۆمەڵگەیەکی بەختەوەر و یەکسان بۆ هەموو ژنانی وڵاتەکەمان.

ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران (مستەفا هیجری)

کۆماری ئیسلامی و شەڕی غەززە

مایەپووچ هاتنەوەی ڕێژیمی تێرۆر و قەیرانخوڵقێن

◆ سەر وتار

شەڕی کۆماری ئیسلامی لەگەڵ خەڵک و پیلانی ئاسایبوونی سەرکوت

سمایل شەرەفی

کۆماری ئیسلامیی ئێران هەر تەنیا ئیسرائیل و ئەمریکا و ڕۆژاوا و هێز و لایەنەکانی ئۆپۆزیسیۆن بە دوژمن و نەیاری خۆی نازانێ، بەڵکوو خەڵکی ئێران بە هەموو پێکهاتەکانیەوە وەک دوژمن سەیر دەکات و بەکردەوەش شەڕی بەدژ ڕاگەیاندوون. ئەوەندەی ئەم ڕێژیمە و دامودەزگا سەرکوتکەرەکانی هەڕەشە و مەترسین بۆ سەر خەڵکی ئەم وڵاتە، هیچکات نیوئەوەندەش خەڵک هەڕەشە و مەترسیی دەرەکییان بۆسەر خۆیان هەست پێ نەکردوە. تەنانەت ئەوکاتانەش کە لە ڕەوتی شەڕی هەشت ساڵە لەگەڵ عێراقدا کوشتن و وێرانییان بەسەردا سەپێنرا، دیسان هۆکار و سەبەبی هەموو ئەم کوشتار و ماڵوێرانیانە، هەر سیاسەتە شەڕئەنگێزەکانی ئەم ڕێژیمە تینوو بە خوێن و ئاشق بەشەڕە بوو.

شەڕی کۆماری ئیسلامی دژبە گەلانی ئێران بەدرێژایی تەمەنی ئەم ڕێژیمە درێژەی هەبووە و لە ئێستاشدا ڕۆژانە خەڵک جیا لە هەڵگرتنی باری قورسی ژیان و گوزەرانێکی پڕ لە هەژاری، گیانیان لێ دەستێندرێ. شەڕی کۆماری ئیسلامی دژبە خەڵک فرەچەشنە؛ لە بەرتەسکردنی....

درێژە بۆ لاپەڕەی ٢

حەسەن شەرەفی:

بەردەوامیی تێرۆر و هێرشەکانی کۆماری ئیسلامی بۆ سەر حیزبی دێموکرات بۆ بەهێزیی ئەم حیزبە دەگەڕێتەوە

کۆماری ئیسلامیی ئێران هەر لە سەرەتای گەیشتنە دەسەڵات لە سێ لاوە و بە بەرنامە و ئامانجدار لە سێ بواردا لەدژی حیزبی دێموکرات لە مەیداندا بووە. یەکەم لە باری تەبلیغییەوە بە کافر و دوور لە دین و بە داردەستی بێگانە زانین و ئەوەی دوور بوو لە واقعییەتەکان. دووهەم، لە باری هێرش و سەرکوتەوە کە لەڕێگەی عەرز و ئاسمانەوە کردیە سەر کوردستان و گەمارۆیشی خستە سەر، و بێجگە لەوانە تێرۆریزمیشی وەکوو چەکێک لەدژی جووڵانەوەی کورد و حیزبی دێموکرات وەڕێ خست.

– کۆماری ئیسلامیی هەتا ئێستا زیاتر لە ٤٠٠ کادر و پێشمەرگە و ئەندامی ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی تێرۆر کردوە کە دیارترینەکانیان شەهیدان د. قاسملوو و د. شەرەفکەندی، دوو سکرتێری پێشووتری حیزب بوون. بەڵام بەداخەوە باجی ئەو تێرۆرانە لەسەری قورس نەبوون. لەبارەی پەروەندەی تێرۆری ڤییەن‌دا دەوڵەتی ئۆتریش کلکی لە بەر دەستی کۆماری ئیسلامیدا بوو، چونکی ئەو وڵاتە لە شەڕی ئێران و عێراقدا پێچەوانەی یاسا چەکی بە هەردوو وڵات فرۆشتبوو، و نیگەران بوو کە ئێران ئەوە لەقاو بدات. بەڵام کاتێک لە تێرۆری مێکونووس‌دا بەهۆی سەربەخۆیی دەزگای قەزایی ئاڵمان پەروەندەکە ئاکامی خۆی وەرگرت، ئێران هەس درایەوە و لە تێرۆرەکانی لە خاکی ئورووپادا دەستی ڕاگرت. بێگومان ئەگەر ئەو سەربەخۆییەی دەزگای قەزای ئاڵمان هەیبوو ئۆتریشیش هەیبا، دوکتور سادق تێرۆر نەدەکرا، چوونکە پێشی پێ دەگیرا.

– بەڵام هۆکارەکانی بەردەوامیی ڕێژیم لە تێرۆری ئەندامانی حیزبی دێموکرات وەک گوتم یەکەمیان بۆ ئەو دوژمنایەتییە دەگەڕێتەوە کە لەگەڵ جووڵانەوەی کورد و حیزبی دێموکرات هەیەتی و لەو کاتەوە دەستی پێ کردووە کە کورد «نا»ی بە ڕێفراندۆمەکەی کۆماری ئیسلامی گوت. دووهەم بۆ پێگە و قورسایی حیزبی دێموکرات لە ڕێکخستنی نارەزایەتییەکانی دژبە ڕێژیم دەگەڕێتەوە ئەویش لە کاتێکدا ڕێژیم حاشا لە مانەوەی ئەو حیزبە دەکا کەچی بەبەردەوامی مووشەک و درۆنی بۆمبڕێژکراوی تێ‌دەگرێ و ئەندامەکانی تێرۆر دەکات. بێگومان ئەوەش بۆ بەهێزیی ئەو حیزبە دەگەڕێتەوە ئەگینا بۆ ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئەو هەمووە پیلانەی لەدژی دەگێڕا؟

– هەتا هەتا خەباتی خەڵکی کوردستان بە ڕێبەرایەتیی حیزبی دێموکرات لەدژی کۆماری ئیسلامی لەگۆڕێدا بێ جینایەت و تێرۆرەکانی ڕێژیم بەردەوام دەبن، بەڵام دەکرێ بە پلان و بە وریایی زیاتر لە ڕادەی زیانەکانی ئەو پیلانانە کەم کەینەوە، بەڵام هیچ ڕێژیمێک عومری نۆحی نییە و، هیچ خەبات و تێکۆشانێکی ڕەواش بێ‌ئاکام نامێنێتەوە. بۆیە دڵنیام ئەو ڕێژیمە بە دەست تێکۆشەرانی ئازادیخوازی ئێران و بە تایبەتی تێکۆشەرانی حیزبی دێموکرات لەنێو دەچێ و ئەو دەمی پتر لە ئێستاش لایەنە شاراوەکانی پەروەندەی جینایەتەکانی کۆماری دەردەکەون.

(چەند تەوەر لە وتووێژی حەسەن شەرەفی، ئەندامی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لەگەڵ کوردکاناڵ)

کەماڵ کەریمی:

ئاسایکردنەوەی پێوەندییەکان لەگەڵ وڵاتانی عەڕەبی نەگەیوەتە ئاستێک قازانجی بۆ ئێران هەبێت

- حەوتووییەک پێش دەستپێکردنی شەڕەکە خامنەیی ڕوو لە وڵاتانی عەڕەبی گوتی، ئێوە لەسەر ئەسپی تۆپیو گرێوتان کردوە و ئیسراییل نامێنێ. ڕۆژێک دوای دەستپێکردنی شەڕەکە، پەیامی خۆشی و شادیی ڕاگەیاند. بەڵام دوای هێرشی ئیسراییل و پاشەکشەی حەماس حاشا ئاگایان لەو هێرشەی حەماس بووبێ و لەو بەرپرسایەتییە کە کەوتووەتە سەر شانیان خۆیان دزییەوە. هەموو ئەوانە دەرخەری ئەوەن کە یەکێک لە پیلانەکانی کۆماری ئیسلامی لە هێرشی حەماس بۆ سەر ئیسراییل، ئەوە بوو نەهێڵێ پەیماننامەی ئیبراهیم لەنێوان ئیسراییل و وڵاتانی عەڕەبی سەر بگرێ و لەوەدا سەرکەوتوو نەبوو...

- لەڕاستیدا هەڵوێستی واقعبینانە و دوور لە هەڵچوونی وڵاتانی عەڕەبی نیشانەی لێکدانەوەی دروستیانە لە سیاسەتەکانی ئێران لەو شەڕەدا. ئەوان دەزانن کە ئەمە ئێرانە و کۆماری ئیسلامییە کە ئەم کێشانە دروست دەکا. ئەوان دەزانن کە ئەو شەڕە شەڕی ئەوان وەک دنیای عەڕەب نییە، و شەڕی فەلەستینییەکانیش نییە لەڕاستیدا، بەڵکوو شەڕی ئێرانە کە لە ناوچەدا سازی دەکا. بۆیە بەرژەوەندییە ئابووری و ستراتێژییەکانی وڵاتانی عەڕەبی ناخوازی وەکوو ساڵی ١٩٧٣ شەڕ لەگەڵ ئیسراییل بکەن...

(هەموو وتووێژەکە لە لاپەڕەی ٢دا بخوێننەوە)

«هەنگەژاڵ» سەلاخخانەکەی ئەم ڕۆژانەی کوردستان — عەلی بداغی — ٣

لە ئیسلامی سیاسیدا شتێک نییە بە ناوی بیری نەتەوەیی — سۆران باریکە — ٤

خوێندنەوەیەکی نیشانەناسانە — شەهلا دەباغی — ٦

وەردانەوەیەکی شۆڕشی ژینا و فاکتەرەکانی سەرکەوتنی — ناسر ساڵحی‌ئەسڵ — ٩

ئەدەب و هونەری بەرگری — ڕێباز مەریوانی — ١٠

کوردستان
• ژمارە ٨٦٠
١٥ی سەرماوەزی ١٤٠٢ _ ٦ی دێسامبری ٢٠٢٣

• درێژەی سەروتار

شەڕی کۆماری ئیسلامی لەگەڵ خەڵک و پیلانی ئاسایبوونی سەرکوت

...... ئازادییە کۆمەڵایەتییەکان، کۆنترۆڵی جموجۆڵی ڕۆژانەی خەڵک، لەهەژاریدا هێشتنەوەیان و هەوڵدان بۆ دابڕاندنیان لە دنیای ئازاد و زانیارییەکانەوە بگرە تا دەستبەسەرکردن، داسەپاندنی حوکمی قورسی ناڕەوا و کوشتنی سیستماتیکیان بە شێوە و بیانووی جۆراوجۆر.

شەڕی کۆماری ئیسلامی لەگەڵ خەڵک ڕۆژانە خوێن و قوربانی وەردەگرێ؛ ژنان و کچانی وڵات تەنیا بە تاوانی دەرکەوتنی بسک و پرچیان ئەوپەڕی بێڕێزییان پێ دەکری و وەها دەستیان لێ دەوەشێندرێ کە وەک ژینا و ئارمیتا گیان دەدەن، خەڵکی ڕەخنەگر و بەندییە سیاسی حوکمی قورس و گرانی ناڕەوایان بەسەردا دەسەپێندرێ و لە کۆتاییدا بەگۆترە و لەسەر مەیلی بێدادگاکانی ڕێژیم پەتی سێدارەکان بۆ هەڵدەخرێ و گیانیان لێ دەستێندرێ. کوشتنی بەئەنقەستی کاسبکارە بێدەرەتانەکانی کوردستان و بەلوچستانیش بەتاوانی کۆڵبەری و سوختبەری لایەنێکی دیکەی جینایەتەکانی ئەو ڕێژیمەن. بۆ سەرلماندی ئەم ئدیعایانە تەنیا لە سەر لەسێدارەدانی زیندانیان و کوشتنی کۆڵبەران ئاماژە بە ئاماری دوو ڕێکخرای "هەنگاو" و "ناوەندی مافی مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی کوردستان" دەکەین:

"تەنیا لە مانگی نوامبری ئەمساڵدا ١٢٢ زیندانی لە زیندانەکانی سەرتاسەری ئێراندا لە سێدارە دراون کە بە بەراورد لەگەڵ مانگی پێشووتر نیوانیو زیاتر بەرزبوونەوەی بەخۆوە بینیوە." لە پێوەندی لەگەڵ کوشتنی کۆڵبەران لە کوردستانیشدا؛ تەنیا لە ماوەی دوو مانگ و دە ڕۆژی پاییزی ئەمساڵدا ١٣٥ کۆڵبەر و کاسبکاری کورد لە ناوچە سنوورییەکانی کوردستان دراونەتە بەر دەستڕێژ کە ١٢ کەس لەوان کوژراون. بە واتایەک تەنیا بەپێی ئەم دوو ڕاپۆرتە، لە ماوەی دوو مانگی ڕابردوودا ٢٥٧ ئینسان لە لە لایەن سیستەمی سەرکوت و مرۆڤکوژی کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە گیانیان لێ ئەستێندراوە کە زۆربەیان کوردن.

ئەوەیکە کۆماری ئیسلامی ئێران ٤٤ ساڵە لەگەڵ خەڵکی ئێران و کوردستان لەشەڕدایە و ڕۆژ نییە خوێنی خەڵکی ئەم وڵاتە نەڕێژێ، سەلماندنی زۆر ئاسانە. بەڵام ڕوویەکی دیکەی ئەم شەڕە کە ڕۆژانە قوربانیی لێ دەکەوێتەوە و تا کۆماری ئیسلامی ئێران لە دەسەڵاتدا بێت درێژەی دەبێ، ئاسایبوونی ئەم قوربانیوەرگرتن و قوربانیدانەیە! لەلایەک کۆماری ئیسلامیی ئێران لە ڕێگای بردنەسەرەوەی ڕێژە و ژمارەی قوربانییەکان هەوڵی ئاساییکردنەوەی ئەم دیاردەیەی داوە و لەلایەکی دیکەوە پێدەچێ کۆمەڵگەش ئەم قوربانیدانەی بەلاوە ئاسایی بوویێتەوە کە ئەمەی دووهەمیان ئەگەر کەمتەرخەمبوونی تاک و کۆیەکانی کۆمەڵگەی ئێران نەبێت، بێگومان هۆکارەکەی دیکەی دەتوانێ زۆر زەرەرمەند و مەترسیدار بێت کە ڕەوایی بە کردەوەی هێزی سەرکوتی ئەم ڕێژیمە ناڕەوایە بدات.

کۆماری ئیسلامی و ئیدئۆلۆژییە نەخۆش و تینووبەخوێنەکەی، ٤٤ ساڵە سەلماندوویەتی ئەوەی بۆی گرینگ نەبێت؛ ماف و کەرامەت و گیانی ئینسانەکانە. هەر لە کوشتنی کیانی پیرفەلەک و ژیناوە بگرە تا کوشتنی هونەرمەندی ناوداری سینما، داریوش مێهرجوویی و بێحورمەتیکردن بە پیرەپیاوێکی ٩٠ ساڵەی وەک مامۆستا خدر قادری (خلە دەرزی). ئەوە ماهییەت و نێوەرۆکی ئەم ڕێژیمە و کاربەدەستە پیاوکوژەکانیەتی.

بەڵام کەمتەرخەمیی کۆمەڵگەش بەرانبەر بەم سەرکوتکاریانە، جێی تێرامان و لێبوردبوونەوەیە. ڕاستە هێزی سەرکوتی ڕێژیم دڕندانە و بێبەزەییانە بەرانبەر بە هەر نارەزایەتییەک دەجولێتەوە و سەرکوت دەکات. بەڵام بەدڵنیاییەوە تاکەهێز کە بتوانێ و توانیویەتی پاشەکشە بەم سەرکوتکاریانە بگرێت، هەر هەڵوێستی یەکگرتووانەی جەماوەریی خەڵکە کە ڕێژیم لێی تۆقیوە.

خەڵک لە ئێران و کوردستان وەک لە ڕەوتی شۆڕشی ژینادا بەرانبەر بە کوشتنی کچێکی بێتاوانی وەک ژینا سەلماندیان کە بەرانبەر بە گیانی ڕۆڵەکانیان، نەتەنیا کەمتەرخەم نین، بەڵکوو دەتوانن تەخت و بەختی ئەم ڕێژیمەی پێ وەلەرزین بخەن، پێویستە وێڕای پاراستنی یەکگرتوویان، دژکردەوەیان بەرانبەر بە تاوانکارییانی ئەم ڕێژیمە هەبێت. کۆمەڵگەی زیندووی کوردستان نابێ ئیزن بدا کۆماری ئیسلامی مەرگ و کوشتنی خەڵکی وڵاتەکەمان بە دەستی هێز و ناوەندە سەرکوتکەرەکانی ئاسایی بکاتەوە. کەمتەرخەمبوونی کۆمەڵگە بەرانبەر بەم هەموو جینایەتانەی ڕێژیم، بەتایبەت لە دۆخی ئێستادا کە خودی ڕێژیم هەوڵ دەدات هەموو سەرنجی بیروڕای گشتی بەلای شەڕی ئیسرائیل و حەماس و شەڕ لە غەززەدا بەرێت، دەستی ڕێژیم لە سەرکوتکاری و جینایەتی زیاتر ئاوەڵا دەکاتەوە. بۆیە لەسەر هەموو حیزبە سیاسییەکانی ئێران و کوردستان و کۆمەڵگەی مەدەنی لە نێوخۆی وڵات و گشت چین و توێژەکانی کوردستانە کە پێش بە پیلانی ئاساییکردنەوەی سەرکوت لە وڵات بگرن و پاشەکشە بە سیاسەتی سەرکوت و مرۆڤکوژیی کۆماری ئیسلامی بکەن.

***

کەماڵ کەریمی:

ئاساییکردنەوەی پێوەندییەکانی وڵاتانی عەرەبی لەگەڵ ئێران نەگەیوەتە ئاستێک قازانجی بۆ ئێران هەبێت

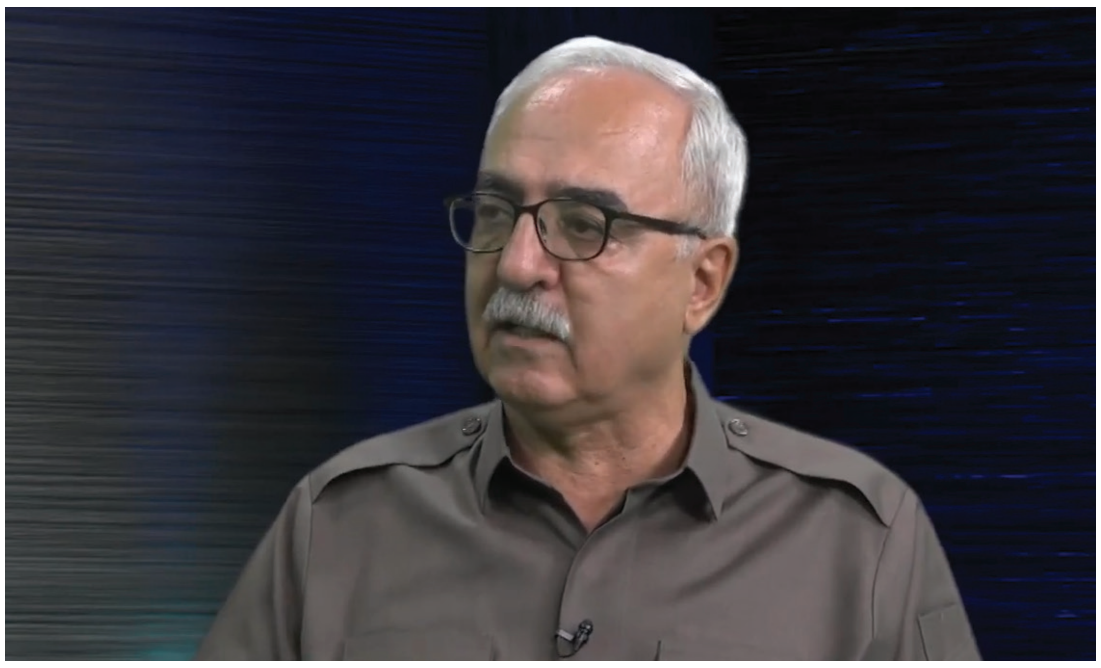

ئاماژە: دوای دوو مانگ شەڕی ئیسرائیل و حەماس ڕەوتی ڕووداوەکان بەرەو کوێ دەچێ؟ ئێران چەندە توانی پلانەکانی بۆ ئەو شەڕە سەرکەوتوو بن و ئایا ئەو شەڕە لەو بازنەیەدا قەتیس دەبێ یان بە ئەگەری زۆرەوە پەلکێشی شوێنەکانی دیکەی ناوچەکەش دەکرێ؟ کاک کەماڵ کەریمی، ئەندامی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە وتووێژێکدا لەگەڵ "کورد کاناڵ" لێکدانەوەی وردی بۆ ئەو بابەتە کردوە و "کوردستان" کاڵ و پوختەی ئەو باسەی بۆ خوێنەرانی گواستۆتەوە.

گرینگترین سەرنجەکان لەسەر شەڕی غەززە؟

من پێموایە ئەو شەڕە لە سێ لایەنەوە دەکرێ باس لە خاڵە گرینگەکانی بکەین. یەکەم، مەسەلەی خودی ئیسراییل و حەماس. دوویەم، کێشە نێودەوڵەتییەکان لەسەر ئەو شەڕە و دواتر ڕۆڵ و هەڵوێستەکانی کۆماری ئیسلامی. ئەوەی پێوەندی بە کۆماری ئیسلامییەوە هەبێ، هەرچەند ئەوان لە سەرەتاوە شاگەشکە بوون کە حەماس بتوانێ بچێتە نێو بەشێک لە خاکی ئیسراییلەوە و بتوانێ خەڵکێکی زۆر بکوژێ و خەڵکێکی زۆر بەبارمتە بگرێ و، ئەوەیان وەکوو دەسکەوتێک لە سیاسەتەکانی خۆیاندا پێشان دەدا، بەڵام لە ڕۆژەکانی یەکەمی شەڕ بەدواوە ئێمە دەبینین ئێران هەر پاشەکشە دەکا.

حەوتوویەک پێش دەستپێکردنی شەڕەکە خامنەیی ڕوو لە وڵاتانی عەرەبی گوتی، ئێوە لەسەر ئەسپی تۆپیو گرێوتان کردوە و ئیسراییل نامێنێ. ڕۆژێک دوای دەستپێکردنی شەڕەکە، پەیامی خۆشی و شادیی ڕاگەیاند. بەڵام دوای هێرشی ئیسراییل و پاشەکشەی حەماس حاشا ئاگایان لەو هێرشەی حەماس بووبێ و لەو بەرپرسایەتییە کە کەوتووەتە سەر شانیان خۆیان دزییەوە. هەموو ئەوانە دەرخەری ئەوەن کە یەکێک لە پیلانەکانی کۆماری ئیسلامی لە هێرشی حەماس بۆ سەر ئیسراییل، ئەوە بوو نەهێڵێ پەیماننامەی ئیبراهیم لەنێوان ئیسراییل و وڵاتانی عەرەبی سەر بگرێ و لەوەدا سەرکەوتوو نەبوو. خاڵی دوویەمیش ئەو گوشارە قورسە بوو کەوتە سەر ئێران. دوای ئەوەی ئەمریکا هێزێکی زۆری هێنایە ناوچەکە و، تەنانەت دوای ساڵانێکی درێژ ئینگلیستانیش ناوێکی شەڕکەری ناردە ناوچە، ئەوە بەجۆرێک دەتوانین بڵێین هەڕەشەیەکی ڕاستەوخۆ بوو بۆ سەر ئێران. لەگەڵ ئەوەی ئەمریکاییەکان ڕایانگەیاندووە نایانەوێ ئێران ئێران ڕاستەوخۆ بێتە نێو شەڕەکە. بەڵام دەبینین ئەمریکا لەو ماوەیەدا بەردەوام پێگەکانی سپای پاسداران و میلیشیاکانی سەر بە ڕێژیمی لە سووریە و عێراق، بۆمباران کردوە. بۆیە کۆماری ئیسلامی بەگشتی چ لە بواری جێخستنی پلانەکەی لە شەڕی حەماسدا، لە بواری دیپلۆماسی و چالاکییە دیپلۆماتیکەکانی، لە بواری هاندان و چالاککردنی گرووپە نیابەتییەکانی لە هەموویاندا شکستی خواردوە.

دوورەدیمەنی شەڕی غەززە

یەکێک لە مەبەستەکانی ئیسراییل لە بەردەوامیی شەڕی غەززە لەلایەن ئیسرائیلەوە هەوڵدان بوو بۆ ڕزگارکردنی بارمتەکانیان، ئەو دووسەد کەسەی کە حەماس گرتبوونی و لەگەڵ خۆیان بردبوویاننە غەزە. بەڵام دوایە دەرکەوت کە ئامانجەکە ئەوە نییە کە تەنیا بچێ بارمتەکان ئازاد بکات و ئامانجەکە گەورەتە لەوە و دەیانەویست بەتەواوی ژێرخانە ئابووری و توانا نیزامییەکانی حەماس لەنێو ببەن کە هەر وەکوو دیتمان بەداخەوە ئاکامی شەڕەکە وێرانیی تەواوی غەزە بوو. ئێستا دوای ئاگربەستەکە و گۆڕینەوەی بارمتەکان دۆخێکی دیکە ئارادایە و ڕۆڵی قەتەر گرینگە. قەتەر یەکێک لەو وڵاتانە کە بەجۆرێک پشتیوانی لە حەماس دەکا و هەڵوێستی جیاوازی لەگەڵ وڵاتانی دیکە عەرەبی هەیە و، دەرکەوت کە وڵاتانی ڕۆژئاوایی توانییان لە ڕێگای قەترەوە کاریگەرییان هەبێ لەسەر حەماس بۆ ئەوەی قبووڵی بکات کە بەشێک لە بارمتەکان ئازاد بکات. لەڕاستیدا ڕەنگ بێت ئەگەر ڕستەیەکی خامنەیی وەبیر بێنینەوە کە دوای ئەوەی ئیسرائیلییەکان ئەو هەموو بارمتەیان گرت، خامنەیی گوتی لەو شارۆچکانە ئیسراییل دروستی کردوون، مرۆڤی سیڤیلی تێدا نییە و هەموو نیزامین. یانی بەو جۆرە حەماس کەسیی مەدەنیی بەبارمتە نەگرتووە و ئەمەش بەجۆرێک شکستێکە بۆ ئێران، چونلی لەوەدا ڕێژیمی ئێران هیچ ڕۆڵێکی لە باسەکەدا نییە. بەڵام بە بڕوای من ئازادکردنی بارمتەکان کۆتایی شەڕەکە نییە. بەڵکوو ئەوەی کە ئیسراییل مەبەستیەتی کورتکردنەوە دەستی ئێران لە دوروبەری سنوورەکانی خۆیەتی و هەر بۆیە ئەگەر پێشبینیی ئەوە بکرێ ڕۆژێک بەهۆی حیزبوڵڵاوە ئەم شەڕە دروست بێتەوە، ڕەنگە هەر ئەو وێرانییانە تووشی لوبنانیش بکرێ. دەزانین کە یەکێک لەو نیگەرانیانە کە لە وڵاتانی دەرەوە هەبوو، چۆڵکردنی بەشێک لە باڵوێزخانەکان بوو لە لوبنان کە ئەوانیش ئەو ئەگەرەیان لەبەرچاو بوو کە لەوانەیە بەجۆرێک حیزبوڵڵا بچێتە نێو شەڕەکەوە و ئیسراییل هێرش بکاتە سەر لوبنانیش. یان جۆرێک گوشارێکی سیاسی لەسەر حیزبوڵڵا کە بڵێ ئەوە ئێمە دەڕۆین و ئەگەر تووشی شەڕ بوون گرفتەکە هی خۆیانە.

شەڕەکە لە غەززە قەتیس دەمێنێتەوە یان پەلکێشی ناوەچەکانی دیکە دەکرێ؟

یەکێک لە چاوەڕوانییەکان لە درێژەی ئەو شەڕەی حەماس ئەوە بوو لەوانەیە ئێران بە جۆرێک دەرگیری ئەو شەڕە بێ. بەڵام ئێران هەڕەشەکانی زوو هەست پێ کرد و زوو پاشەکشەی کرد. یەکێک لە باسەکان ئەوەیە ئایا ئاوا بە بەرچاوی هەموو جیهانەوە، حەماسێک کە ئێران ڕاستەخۆ پشتیوانیی لێ دەکرد و ئێستاش ئەگەر بە قسەش بێ لەباری سیاسییەوە پشتیوانی لێ دەکا، وەختێک بە بەرچاوی هەمووی جیهانەوە ئێران ئاوا پاشەکشە دەکا ئایا ئەوە لەسەر هەڵوێستی گرووپە نیابەتییەکانی تر کاریگەرییان دەبێ یان نابێ؟ ئایا لێدانی ئەمریکا لەو گرووپە نیابەتییانە لە جێیەک ئەو گوشارە دەخاتە سەر ئەو گرووپانە داوا لە ئێران بکەن بۆ پشتیوانی؟ ئایا ئێران ئەو پشتیوانییە دەکا و دێ پشتیوانی ڕاستەخۆ بکات و ڕووبەڕووی هێزەکانی ئەمریکا بێتەوە یان نا؟ ئێران لەچوارچێوەی ستراتێژییەکانی هەوڵ دەدا شەڕەکانی خۆی لە دەرەوەی سنوورەکانی خۆی بکات. بە بۆچوونی من ئێران نایهەوێ ڕاستەخۆ خۆی دەرگیر بکات لەگەڵ ئەو کێشانە، بەڵام کارەکە بەوەندە نابڕێتەوە و لێدانی ئەم گرووپە نیابەتییانە و ئەو شوێنانە درێژەی دەبێ، من بڕوام ئەوەیە کە ئەگەر ئیسراییل بتوانێ ئەوەی کە ئامانجییەتی حەماس لەنێو بەرێ، مومکینە ئاوڕ بداتەوە سەر سووریە بۆ لێدانی ئەو گرووپە نیابەتییانەی ئێران کە لە نێزیک سنوورەکانی جێگیر بوون. لەمەدا ئەمریکا پشتیوانی لە ئیسراییل دەکا و هیچ شک لەوەدا نییە. بەڵام ئێران تا کەی تەحەمولی ئەوە دەکا بە بەرچاویانەوە، گرووپە نیابەتییەکانیان ئاوا لەنێو بچن؟ ڕاستییەکی ئێران دەبێ یا واز لەو ستراتێژییە بێنێ کە ٤٠ ساڵە بەدواوەیەتی، و ئەو گوشارانەی ئەمریکا بۆ ڕێککەوتن قبووڵ بکات. یا نا لەژێر سێبەری سیاسەتەکانی ڕووسیەدا دەمێنێتەوە و مومکینە لە کۆتاییدا درێژەی ئەو تێکهەڵچوونانە کە لەنێوان ئەمریکا و گرووپە نیابەتییەکانی ئێران لە ناوچەدا هەیە، لە جێیەک ئێران دەرگیر بکات. من بۆخۆم بەدووری نابینیم هەرچەند بە قەولێک بڵێین سیاسەت شتێک نییە کە مرۆڤ بیهەوێ نەقشە بۆ شوێنی دیکە و بۆ وڵاتانی دیکە دابڕێژێ، بەڵام ئەو ناسیاوییە کە دەتوانین لە کۆماری ئیسلامی وەدەستی بێنین، لەگەڵ ئەو هەموو موحافزەکارییە لە سیاسەتی ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئەمریکا لە کۆماری ئیسلامی و لە ڕێبەری کۆماری ئیسلامیدا هەیە، بەڵام درێژەی ئەو تێکهەڵچوونانەی ئەمریکا و ئیسراییل دواجار ئێران دەرگیری ئەو شەڕ و کێشە ڕاستەوخۆیە دەکەن.

کاریگەریی وڵاتانی عەرەبی لە یەکلاکردنەوەی شەڕی غەززە

ئاشکرایە عەرەبەکان بەگشتی و لە سەرووی هەموویانەوە عەرەبستانی سعوودی، میسر و ئۆردۆن بە جیدی پشتیگیری لە مەسەلەی فەلەستین دەکەن. یانی ئەو سێ وڵاتە کە لە باری سیاسییەوە ڕۆڵێکی گرینگیان هەیە لەو ناوچەیەدا پشتگیری مەسەلەی فەلەستین دەکەن و حەقیشە پشتگیری بکەن. ئەوەی کە لەمێژە و لە سەردەمی "یاسر عەرفات" و "ئیسحاق ڕابین"دا ە ڕێککەوتن گەیشتن، بەدوای جێبەجێکردنی ئەو ڕێککەوتنانەوە هەن. کێشەی جێبەجێ نەبوونی ئەو ڕێککەوتنە لەلایەک کۆماری ئیسلامییە و کاریگەری کۆماری ئیسلامی بە دروستکردنی گرووپی وەکوو حەماس لەنێو فەلەستینییەکاندا، بەهێزکردنیان و بەهێزکردنی حیزبوڵڵا لەپەنا سنووری ئیسراییل، لەلایەکیش حەتمەن ئەوە لەنێو جووەکانیشدا هەیە گرووپی ئیفراتی و بۆچوونی ئیفراتی هەن کە باوەڕیان بە دەوڵەتی فەلەستین نییە و پێیان وایە ئەوە هەموو خاکی ئیسراییلە. لەڕاستییدا ئەم دوو فکرە لەهەر دوو جەهەتەوە هەم لەلایەن کۆماری ئیسلامییە و هەم لەلایەن توندڕەوەکانی جولەکاکانەوە وای کردوە ئەو مەسەلەیە هەروا بمێنێتەوە، ئەوان گوشار دێنن ئەوە جێبەجێ نەبێ و کۆماری ئیسلامیش لەولا بۆ ئەوەی کە دژی ئیسراییل بتوانن درێژە بەشەڕ بدەن و و ئەوە سیاسەتی هەمیشەیی خۆیان کە پێیان وایە ئیسراییل دەبێ لەنێوبچێ بیگەیەننە ئەو نوقتەیە. وڵاتانی عەرەبی بەگشتی دەرکی ئەوەیان کردوە و ئەوان بەدوای ئەوەوەن مەسەلەی فەلەستین بەجۆرێک لە پەنا ئیسراییلدا چارەسەر بێ و بە جۆرێک پشتیوانییان لە ئیسراییل کردوە، هەروەکوو بەگشتی پشتیوانی لە دەوڵەتی مەحموود عەباس دەکەن. بەڵام ئەوەی کە ئەمجارەیان ئەوان ئەو هەڵوێستانەیان گرت، لەڕاستیدا لێکدانەوەی دروستیانە لە سیاسەتەکانی ئێران لەو شەڕەدا. ئەوان دەزانن کە ئەمە ئێرانە و کۆماری ئیسلامییە کە ئەم کێشانە دروست دەکا. ئەوان دەزانن کە ئەو شەڕە شەڕی ئەوانوەک دنیای عەرەب نییە، و شەڕی فەلەستینییەکانیش نییە لەڕاستیدا، بەڵکوو شەڕی ئێرانە کە لە ناوچەدا سازی دەکا. بۆیە بەرژەوەندییە ئابووری و ستراتێژییەکانی وڵاتانی عەرەبی ناخوازی وەکوو ساڵی ١٩٧٣ شەڕ لەگەڵ ئیسراییل بکەن.

بۆچی وڵاتانی عەرەبی سەرباقی ئەوەی دەزانن سەرچاوەی هەموو قەیرانەکان ئێرانە تێکڕا پشت لە ئێران ناکەن و هەوڵ دەدەن پێوەندییەکانیان لەگەل ئێران ئاسایی بن؟

مەسەلەی بەرژەوەندییە ئابوورییەکانە. خۆ ڕەنگە بە تێکنۆلۆژی ئێستا ئەوان دەرەقەتی ئێران بێن، بەڵام وڵاتانی بەهێزی وەکوو سعوودییە، ئیمارات، کوویت و وڵاتانی دیکەی کەنداو شەڕ لە بەرژەوەندیی خۆیاندا نابینن. ڕەنگە بەشێکی لەژێر کاریگەریی سیاسەتەکانی ئێستای ئەمریکادا بۆ لاوازکردنی ئێران هەوڵ بدەن و ڕەنگبێ ئەو سیاسەتە ێ هیچ ئاکامێکی نەبێ. چون کۆماری ئیسلامی ئەو گۆرانکارییانە قبووڵ ناکا، بەتایبەت کە سێبەری سیاسەتی ڕووسیە بەسەر کۆماری ئیسلامی پێش بەوە دەگرێ کۆماری ئیسلامی ڕاحەت بیر لە خۆی بکاتەوە بۆ ئەوەی کە لەگەڵ ڕۆژئاوا بەتایبەتی ئەمریکا بەرەو ئاساییکردنەوەی پێوەندییەکانی بڕوا. بۆیە وڵاتێکی وەکوو ئیمارات و سعوودی کە بەرژەوەندی ئابوورییان یەکجار زۆرە، پاراستنی ئەوە و درێژەدانی ئەوە بەشێکە لەو بیرۆکەیە کە سیاسەتێکی ئارام لە ناوچەدا ڕەچاو بکەن بۆ ئەوەی تووشی کێشە و شەڕ نەبن. ئێرانیش لەڕاستیدا وڵاتێکە بەردەوام هەڕەشە دەکا، ئەمەیە کە ئەوان زۆرتر هەوڵ دەدەن پێوەندییەکانیان لەگەڵ ئەو وڵاتە لەوە گرژتر نەبێ، لەگەڵ ئەوەی پێوەندییەکانیان لەگەڵ ئێران تا ئێستاش نەگەیشتووەتە ئەو ئاستە کە قازانجێک بە ئێران بگەیەنێ. لەڕاستیدا ئاساییکردنەوە پێوەندییەکان نەبۆتە هۆی ئەوەی پرۆژەی هاوبەشیان هەبێ، نەبۆتە هۆی ئەوەی لە ئێراندا وەبەرهێنان بکەن ئێران بتوانێ لەو سەرمایەگوزارییانە کەلک وەرگرێ. ئاساییکردنەوەی پێوەندییەکان تەنیا بۆ خۆدوورخستنەوە لە شەڕێک بووە کە ئەگەری هەیە لە ناوچەدا ڕوو بدات.

"هەنگەژاڵ" سەلاخخانەکەی ئەم ڕۆژانەی کوردستان

عەلی بداغی

خەڵک لە بیریان ناچێتەوە کە خومەینی لە ڕۆژانی یەکەمی دوای ڕووخانی ڕێژیمی پاشایەتی و لە مزگێنیی دەرکەوتنی کۆماری ئیسلامیدا دەیگوت: "ئاو و برق و سووتەمەنی و هاتوچۆ بۆ هەموو خەڵکی ئێران بەخۆڕایی دەبن"، "بێکاری و هەژاری لە ئێرانی نوێدا نامێنن"، "دەست ڕاگرن، کرێنشینی کۆتایی دێ و هەمووتان دەبنە خاوەنی ماڵ"، "جیا لە دنیا و ئێستاتان، قیامەت و بەهەشتی خواشتان مسۆگەر دەگەین". ماوەیەکی کەم دوای ئەو وادەوبەڵێنە کە جیا لە کوردستان بەشی هەرەزۆری ناوچەکانی دیکەی ئێرانی پێ هەڵخەڵەتا، دەرکەوت کە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی دەسەڵاتێک نییە خەمی خەڵکی وڵاتی پێ خەمی خۆی بێ و بە حوکمڕانییەکەی، هەر ئەم دنیایەی ئێستای لە خەڵک کردە دۆزەخ و بەمجۆرە چی نەهامەتی و ڕۆژڕەشیی دنیا بوو لە سۆنگەی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامییەوە ئاوقای خەڵکی وڵات بوو. لەو نێوەدا کوردستان لە چوار دەیەی ڕابردوودا بە بەردەوامی پتر لە شوێنەکانی دیکە باجی هەڵنەخەڵەتان و وشیاریی ئەوکاتی خۆی داوە و هەر کەس چاوی بکاتەوە دەبینێ کە ڕێژیم ڕۆژانە و بە شێوەی جۆراوجۆر تۆڵەی ئەو "نا"گوتنە لە کوردستان دەکاتەوە کە پرسی کوشتاری تەنانەت نائاسایی و نایاسایی خەڵک بەپێی قانوونەکانی خودی کۆماری ئیسلامییش لە ناوچە سنوورییەکانی کوردستان یەک لەوانە.

تەنیا لە ماوەی دوو مانگ و دە ڕۆژی پاییزی ئەمساڵدا ١٣٥ کۆڵبەر و کاسبکاری کورد لە ناوچە سنوورییەکانی کوردستان دراونەتە بەر دەستڕێژ کە ١٢ کەس لەوان کوژراون. لەو ١٣٥ کۆڵبەرە نیزیک بە ٩٠ کەسیان لە ناوچەی سنووریی هەنگەژاڵی بانەدا کەوتوونەتە بەر پەلاماری هێزە چەکدارەکانی کۆماری ئیسلامی. هێزە چەکدارەکانی ڕێژیم لە شەش مانگی بەهار و هاوینی ئەمساڵیشدا ٨٣ کۆڵبەریان دابووە بەر دەستڕێژ و بەو پێیە ژمارەی ئەو کۆڵبەرانەی لە سەرەتای ئەمساڵەوە هەتا ئێستا دراونەتە بەر گوللە ٢١٨ کەس بووە کە ٢٧ کەسیان کوژراون و ١٩١ کەسیان بریندار بوون. ئەوە کە پارەکەش ٢٢٥ کەس لە کوردستان لە کۆڵبەریدا کەوتبوونە بەر دەستڕێژی هێزەکانی کۆماری ئیسلامی، نیشانەی هەرەئاشکرای قووڵبوونەوەی قەیرانی هەژاری و بێکاریی سیستماتیکی داسەپاو بە سەر کوردستان لەلایەن دەسەڵاتی تارانە کە وای کردوە پارووە نانێک بۆ کورد بچێتە سەر پشتی شێر.

ئاوڕێکی کورت بۆ ئامارە ڕەسمییەکانی بێکاری، هەژاری، داماوی و دواکەوتنی پەرەسەندنە ئابووری و مرۆییەکان لە چوار پارێزگاکەی کوردستان کە لە باشترین حاڵەتدا دوو هێندە و هەندێک جار چەند هێندەی ناوچەکانی دەرەوەی کوردستانە، پێمان دەڵێ سەرەکیی هۆکاری ڕووتێکردنی بەلێشاوی خەڵک لە پیر و لاو، ژن و منداڵ بۆ کۆڵبەری تەنیا و تەنیا بۆ نەبوونی ژێرخانە ئابوورییەکان، دەستنەکەوتنی هەلی کار و دەستەوەستان مانەوە لە دابینکردنی بژیوی ژیان لە کوردستان دەگەڕێتەوە؛ بۆیە لەگەڵ ئەوەدا کە دەزانن بە ئەگەری زۆری گیانیان لەپێناو ئەو پارووە نانەدا دادەنێن، دیسانەکەش بەناچار پەنای بۆ دەبەن. لە ساڵانی ڕابردووشدا بەهۆی پەرەسەندنی زیاتری هەژاری و بێکاری و قەیرانی ئابوورییەوە کە بارگرانیی چەندقاتی لەسەر بنەماڵەکان دروست کردوە، ژنان سەرپەرستی خێزان و لاوانی دەرچووی زانکۆکانیش بە ڕێژەیەکی زیاتر ڕوویان لە کۆڵبەری کردوە. هەروەها بەهۆی قەیرانە ئابوورییەکان لە وڵات کە دەرەنجامەکەی داخرانی سەدان کارگا و کارخانە و لەو سۆنگەیەوە بێکاریی دەیان هەزار کرێکار بووە؛ ئەو کۆمەڵە کرێکارە کوردەش کە پێشتر بۆ کار ڕوویان لە یەکە بەرهەمهێنەکانی شارەکانی دەرەوەی کوردستان کردبوو، گەڕاونەتەوە کوردستان و بەناچار بەشی زۆریان ڕوویان لە کۆڵبەری کردوە. بەڵام کۆی ئەو دۆخە کارەساتبارە نەک نەبووەتە هۆی ئەوەی کاربەدەستانی حکوومەت ڕێوشوێنێک بۆ چارەسەری قەیرانەکانی وڵات بدۆزنەوە، بەڵام لە سەرکوتی زیاتری ناڕەزایەتییەکانی خەڵک و کوشتوبڕەکاندا، وەستاتر و لێبڕاوتر هاتوونە پێشێ و بە هاڕینی ژیان و گیانی کۆڵبەران و بنەماڵەکانیان و چین‌وتوێژە مافخوازەکانی دیکەی کۆمەڵ چەرخی وەبەرهێنان و قازانجکردنەکانیان هەڵدەسووڕێنن.

لەو نێوەدا ئەوەی ونە و نادیارە و کەس باسی ناکا ڕۆڵی ئەو کەسانەیە کە جڵەوی هاوردە و بازرگانییە نایاساییەکانی سنووریان لەدەست دایە و هەموو کاربەدەستانی ڕێژیم و بازرگان و دەستوپێوەندییەکانی خوارەوە سەر بە خۆیانن کە بە کەلکوەرگرن لە ڕانت، دەسەڵات و چەوساندنەوەی کۆڵبەران قازانجە سەرەکی و زۆروزەوەندەکە ئەوان دەیکەن و سروشتییە کە ناشیانهەوێ لێیان تێکبچێت. ئەگینا کێیە نەزانێ ئەو کۆڵبەرانەی ڕێگای هات‌ونەهات دەبڕن و خۆیان بەرەوڕووی مەترسییەکانی فیشەکی گەرم و شەختەوسەهۆڵی سروشت و هەڵدێران و تەقینەوەی مین لەبن پێیاندا دەکەنەوە، کەمترین قازانج لەو بازاڕەیان پێ دەبڕێ و ئەوە سێحەب‌بار و بازرگانان و دەستوپێوەندییەکانی بەرپرسانی ڕێژیمن کە دوور لە هەموو ئەو مەترسییانە قازانجە زۆرەکەی دەچێتە گیرفانیان.

بێگومان گرینگترین هۆکاری هانابردنی خەڵکی کوردستان بۆ کۆڵبەری دوو شتە: یەکەم ڕوانگە ئەمنیەتیی کۆماری ئیسلامی بۆ کوردستان و لەو سۆنگەیەوە ڕەگداکوتانی هەڵاواردن و بێبەشی لە هەرچەشنە پەرەسەندنی ئابووری و مرۆیی. دووهەمینیش کە دەرەنجانی هۆکاری یەکەمە، بێکاری و هەژاریی چەندقات لە کوردستان لە چاو ناوچەکانی دیکەی ئێران. مەسەلە ئەوەیە کە خەڵکی کوردستان بەتایبەت لە ناوچە سنوورییەکان چ کۆڵبەری بکەن یان ڕووی لێ وەرگێڕن، چارەنووسیان ئاوێتەی هەژاری و مردنە و هیچ دەروویەکی ڕوون بۆ دەربازبوون لە دۆخی ژیانیان نابینن و کۆڵبەری هەڵبژاردەیەکی داسەپاوە. لەو نێوەدا حکوومت سەرەڕای ئەوەی زۆرترین قازانجی ئەو بازاڕە دەچێتە باخەڵی، دوو کاری کردوە:

یەکەم؛ هەموو بەرپرسایەتییەکانی گیانپارێزیی ئەو خەڵکە داماوەی لە کۆڵ خۆی کردووەتەوە و لەبری چارەسەری بنەڕەتیی قەیرانەکان و هەڵگرتنی ڕوانگەی ئەمنیەتی لەسەر کوردستان دەیەوێ بە میکانیزمی پێدانی پسوولەی کۆڵبەریی یاسایی ئەو دیاردەیە بەڕەسم بناسێ؛ ئەویش لە کاتێکدا کە کۆڵبەری کار و ئەو بەناومشوورخواردنەی ڕێژیمیش دابینکردنی هەلی کاری نییە تا لەو ڕێگەیەوە نرخی ڕەسمیی بێکاری لە کوردستانی پێ دابەزێنێ.

دووهەم؛ بە ڕاگەیاندنی کۆڵبەری بە قاچاغ و ناقانوونی دەستی هێزە چەکدارەکانی ئاوەڵا گرتوە کەوکوژی سێرە لە کۆڵبەران بگرن و بە ڕەشەکوژییەکانیان و سیاسەتی دووفاقەیان هێندەی دیکە پەرە بە قەیرانە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان بدەن.

بەوپێیە دیاردەی کۆڵبەری لە کوردستان و دیارە هاوچەشنەکانی وەک هێنان و بردنی سووتەمەنی لە بەلوچستان کاتێک نامێنێ کە ڕوانگەی ئەمنیەتیی ناوەند لەسەر کوردستان و ناوچە پەراوێزخراوەکانی دیکەی ئێران لابچێ و لەبری ئەوە نەک دەرفەتی کاری، بیمەی بێکاری و ستانداردەکانی ژیان و کەرامەتی مرۆیی بۆ خەڵکی ئەو ناوچانە دابین ببێ، بەڵکوو هەوڵ بدرێ بە سیاسەتی هەڵاواردنی موسبەت لە هەموو بوارەکانی وەبەرهێنان، کشتوکاڵ، وەبەرهێنان و گەشتیاری و هتد نیزیک بە یەک سەدە پەرەنەسەندنی بەپلان، وەلانان و لەدواکەوتووییدا ڕاگیرانی سیستماتیکی حکوومەتییان بۆ قەرەبوو بکرێتەوە. بەڵام ئەوە نە لە باوەڕی کۆماری ئیسلامی و نە لە تواناکانیدا دەگونجێت.

کۆبوونەوەی حیزبی دێموکرات و کۆمەڵە، ڕێکخراوی کوردستانیی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران

ڕۆژی پێنجشەممە، ڕێکەوتی ٩ی سەرماوەزی ١٤٠٢ی هەتاوی لە درێژەی دیدار و کۆبونەوەکانی ڕابردوویاندا، شاندێکی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە سەرپەرستیی بەڕێز کاک مستەفا هیجری، بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی گشتیی حیزبی دێموکرات و کۆمەڵە، ڕێکخراوی کوردستانیی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران بە سەرپەرەستیی بەڕێز کاک برایم عەلیزادە، سکرتێری گشتیی کۆمەڵە، کۆ بوونەوە.

کۆبوونەوەکە چەند بابەتی گرینگی لەخۆ گرتبوو؛ لەوانە بارودۆخی سیاسیی ئێران و ئەگەر و پێشهاتە سیاسییەکان، بارودۆخی کوردستانی ئێران و پێویستیی هاوئاهەنگی و پەرەپێدانی هاوکاریی نێوان هێزە پێشکەوتنخوازەکان لەپێناو بەرەوپێشبردنی خەباتی ڕەوای خەڵکی کوردستان، هەڵوێستی حیزبەکان بەرانبەر بە زەخت و گوشارەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران بەمەبەستی بەرتەسککردنەوەی چالاکییە سیاسییەکانی حیزبەکانی کوردستانی ئێران لە هەرێمی باشووری کوردستان و هەروەها پێویستیی پەرەپێدانی هاوکاریی نێوان هەر دوو حیزب بەتایبەت لەسەر پرسە چارەنووسسازە سیاسییەکان.

لە درێژەی ئەم دیدارە هاوبەشەی حیزبی دێموکرات و کۆمەڵەدا، وێڕای قسەکردن لەسەر هەرکام لەم باس و تەوەرانە، دەرکەوت کە بۆچوون و هەڵوێستەکانی هەر دوولا لەسەر ئەو بابەتانە زۆر لێک نزیکن. لە پێوەندی لەگەڵ بارودۆخی سیاسیی ئێران و کوردستاندا هەر دوولا هاوڕا بوون کە کۆمەڵگەی ئێران و کوردستان بە قۆناغێکی جیاواز و هەستیاردا تێپەڕ دەبن و بۆ وڵامدانەوە بەم بارودۆخە، پێویستە بەگوێرەی ڕادەی بەرنامە و ستراتێژیی سیاسیی هاوبەش و نزیک لە یەکتر، کێشە لاوەکییەکانی نێو ئۆپۆزیسیۆن وەلا بنرێن و هاوکاری و کاری هاوبەش لە ئاستی پێویستییە سیاسییەکانی ئەمڕۆی کۆمەڵگەی ئێران و کوردستاندا پەرەیان پێ بدرێت کە دیارە ئەو پێویستییە لە کوردستان بە چەند قات زیاتریشە.

سەبارەت بە بابەتی بارودۆخی حیزبە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە هەرێمی باشووری کورستان، هەر دوولا لەسەر ئەوە هاوڕابوون کە هەم زۆرترین هاوکاری و هاوئاهەنگی لەگەڵ حکوومەتی هەرێمی کوردستان بکرێ و هەم لە چوارچێوەی پاراستنی بەرژەوەندییە باڵاکانی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانە و نیشتمانیی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا ڕێگە نەدرێ کۆماری ئیسلامی بتوانێ زەربە لە پێوەندییە سیاسی و مەعنەوییەکانی دوو بەشی نەتەوەی کورد لە باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستان بدات. بۆ ئەو مەبەستە هەر دوولا بە هاوئاهەنگی لەگەڵ لایەنەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەوڵ دەدەن پرسەکە لەگەڵ لایەنە پێوەندیدارەکان بە لێکتێگەیشتن و وتووێژ چارەسەر بکەن.

دیداری هەیئەتەکانی ڕێبەریی حیزبی دێموکرات و کۆمەڵەی شۆڕشگێڕ

ڕۆژی سێشەممە ٣٠ی خەزەڵوەری ١٤٠٢ی هەتاوی بەرانبەر بە ٢١ی نۆڤامبری ٢٠٢٣ی زایینی، هەیئەتێکی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە سەرپەرستیی کاک مستەفا هیجری، بەرپرسی ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزبی دێموکرات، سەردانی کومیتەی بەڕێوەبەریی کۆمەڵەی شۆڕشگێڕی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێرانیان کرد و لەلایەن هەیئەتی کۆمەڵە بە سەرپەرستیی کاک عەبدوڵڵا موهتەدی، سکرتێری گشتیی کۆمەڵە، پێشوازییان لێ کرا.

کۆبوونەوەکە چەند تەوەری سەرەکیی لەخۆ گرتبوو، لەوانە هەلومەرجی ئێستا و بارودۆخی حیزبەکانی کوردستانی ئێران، پێویستیی هاوئاهەنگی گشتگیر، پەیوەندییەکانی هەر دوو حیزب و ڕوانینیان بۆ پرسە جۆراوجۆراکانی پێوەندیدار بە ئێران و کوردستان. هەر دوو هەیئەتی حیزبی دێموکرات و کۆمەڵەی شۆڕشگێڕ ڕاشکاوانە سەرنج و تێبینییەکانیان لەسەر باس و بابەتەکان هێنایە بەر باس و ئاڵوگۆڕی بیروڕایان لەسەر کرد.

لە درێژەی ئەم دیدارەدا، هەیئەتی ڕێبەرایەتیی هەر دوو لایەن جەختیان لە پتەوکردنی پەیوەندییەکان و هاوکاریی داهاتوویان بۆ یەکڕیزیی زۆرتر لە بزووتنەوەی کوردستانی ڕۆژهەڵات و بەرژەوەندییە باڵاکانی کردەوە.

دوای چوار کاتژمێر باسی چڕوپڕ، دوو لایەن بە لێکتێگەیشتنێکی زیاتر و بڕیار بۆ هاوکاری لەپێناو هاوئاهەنگی لە کەشێکی دۆستانەدا، کۆتاییان بە دیدارەکەیان هێنا.

بەبۆنەی ٢٥ی نۆڤامبر ڕۆژی جیهانی بەرەنگاربوونەوەی توندوتیژی دژبە ژنان

بەپێی ڕاپۆرتی ڕێکخراوی مافی مرۆڤی هەنگاو لە دەستپێکی ساڵی ٢٠٢٣ تا ئەمڕۆ ١٠٤ ژن لە ئێران کوژراون، هەر لەم ماوەدا ١٦ ژن لە سێدارە دران و بۆ ١٢٨ ژن سزای قامچی، بەندکران و سێدارە دەرچووە، هەروەها لە سەرەتای ئەمساڵەوە لانی کەم ٣٠٨ ژنی چالاک لە ئێران دەستبەسەر کراون.

بەپێی ئەم ڕاپۆرتە لانی کەم ٣٤ ژن لەو ١٠٤ ژنە کە دەکاتە ٣٢.٥٪ کۆی گشتی ئەو ژنانەی لەم ماوەدا کوژراون، بەپاساوی نامووس و شەرەف گیانیان لێ ئەستێندراوە. نیوەی ئەو ژنانەش کە لە ماوەی ڕابردوو کوژراون لەلایەن هاوژینەکانیانەوە کوژران کە دەکاتە ٤٩ حاڵەت واتە ٤٧٪ کۆی گشتی کوژراوەکان، هەروەها ٨ کەس لەلایەن هاوژینی پێشوویان و ٥ کەس لەلایەن دەزگیرانەکانیان کوژراون. دوای هاوژین زیاترین حاڵەتەکان لەلایەن باوک یان برا کوژراون کە دەکاتە ٢٤ حاڵەتی کۆی گشتی کوژراوەکان. حاڵەتەکانی دیکە لەلایەن کەسانی نزیکی خۆیان کوژراون. هەروەها لە سەرەتای ساڵی زایینی لانی کەم ١٦ ژن لە بەندیخانەکانی ئێران لەسێدارە دران کە ٣ کەسیان بە تۆمەتی پەیوەندیدار بە مادەی هۆشبەر و ١١ کەسیان بە تۆمەتی کوشتنی بەئەنقەست لەلایەن دەزگای دادوەری کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە سزای سێدارەیان بەسەردا سەپێندرابوو.

لە سەرەتای ساڵی زایینییەوە، لانی کەم ٣٠٨ چالاکی ژن لە سەرانسەری ئێران لەلایەن ناوەندە ئەمنییەکانەوە دەستبەسەر کراون و لانی کەم ١٢٧ ژنی چالاک لە ئێران لەلایەن دەزگای دادوەری کۆماری ئیسلامی ئێرانەوە سزای بەندکرانیان بەسەردا سەپێندراوە و هەشت کەسیان بە ناوەکانی فاتمە مێهری خەڵکی شاری کورد، لەیلا مەنسوور، ناتاشا خزری جەوادی، موژگان ئیلانلو و فەرناز حەسەنزادە خەڵکی تاران، مینا یەعقووبی خەڵکی ئەراک، پەریا کەریم عەدنانی خەڵکی سەقز و لالە وەهابی خەڵکی تالش سەرەرای حوکمی بەندکران سزای لێدان بە قامچیشیان بەسەردا سەپێندراوە. سزای لێدان بە قامچی بۆ لالە وەهابی جێبەجێ کراوە. هەروەها ژنێکی چالاکی کورد بە ناوی نەسیم نەمازی لەلایەن لقی سێی دادگای شۆڕشی ئورمیەوە سزای سێدارەی بەسەردا سەپاوە.

سۆران باریکە:

لە فەرهەنگی ئیسلامیزمی سیاسیدا شتێک نییە بە ناوی بیری نەتەوەیی

دیمانە: شەهرام سوبحانی

ئاماژە: ئیسلامی سیاسی وەک دیاردەیەکی هاوچەخ کاریگەریی زۆری لە سەر بزاڤی سیاسی و نەتەوەیی کورد لە کوردستان و ڕەوتی ڕووداوە سیاسییەکان لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بووە. هاوکات کۆمەڵێک پرس و پرسیار لەو پێوەندییەدا هەمیشە گەنگەشەی لەسەر دەکرێ: پرسی نەتەوەیی و سەروەریی خاک و گەل لە کوێی ئایدۆلۆژیی ئیسلامیدا جێ دەگرێ؟ بەشداریی ئایین لە سیاسەت و خەباتی کورددا تا چەند لە پێناو چەسپاندنی مافی نەتەوەیدا بووە؟ کورد وەک نەتەوەکانی دیکەی وەک فارس و عەرەب و تورک چەند توانیویەتی لە ئایین وەک پاڵپشتێک بە قازانجی بەرەوپێشبردنی پرسی نەتەوایەتی کەڵک وەربگرێ؟ "کوردستان" بۆ وەرگرتنی وەڵامی ئەو پرسیارانە و چەند پرسیاری دیکە وتووێژێکی لەگەڵ سۆران باریکە، مامۆستای زانکۆ و کارناسی باڵا لە بواری ئیسلامی سیاسیدا پێکهێناوە.

کاک سۆران سەرەتا بۆ چوونە نێو باسەکەمان ئەگەر باسێکی کورت لە مێژووی ئیسلامی سیاسیی لە کوردستان بکەی.

مێژووی ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان جیاوازە لە وڵاتانی دیکە، چونکە ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان مێژوویەکی ئەوەندە دووروردرێژی نییە بە نیسبەت وڵاتانی دیکە. ئیسلامی سیاسی لە کۆتاییەکانی دەیەی ٥٠ی هەتاوی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەری هەڵداوە کە ئەمەش زیاتر لەژێر کاریگەری و هەژموونی حۆجرە و کەسایەتییە ئایینەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و پەیوەندیان لەگەڵ حۆجرەکانی باشووری کوردستان و مەدرەسە دینییەکانی باشوور بووە. هەتا ئەو سەردەمە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕەوتێک یان بزووتنەوە یا هیچ جووڵانەوەیەک بەو ناوە یان لەژێر کاریگەریی ئیسلامی سیاسیدا نەبووە. بەڵام لە سەرەتاکانی دەیەی ٥٠ی هەتاوی بەهۆی ئەو پەیوەندییە توندوتۆڵەی کەسایەتییە ئایینییەکانی ڕۆژهەڵات لەگەڵ باشووری کوردستان هەیانبوو، ئەو هاتوچۆیەی لەنێوان حۆجرەکان یان مەجلیسە دینییەکانی باشوور و ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا هەبوو، ئەمانە وای کرد ئەم بیروڕایە بەرەو ڕۆژهەڵاتی کوردستان بپەڕێتەوە و وردە وردە لەنێو کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا پەرە بستێنێ.

بڵاوبوونەوەی ئیسلامی سیاسی لە کوردستان بەرهەمی چ خوێندنەوە و تێڕامانێکە و ئامانجەکانی چین؟

ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەرهەمی بڵاوبوونەوەی بیری ئیخوانییە لە ناوچەکە بەتایبەت بۆچوونەکانی سەید "قووتب" و خوێندنگە ئایینییەکانی باشووری کوردستان کە زیاتر هەڵسوکەوتیان لەگەڵ بیری ئیسلامی سیاسیدا هەبووە. لە ساڵانی بەر لە شۆڕشی گەلانی ئێران و لە ساڵی ١٣٥٧ ڕەوتێکی ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵات سەری هەڵدا بە ناوی "مەدرسەی قورئان" کە دواتر ناوەکەیان گۆڕی بۆ "مەکتەبی قورئان" بە سەرکردایەتیی ئەحمەدی موفتیزادە. ئامانجی ئەم ڕەوتە سیاسی ئیسلامییەش دامەزراندنی حکوومەتێکی ئیسلامی بوو.

چۆن بوو بیری ئیخوانی گەیشتە ڕۆژهەڵات و ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵات گەشەی کرد؟

گەشەکردنی ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵات بۆ ئەو دۆخە ئازادە دەگەڕێتەوە کە لە ماوەی شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵانی (١٣٥٦-١٣٥٧) هەبوو. دەسەڵاتی حکوومەتی ناوەندی بە سەر کوردستاندا زۆر لاواز بوو و ئەمەش وای کردبوو هەر لایەنێکی خاوەن بۆچوون بێتە مەیدان و موفتیزادەش کە پێشتر "مەکتەبی قورئان"ی دامەزراندبوو، و بە هۆی زاڵبوونی گوتاری نەتەوەیی و لایەنەکانی دیکە و پێگەی کۆمەڵایەتی ڕێبەرانی ئەو حیزبانە ئیمکانی دەرکەوتنی نەبوو؛ لەو پشێوپشێوییەی سەردەمی شۆڕش کەڵکی وەرگرت. ئەو توانی خۆی زیاتر بناسێنێ و دواتریش بە پشتیوانیکردن لە حکوومەتی کۆماری ئیسلامی بیری خودموختاریی ئیسلامیی هێنایە گۆڕێ کە دیارە ئەمەش زیانی زۆری بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد گەیاند.

دواتر ئیخوانی ڕۆژهەڵاتی بە سەرکردایەتیی "ناسر سوبحانی" لەژێر چەتری ئیخوانی نێونەتەوەییدا هەوڵی دامەزراندنی حکوومەتی ئیسلامی و پێکهێنانی ئوممەتی ئیسلامیی دا. لە ڕاستیدا بیری ئیخوان لە ساڵی ١٣٥٤ی هەتاوییەوە لە ڕێگەی باشووری کوردستانەوە گەیشتە ڕۆژهەڵات و لە ساڵی ١٣٥٨ وەک ڕێکخراوێک کە پێی دەگوترێ "دەعوەت و ئیسلاح" دەستی بە چالاکی کرد.

ئەدی بیری سەلەفیەت و سەلەفییەتی جیهادی چی؟ چۆن بوو بیری سەلەفیەتی جیهادی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان چێ بوو و گەشەی کرد؟

مێژووی سەلەفیزمیش لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان مێژوویەکی زۆر دوور نییە. سەلەفیزمیش لە ڕۆژهەڵات بەرهەمی سەلەفییەتی باشووری کوردستانە. شەڕی ئەمریکا و ئەفغانستان و دواتریش عێراق هۆکارێکی کاریگەر بوون بۆ بڵاوبوونەوەی بیری سەلەفییەتی جیهادی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. سەلەفییەت لە سەرەتادا پشتیوانیی ناوەندە ئەمنیەتییەکانی کۆماری ئیسلامیی لە پشت بوو، واتە سەرهەڵدانی بیری سەلەفیی جیهادی لە ڕۆژهەڵات جگە لە دەرەنجامی سیاسەتە نێوخۆییەکان لێکەوتەی سیاسەتە ناوچەییەکانی ئێران لە ساڵانی ڕابردوودا بووە.

کاریگەرییە نەرێنییەکانی بزاڤە ئایینییە سیاسییەکانی کوردستان لەسەر پرسی نەتەوەیی و یەکگرتوویی کورد چۆن هەڵدەسەنگێنن؟

ئیسلامیزم یان ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ڕۆژی دەرکەوتنییەوە کێشەی بۆ بیری ناسیونالیزمی کورد دروست کردوە و لە فەرهەنگی ئیسلامیزمدا شتێک بە ناوی بیری نەتەوەیی و ناسیۆنالیزم نییە. بۆیە گوتاری هەموو لایەنە ئیسلامییەکان زیاتر نەیارەتیی ناسیۆنالیستە کوردەکانی لە هەگبەدا بووە. ڕەوتە ئیسلامییەکان هەر لە سەرەتاوە پشتیوانییان لە کۆماری ئیسلامی کرد و ڕێگای خۆیان لەگەڵ بیروبۆچوونی حیزبە ناسیۆنالیستەکان یان ڕەوتە ناسیۆنالیستەکانی کورد جیا کردەوە. ئەمەش بە نموونەوە لە چەندین قۆناغی جیاجیادا دەرکەوت بەتایبەتی لە شەڕی سێ مانگە و هەروەها دروستکردنی ڕێکخراوی "پێشمەرگەی موسوڵمان" کە کاریگەریی نەرێنیی یەکجار زۆری هەبوو لە سەر بزووتنەوەی ڕزگاریی خوازی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا.

یانی بەشداری ئایین لە سیاسەت و خەباتی کوردستان لە پێناو چەسپاندنی مافی نەتەوەییدا نەبووە؟

تا پێش دەرکەوتنی ئیسلامی سیاسی بەشداری ئایین لە سیاسەت و خەباتی کوردستاندا زیاتر لەپێناو مافی نەتەوایەتیدا بووە و ڕەنگ و بۆی کوردایەتیی پێوە دیار بووە. تەنانەت لە چەند قۆناغێکی مێژوودا سەرکردایەتیی زۆربەی هەرە زۆری بزووتنەوە یا دەبێ بڵێی ڕەوتە نەتەوایەتییەکان لە دەستی کەسانی ئایینیدا بووە. بەڵام کاریگەریی ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لەو کاتەوە کە سەری هەڵداوە بۆ کوردستان و بۆ کۆمەڵگەی کوردستان لە هەموو بوارەکاندا نەرێنی بووە و بە زیانی شکاوەتەوە. لەڕووی کۆمەڵایەتی هەوڵیان بۆ گۆڕینی کولتوور و فەرهەنگی کوردی داوە، لە ئاراستەی پێکهێنانی کولتووری هاوبەشی ئیسلامیدا هەوڵیان دا هەڵسوکەوتە کۆمەڵایەتییەکان بگۆڕن و لە بواری سیاسییەوە باوەڕیان بە چەمکە مۆدێرنەکانی وەکوو سێکۆلاریزم و دێموکراسی و ناسیۆنالیزم نییە و خوازیاری دامەزراندنی حکوومەتی ئیسلامین. بێگومان پاراستنی هەر نەتەوەیەک پێویستی بە زمانەکەیەتی بەڵام یەکێک لەو بابەتانەی ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵات کاریگەریی نەرێنی لەسەری هەبووە زمانە. ئیسلامییەکان کەش و هەوایەکیان ڕەخساندوە کە تێیدا ئەوەندەی بایەخ بە گەیاندنی پەیامە ئیسلامییەکان دراوە کەمتر گرنگی بە زمانی کوردی دراوە. هەربۆیە هەموو ئەم کاریگەرییانەش دەبنە هۆی دروستبوونی کەلێنی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگەی ڕۆژهەڵات لێک دردۆنگ دەکەن و هەوڵ بۆ پێکەوە ژیانی کۆمەڵایەتی نادەن.

وەک باس کرا زۆر نەتەوەی دیکەی موسوڵمان توانیویانە ئیسلام سیاسی بۆ ئامانجە نەتەوەییەکانیان بەکار بێنن، بەڵام کورد بۆ نەیتوانیوە؟

لە بنەڕەتڕا و لە مێژووی بیری ئیسلامیدا پرسی ناسیۆنالیزم وەک دیاردە و پرسیار لە بەردەم زانا و ڕێبەرانی ئیسلامی کلاسیک نەبووە تاکوو هەڵوێستی هزری و شەرعیی لەسەر دیاری بکەن. بۆیە لە جیهانی سەردەمدا سەبارەت بە پێگەی ئایینی ناسیۆنالیزم لە ئیسلامدا ڕوانگەی جیاواز سەری هەڵدا و لە هەر وڵاتێک ئاراستەیەکی وەرگرتوە. هێندێک لە ئیسلامخوازان لەو باوەڕەدان ئیسلام و موسڵمانان یەک ئوممەتن و نابێ باس لە نەتەوەی جیاواز بکرێت و تەنانەت پێداگری لە سەر یەک دەوڵەت بۆ هەموو موسوڵمانان دەکەن. ئەوەی ئاشکرایە هەر گرووپ و کۆمەڵێکی ئیسلامی کاتێک دەست بە بانگەواز دەکات یاخود بابەتێک یەکلا دەکاتەوە پێویستە لەسەریان بۆ پشتڕاستکردنەوەی ئەو ڕا و بۆچوونانەیان بەڵگە یان ئایەت و فەرموودە بهێننەوە بۆیە دەبینین کاتێک گرووپێک بە شێوەیەکی جیاواز بیری کردەوە بۆ نموونە نەتەوەییەکان هەمیشە ئەوەیان خستۆتە ڕوو کە لە دینی ئیسلام و یاساکاندا شتی لەو بابەتە ڕێگەپێدراو نییە. هەر بۆیە هەر لە سەرەتای دەرکەوتنی هەستی نەتەوایەتی و بەرەبەرە بڵاوبوونەوەی ئەو ئایدیۆلۆژیا تازەیە لە سەرەتاکانی سەدەی بیست هەر زوو شارەزایانی ئیسلام و پێشەواکانیان دەستیان بە فتوای جۆراوجۆر کرد و تەنانەت ئایەتی قورئانیشیان بۆ دەهێناوە و پاڵپشت و پشتبەستوو بەو ئایەتەی لە سوورەتی "الحجرات" ئایەی ١٣دا هاتووە، هەڵگرانی بیری ئیسلامی جەخت لەوە دەکەنەوە مرۆڤ ئاساییە لە هەر نەتەوە و هۆز و ڕەگەزێک بێت و لای خودا ئەو کەسە پەسەندترینە کە خواپەرستی دەکات و پارێزگاری ئایینەکەی بێت. گرینگ ئەوەیە هەستی نەتەوەیی پێش موسڵمانێتیی کەسەکە نەکەوێ و بە هیچ شێوەیەک ڕێگە نەدراوە هەستی نەتەوایەتی یاخود هیچ هەستێکی تر ببێتە ناوکی کۆبوونەوەی کۆمەڵە مرۆڤێکی موسوڵمان کە ببێتە هۆی دروستبوونی ترازان لە کۆمەڵە سەرەکییەکە ئەویش ئوممەتی ئیسلامییە. ئەڵبەت دەبێ ئەوەش لەبەر چاو بگرین کە بەپێچەوانەی ئیسلامی سیاسی وەک ئاماژەی پێ درا بە پشتبەستن بە هێندێک گێڕانەوەی ئایینی کە پەیوەندییان بە واتای سیاسی و سەردەمی ناسیۆنیزمەوە نییە هەوڵیان بۆ ڕەتکردنەوەی ناسیۆنالیزم داوە لە کاتێکدا دۆخی سیاسیی سەردەم جیاوازە و نەکهەر بوونی یەک دەوڵەت بۆ هەموو نەتەوەکان جێبەجێ ناکرێ بەڵکوو خودی عەرەبەکانیش وەکوو نەتەوەیەک نەیانتوانیوە بە یەک دەوڵەت ڕازی بن. بۆیە نە ئایین پەسەندی دەکات و نە دۆخی نەتەوەیی بێدەوڵەتەکانیش ئەوە قەبووڵ دەکات نەتەوەیەکی وەکوو عەرەب چەندین دەوڵەتی هەبێ و هێندکیش وەکوو کورد هیچ دەوڵەت و وڵاتێکیان نەبێ. هەربۆیە لەژێر کاریگەریی ئەم بۆچوون و بەڵگانەی ئیسلامییەکان دەیهێننەوە دەبینین لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژی دەرکەوتنەوە هەمان کێشەی بۆ بیری ناسیۆنالیستی کورد دروست کردوە بەپێچەوانەی ئیسلامی نەریتی. چونکە ئیسلامی نەریتی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سەدەکانی ڕابردوو بە تایبەت لە سەدەی بیستەمدا شانبەشانی بزووتنەوەی نەتەوایەتی ڕۆڵی بینیوە، تەنانەت لە زۆر وێستگەدا خۆیان ئاڵاهەڵگری شۆڕش و بزووتنەوە نەتەوەیەتییەکان بوون. لە سەرەتای دەیەی حەفتای زایینیی سەدەی ڕابردوودا ئەو کوردانەی خەریکی دابونەریتی ئیسلامخوازی بوون، شوناسی نەتەوەیی خۆیان وەلانا بوو، و لەڕاستیدا ئەمەش پرۆژەیەکی ئاڵتێرناتیڤ و نەیار بوو لە بەرامبەر هەردوو ناسیۆنالیزمی کوردی و ڕەوگەی ئیسلامی نەریتخواز لە کوردستاندا.

دەتانەوێ بڵێن گوتاری ئیسلامی سیاسی لەگەڵ گوتاری مافخوازیی کورد یەکی نەدەگرتەوە؟

ڕێک وایە، بەو واتایەی لە بیری ئیسلامی سیاسیدا نەتەوەخوازی نابێ هەبێ. هەڵبەت ڕێکخراوێکی ئیسلامیی وەک مەکتەبی قورئان لە سەرەتای دامەزرانی و دوای قۆناغی شۆڕشی گەلانی ئێرانیش پرسی نەتەوایەتیی بە یەکێک لە سێ داواکارییەکەی دادەنا کە مەزهەب، چینایەتی و نەتەوایەتی بوو، بەڵام لە کردەوەدا هیچ هەنگاوێکی بۆ بابەتی نەتەوایەتی هەڵنەدەهێنا و زۆر جاریش لەمپەریش بوو لە بەرامبەریدا. هەروەها ئەگەرچی بەشێکی کەم لە سەرکردایەتیی ڕێکخراوە ئیسلامییەکان پێشتر کەسانی نەتەوەیی بوون، بەڵام کاریگەرییان لەسەر کەسانێکی زۆر هەبوو کە لەدژی پرسی نەتەوەیی بجووڵێنەوە. ئەوان باوەڕیان بە خودموختاری بۆ کوردستان هەبوو بەڵام خودموختاریی ئیسلامی نەک خودموختاری نەتەوەیی، بۆیە پێیان وابوو گوتاری نەتەوەیی کێشەخوڵقێنە بۆ گوتاری ئیسلامی و مەسەلەی نەتەوایەتییان وەک بابەتێکی قێزەون سەیر کردوە. ئاکامگیری لەو باسەمان ئەوەیە گوتاری ئیسلامی سیاسی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان زیاتر نەیارێتیی ناسیۆنالیستە کوردییەکانی لە هەگبەدا بوو. ئێمە دەبینین لە کاتێکدا حیزبە کوردییەکان ڕیفراندۆمی بەڵێ یان نەخێری کۆماری ئیسلامییان بایکۆت کردبوو، ڕێکخراوە ئیسلامییەکان لە تارانەوە لە ڕێگای پەیامێکی ڕادیۆوە داوایان لە کوردەکان دەکرد بچن و بەشدار بن لە ڕیفراندۆمی حکوومەتی ناوەندی و بە بەڵێ دەنگ بە حکوومەتی کۆماری ئیسلامی بدەن. تەنانەت ئەوە گەیشتە ئاستێک کە ڕێکخراوە ئیسلامییەکان کوردیان بە ڕێگری سەرکەوتن و ڕزگاربوونی ئێران لە دەستی زلهێزەکان دەزانی و دەیانگوت هەرکات ئێران هەنگاوێک بۆ ڕزگاری دەنێتە پێش، زلهێزەکان کورد بەکار دەهێنن بۆ ئەوەی ئێران نەتوانێ ڕزگار بێت لە دەستی داگیرکەران. لە قۆناغێکی دیکە سەلەفییەتی جیهادی دەبینین کە لە هەموو ڕێکخراوەکانی تر ڕادیکاڵانەتر بەرانبەر بە ناسیۆنالیزمی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەجووڵێتەوە. ئەوان زۆربەیان دژی بیروبۆچوونی نەتەوایەتیی حیزبە ناسیۆنالیستەکانی دژبە کۆماری ئیسلامی بوون و بانگەشەی سەلەفیگەری، ڕەتکردنەوەی هەموو هەستێکی نەتەوەیی نیشتمانپەروەرانە و بەحەرامزانینی

درێژە بۆ لاپەڕەی ٦

مافی نەتەوایەتیی گەلانی ئێران لە چوارچێوەی یاسای بنەڕەتیدا

(بارودۆخی سیاسی-کۆمەڵایەتیی ئێران بەر لە شۆڕشی ئیسلامیی ئێران)

مستەفا مەولوودی

بە هاتنی هێزی هاوپەیمانان بۆ نێو خاکی ئێران لە خەرمانانی ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی (سێپتامبەری ١٩٤١)ی زایینی ڕەزاشا لە دەسەڵات وەلا نرا و بۆ دەرەوەی وڵات دوور خرایەوە. هۆی بوونی هێزی هاوپەیمانەکان لە ئێران کە چارەنووسی وڵاتیان کەوتبووە دەست دەگەڕایەوە بۆ بێهێزی و بێئەزموونی شای نوێ -محەممەد ڕەزا پەهلەوی-، بەڵام ناوبراو لە ساڵەکانی دواتر و بەتایبەت پاش کودەتای ساڵی ١٣٣٢ی هەتاوی (١٩٥٣)ی زایینی شوێن پێی خۆی پتەوتر کرد و بوو بە درێژەدەری سیاسەتی ناسیۆنالیزمی باوکی و پێناسەی ئەو سیاسەتەش درووشمی «تەک نەتەوەییکردنی ئێران» و خۆ بە میراتگری پاشایەتیی پێش ئیسلام زانین بوو لەو وڵاتە.

دیاردەیەکی بەرچاو لە پاش نەمانی ڕەزاشا کە لە کۆمەڵگەی ئەوکاتی ئێراندا دەرکەوت، دروستبوونی سەرلەنوێی ژمارەیەکی زۆر لە حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکان بوو. ئەو حیزب و گرووپانە بە ئایدۆلۆژیای جیاوازەوە لە کۆمۆنیستەوە بگرە تا ناسیۆنالیستی توند، لە ڕێکخراوە ئایینی و میلی-ئایینیەوەکانەوە بگرە تا ئیسلامی ڕادیکال و دەمارگرژی لەخۆ دەگرت. لەو بارودۆخەدا قوتابخانەی پانئێرانیزم لە ساڵی ١٣٢٦ی هەتاوی (١٩٤٧)ی زایینی دامەزرا. ئەندامانی ئەو قوتابخانەیە لە ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی (١٩٤١)ی زایینی لە کاتی هاتنی هێزەکانی ئینگلیز بۆ ئێران و لە ساڵەکانی ١٣٢٥_١٣٢٤ی هەتاوی (١٩٤٥_١٩٤٦)ی زایینی کە ئازەربایجان لەلایەن سووپای سوورەوە داگیر کرابوو، بە پێکهێنانی گرووپی نهێنی لەدژی ئەو هێزانە چالاکیان هەبوو. لە ١٣٣٠ی هەتاوی (١٩٥١)ی زایینی قوتابخانەی پانئێرانیزم، دەچێتە قۆناغێکی نوێ و حیزبی پانئێرانیست پێک دێت.

پانئێرانیستەکان بەو شێوەیە پێناسەی خۆیان دەکەن: «پانئێرانیزم جووڵانەوەیەکە لەسەر ئەو باوەڕەی هەموو ئێرانییەکان دەبێ لە نیشتمانی ڕاستەقینەی خۆیان لەژێر ئاڵایەکدا بژین. پانئێرانیزم بەرهەمی دۆخی مێژووی ئێستای «نەتەوەی ئێرانە». چونکە پێویستی بە گوتن نییە کە لە قۆناغی ١٥٠ ساڵی ڕابردوودا وڵاتی ئێران دابەش بووە و ئێرانییەکان لە بەشی جیاواز لەگەڵ ڕێژیمی جۆراوجۆردا دەژین.» مانیفێستی قوتابخانەی پانئێرانیزم، بانگەوازی بۆ هەموو دانیشتوانی ئێرانی و ئەو ناوچانە داوە کە لەژێر ئاڵای ئێرانی مەزن کۆ ببنەوە. واتە: ناوچەی قەفقاس (ئازەربایجان، ئەرمەنستان، گورجستان) بوخارا و سەمەرقەند، ئەفغانستان و هەر چوارپارچەی کوردستان و بەحرەین.

محەممەدڕەزا پەهلەوی، دووهەمین شای پەهلەوی لە ئێران کاتێک کرا بە جینشینی باوکی، بەهێزکردنەوەی پایەی حکوومەتەکەی لە سێنترالیزەکردنی ئێران و ڕەچاوکردنی سیاسەتەکانی باوکیدا دیتەوە. بۆیە هەموو ئەو حیزب و گرووپانەی لە پاش تەواوبوونی شەڕی دووهەمی جیهانییەوە دروست ببوون و بەستێنێکی تا ڕادەیەک بەربڵاویان بۆ تێکۆشانی سیاسی و کۆمەڵایەتی ڕەخسابوو، کۆ کردەوە و چالاکییە سیاسییەکانی بەتەواوی قەدەغە کرد و تێکۆشان و هەوڵە کۆمەڵایەتییەکانی بەتەواوی سنووردار کرد، بە جۆرێک کە دەزگا سیخوڕییەکانی حکوومەت دەبوا چاوەدێرییان بەسەریاندا هەبێت.

حیزبی توودە کە لە ١٥ی ڕێبەندانی ١٣٢٠ی هەتاوی (٣ی فورییەی ١٩٤٢ی)ی زایینی دامەزرابوو، لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٥ی زایینییەوە دەستی کرد بە بانگەشە و پڕوپاگەندە بۆ پێویستی دامەزراندنی شوڕاکانی ئۆستانی و ویلایەتی کە لە یاسای بنەڕەتیدا پێشبینی کرابوون. ئەگەرچی ئەو بەشە لە یاسای بنەڕەتی قەت نەچووە بواری جێبەجێکردنەوە، بەڵام پێناسە و دیاریکردنی ئەنجوومەنی ئەیالەتی و ویلایەتی لە یاسای بنەڕەتیدا بۆخۆی نیشانەی ئەو شێوە هزرین و بیرکردنەوە سیاسییەیە کە ئێرانییەکان بتوانن لە پێناویدا وڵاتەکەیان باشتر بەڕێوە بەرن.

حکوومەتی میللیی ئازەربایجان کە لە ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی (١٩٤٥ی زایینی) دامەزرا، لە بەرنامەی کاریی خۆیدا ئاماژەی بە خاڵە جێبەجێنەکراوەکان لە یاسای بنەڕەتیدا کردوە، وەک دامەزراندنی شوڕاکانی ویلایەتی بۆ ئەوەی بیسەلمێنێت کە دامەزراندنی حکوومەتی خودموختاری ئازەربایجان لەسەر زەمینەی ئەو ماددە یاساییە دامەزراوە.

لە ئوتی ١٩٤٥ی زایینی (گەلاوێژی ١٣٢٤ی هەتاوی) کۆمیتەی نەجاتی میللیی ئازەربایجان دەبێت بە فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان و لقی حیزبی توودە لە ئازەربایجان دەچێتە نێو ئەو حیزبە و بەو جۆرە حیزبی دێموکراتی ئازەربایجان (فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان) لە تەورێز دادەمەزرێ. فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان ٢١ی سەرماوەزی ١٣٢٤ی هەتاوی (١٢ی سێپتامبری ١٩٤٦)ی زایینی حکوومەتی میللیی ئازەربایجانی لە تەورێز ڕاگەیاند و پێوەندیی سیاسی لەگەڵ یەکیەتیی سۆڤیەت دامەزراند. هەروەها پەیماننامەیەکیان لەگەڵ حکوومەتی کۆماری کوردستان کە لە مەهاباد دامەزرابوو، لە حەوت خاڵدا ئیمزا کرد. ئەو پەیماننامەیە لە ڕێکەوتی ٣ی بانەمەڕی ١٣٢٥ی هەتاوی (٢٣ی ئاوریلی ١٩٤٦ی زایینی) لە شاری تەورێز لە نێوان دوو هەیئەت بە سەرۆکایەتیی پێشەوا قازی محەممەد و جەعفەری پیشەوەری واژۆ کرا. فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان هاوکات لەگەڵ چەند حیزبی دیکە لە ئێران وەک حیزبی توودە، حیزبی سۆسیالیست، حیزبی دێموکراتی ئێران، حیزبی دێموکراتی کوردستان و حیزبی جەنگەڵ بەرەیەکیان پێکهێنا.

پاش تەواوبوونی شەڕی دووهەمی جیهانی بەپێی ئەو هەلومەرجەی لە ناوچەی مەهاباد هاتبووە پێش، نە وڵاتە ڕۆژئاواییەکان لەشکریان تێدا جێگیر کردبوو، نە لەشکری سوور بەو شێوەیە دۆخێکی سەقامگیر و تایبەتی لە ناوچەی سابڵاغدا خوڵقاندبوو. ئەوە بوو کە یەکەم ڕێکخراوی بەهێزی سیاسی کوردی بەناوی «کۆمەڵەی ژ_ک» یان «کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد» لە ناوچەی مەهاباد لە ڕۆژی ٢٥ی گەلاوێژی ١٣٢١ی هەتاوی (١٦ی ئوتی ١٩٤٢ی زایینی) پێک هات کە دامەزرێنەرانی ١١ کەس بوون.

لەسەر بناغەی کۆمەڵەی ژ_ک حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ٢٥ی گەلاوێژی ١٣٢٤ی هەتاوی (١٦ی ئوتی ١٩٤٥ی) زایینی لە شاری مەهاباد دامەزرا و بەرنامەی خۆی بڵاو کردەوە و زۆر زوو پشتیوانیی زۆربەی چین و توێژەکانی کۆمەڵی کوردەواریی بۆ لای خۆی ڕاکێشا. ئەم حیزبە پاش ١٦٠ ڕۆژ کار و تێکۆشانی بەردەوام لە ڕۆژی ٢ی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی (٢٢ی ژانوییەی ١٩٤٦ی زایینی) لە مەیدانی چوارچرای مەهاباد «کۆماری کوردستان»ی دامەزراند و پێشەوا قازی محەممەد، پێشەوای حیزبی دێموکراتی کوردستان بوو بە یەکەم سەرۆکی حکوومەتی کۆماری کوردستان و کابینەی ئەنجوومەنی وەزیرانی بە سەرۆکایەتیی حاجی باباشێخ و ١٣ وەزیر پێکهێنا. ئەو کۆمارە ١١ مانگ درێژەی کێشا.

بەپێی ئەو پەیمانەی لەنێوان هاوپەیمانەکاندا واتە ئامریکا و یەکیەتیی سۆڤیەت و بریتانیا لەلایەک و ئێران لە لایەکی دیکەوە لە کۆنفرانسی تاران لە ڕۆژەکانی ٧ تا ٩ی سەرماوەزی ١٣٢٢ی هەتاوی (٢٨_٣٠ نوامبری ١٩٤٣ی زایینیدا) بە بەشداریی ستالین، ڕۆزڤێلت و چەرچیل بەسترا، بڕیار وابوو شەش مانگ پاش تەواوبوونی شەڕی دووهەمی جیهانی لەشکری هاوپەیمانەکان ئێران بەجێ بێڵێ. ئەم شەڕە لە ئورووپا لە ١٨ی بانەمەڕی ١٣٢٤ی هەتاوی (٨ی مای ١٩٤٥ی زایینی) بە خۆبەدەستەوەدانی بێقەیدوشەرتی ئاڵمان و لە ئاسیا لە ١١ی خەرمانانی ١٣٢٤ی هەتاوی (٢ی سێپتامبری ١٩٤٥ی زایینیدا) بە خۆبەدەستەوەدانی ژاپۆن کۆتایی هات. لەشکری ئەمریکا و بەریتانیا لە کاتی دیاریکراو و تەنانەت ئەمریکا زووتریش ئێرانیان بەجێ هێشت، بەڵام لەشکری سوور هەر لە جێگای خۆی مایەوە. ئێران لە نەتەوە یەکگرتووەکان سکاڵای لەدژی یەکیەتیی سۆڤیەت تۆمار کرد. ئەمریکا هەڕەشەی کرد کە ئەگەر لەشکری سوور ئێران بەجێ نەهێڵێ ئەویش دەگەڕێتەوە ئێران. ئێران و یەکیەتیی سۆڤیەت پێکەوە کەوتنە وتووێژ و لە ئەنجامدا ئەو دوو وڵاتە لە ١٥ی خاکەلێوەی ١٣٢٥ی هەتاوی (٤ی ئاوریلی ١٩٤٦ی زایینی) ڕێکەوتننامەیەکیان بە واژۆی قەوام و سادچیکۆف بڵاوکردەوە کە تێیدا هاتبوو:

١- لەشکری سوور لە ڕۆژی ٤ی خاکەلێوەوە تا مانگ و نیوێک خاکی ئێران بەجێ بێڵێ.

٢- کۆمپانیایەکی نەوتی لەنێوان ئێران و سۆڤیەتدا پێک دێت و لە ڕۆژی ٤ی خاکەلێوەوە تا حەوت مانگی دیکە ڕێککەوتننامەکە لەسەر ئەم کۆمپانیایە بۆ پەسندکردن دەدرێ بە مەجلیسی پازدەیەم.

هەروەها هەردوو وڵات ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی کە مەسەلەی ئازەربایجان گیروگرفتێکی نێوخۆیی ئێرانە و دەبێ بۆ چارەسەرکردنەکەی لە ڕێکاری نێوخۆیی و ئاشتیانەوە بگەڕێن. بەم چەشنە بوار بۆ کشانەوەی هێزەکانی سۆڤیەت لە خاکی ئێران ئامادە کرا.

لەدوای کشانەوەی لەشکری سوور لە خاکی ئێران و وتووێژ لەنێوان کۆماری کوردستان و ئازەربایجان لەلایەک و دەوڵەتی مەرکەزی ئێران لەلایەکی دیکە دەستی پێ کرد. پاشان چەندین جار هاتوچۆ لە نێوان تاران و تەورێز و مەهاباد، ڕێکەوتنێک لەنێوان حکوومەتی مەرکەزی و حکوومەتی ئازەربایجاندا پێکهات. ئازەربایجانییەکان ڕایانگەیاند کە خۆیان وەک حکوومەتی میللیی ئازەربایجان بە بەشێک لە ئێران دەزانن و داواکانیان لە چوارچێوەی وڵاتی ئێراندایە و دەوڵەتی ناوەندییان دڵنیا کردەوە کە خەیاڵی جیابوونەوە لە ئێرانیان نییە. حکوومەتی ناوەندی لەو کاتەدا تا ڕادەیەکی بەرچاو نەرمیی بەرانبەر بە حکوومەتی میللیی ئازەربایجانی نواندبوو و دوکتۆر سەلامولڵای جاویدی وەک ئۆستانداری گشتیی ئازەربایجان دیاری کرابوو.

لە نیوەی مانگی گەلاوێژی ١٣٢٥ی هەتاوی (سەرەتای ئوتی ١٩٤٦ی زایینیدا) پێشەوا قازی لەگەڵ چەند کەس لە بەڕێوەبەرانی کۆماری کوردستان سەردانی تارانیان کرد. ئاکامی ئەو سەفەرە ئەوە بوو کە دەوڵەتی مەرکەزی و شەخسی قەوام پەسەندیان کرد ئۆستانێکی تازە بە ناوی کوردستان دیاری بکرێ کە سنووری لە یەکیەتیی سۆڤیەتەوە تا نێوان کرماشان و سنە، واتە ناوچەی کامیاران درێژەی هەبێ و شەخسی قازی محەممەد بە ئۆستانداری گشتی دیاری بکرێت. قەوام ئەو پێشنیارەی بەڕواڵەت قبووڵ کردبوو بەڵام چاوەڕوانی کشانەوەی هێزەکانی سۆڤیەت بوو لە ئێران تاکوو ئەرتەشی شاهەنشاهی بۆ داگیرکردنی دووبارەی ئازەربایجان و کوردستان ئامادە بکات.

لە شەوی ١ی سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتاوی لەشکری ئێران هێرشی کرد بۆ زەنجان و ڕۆژی ٢ی سەرماوەز ئەو شارە بەتەواوی کەوتە دەستی دەوڵەتی ناوەندی و، چەکدارەکانی فیدایی حکوومەتی میللی ئازەربایجان چووکترین بەربەرەکانیان نەکرد و پێش ئەوەی هێزەکانی حکوومەتی ناوەندی لە ٢٠ی سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتاوی (١١ی دیسامبری ١٩٤٦ز)دا بگەنە تەورێز، کاربەدەستانی فیرقەش ئاشبەتاڵیان کرد و بەفەرمی تەسلیم بوونی خۆیان ڕاگەیاند و زۆرینەشیان هەڵاتن بۆ یەکیەتی سۆڤیەت کە جەعفەری پیشەوەریش لەگەڵ هەڵاتووەکان بوو.(١) بەو جۆرە ڕۆژی ٢١ی سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتاوی (١٢ی سێپتامبری ١٩٤٦٩ی زایینی، واتە ڕاست ساڵێک پاش پێکهاتنی حکوومەتی میللیی ئازەربایجان لەشکری حکوومەتی ناوەندی گەیشتە شاری تەورێز و بەبێ ئەوەی حکوومەتی میللیی ئازەربایجان کەمترین بەربەرەکانییەک لە خۆیەوە نیشان بدات. لە گرتنی شاری تەورێزدا سەدان کەس لە بەرپرسانی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان ئێعدام کران و زیاتر لە ١٥٠٠ کەس لە خەڵکی شار و گوندەکانی ئازەربایجان لەلایەن کۆنەپەرستانەوە کوژران.

لە مانگی سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتاوی ڕا لە مەهاباد هەست بەوە دەکرا کە مەترسی نیزیکە. هەر لەبەر ئەوەش ڕۆژی ١٤ی سەرماوەز (٥ی دیسامبری ١٩٤٦ی زایینی) لەسەر پێشنیاری پێشەوا قازی، شوڕای شەڕ بە بەشداریی ١٠ کەس و سەرۆکایەتیی خودی پێشەوا پێکهات و لە دواییدا بڕیاری بەربەرەکانی لە هەمبەر ئەرتەشی دەوڵەتی ناوەندی درا. لەدوای داگیرکردنی سووک و ئاسانی ئازەربایجان و ئاشبەتاڵکردنی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان، پێشەوا قازی هیچ هیوایەکی بە یارمەتیی هێزە دێموکراتەکانی ئێران نامێنێ و دەزانێ لەسەر ئەو بارودۆخەی کۆماری کوردستان هەیەتی بەربەرەکانی نیزامی لەگەڵ ئەرتەشی ئێران ڕێگەچارەیەکی گونجاو نییە. بەم جۆرە ڕۆژی ٢١ی سەرماوەز (١٧ی دیسامبری ١٩٤٦ی زایینی) واتە ڕێک یەک ساڵ پاش چەککردنی شارەوانی مەهاباد و بەرزکردنەوەی ئاڵای کوردستان لەو شارە، ئەرتەشی دەوڵەتی ناوەندی گەڕایەوە مەهاباد و پاش دوو ڕۆژ پێشەوا و ٢٨ کەس لە بەڕێوەبەرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان و کۆماری کوردستان دەستبەسەر کران.

دادگایی کردنی پێشەوا و هاوڕێیانی لە بەفرانباری ١٣٢٥ی هەتاوی دەست پێ دەکات. پێشەوا لە ١٩ی بەفرانبار (٩ی ژانویەی ١٩٤٧ی زایینی) بەرگرییەکی ئازایانە لە پێناو مافی گەلەکەی دەکات کە نزیک بە چواردە سەعات درێژەی ئەبێت. ڕۆژی ٣ی ڕێبەندانی ١٣٢٥ی هەتاوی (٢٣ی ژانویەی ١٩٤٧ی زایینی) واتە ساڵێک و ڕۆژێک دوای ئەوەی پێشەوا بە سەرۆککۆماری کوردستان هەڵبژێردرا مەحکووم بە ئێعدام کرا و ڕۆژی ١٠ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ی هەتاوی حوکمەکە جێبەجێ کرا. پێشەوا قازی و سەدری قازی و سەیفی قازی لە مەیدانی چوارچرای مەهاباد لە سێدارە دران. پیشەوەری، سەرۆکی حکوومەتی ئازەربایجانیش لە خاکی وڵاتی سۆڤیەتدا بە ڕووداوی هاتوچۆ تێدا بردرا و بەو شێوەیە حکوومەتی میللیی ئازەربایجان و حکوومەتی کۆماری کوردستان کۆتاییان پێ هات.

ڕووحانییەت لە مێژووی ئێراندا بەشێوەی ڕاستەوخۆ کەمتر ڕۆڵیان گێڕاوە. دیارە ڕەفتاری پادشا و حاکمانی ئێران لە زۆری و کەمی ئەو ڕۆڵگێڕییەدا شوێندانەر بوون، بەڵام لەنێو کۆمەڵگەی ئێرانیدا بەتایبەت لەنێو شیعە مەزهەبەکاندا ڕوحانییەت هەمیشە جێگای تایبەتییان هەبووە و ڕێزی زۆریان لێ گیراوە. کۆمەڵگەی ڕووحانییەتیش بە نیسبەت مەسەلە سیاسی و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتییەکانەوە پاسیڤ و کەمتەرخەم نەبوون. ڕەزا شا و بەتایبەت محەممەدڕەزا شا پاش ئەوەی لەسەر کورسی دەسەڵات دانیشتن، ویستیان چەند گۆڕانکارییەک بۆ چاکسازی لە سیستەمی بەڕێوەبەریی وڵاتدا بکەن، بەتایبەت ئەوە کە هەردووکیان هەموو هەوڵیان سێنترالیزەکردنی ئێران بوو، ئەویش لە ڕێگەی کەمکردنەوە و بنەبڕکردنی جووڵانەوەی عەشایر و بەگشتی نەتەوەکانی نێو ئێران، تەنانەت ترس لە ڕۆڵی کاریزمای ڕووحانییەکانیش وای کردبوو کە نەهێڵن بێ چاوەدێریی دەوڵەت جموجۆڵێکی ئەوتۆیان هەبێت.

ساڵی ١٣٤١ی هەتاوی محەممەدڕەزا شا پرۆژە یاسای چاکسازیی زەویوزار (اصلاحات ارضی)یان هەر ئەو بەتاڵکردنەوەی ملکایەتیی زەویوزاری ئاغا و فئۆداڵە گەورەکان و دابەشکردنی بەسەر جووتیاران و خەڵکی ڕەشایی و کەمزەویدا جێبەجێ کرد. محەممەدڕەزا شا زۆر دڵی بەو کارەی خۆش بوو بۆیە بەجێ و بێجێ لە هەموو قسەکردنەکانیدا باسی گرنگی و چاکیی ئەو پرۆژە چاکسازییەی خۆی دەکرد. ڕۆژی ١٥ی جۆزەردانی ١٣٤٢ی هەتاوی خۆپیشاندانێکی گەورە بە هاندان و ڕێبەری ڕووحانییەکان بەتایبەتی شەخسی خومەینی لە تاران وەڕێ خرا. خەڵکێکی ئەوەندە زۆر بەشداریی لەو خۆپیشاندانانەدا کردبوو کە کاربەدەستان چاوەڕوانییان نەدەکرد و ئەمەش خودی شای زۆر نیگەران کرد. لەو ڕۆژەدا ژمارەیەکی بەرچاو لە ئاخوندەکان کوژران و بریندار بوون و ژمارەیەکیش گیران. پاشان هێندێکیان لەسێدارە دران و زۆربەشیان بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە زینداندا مانەوە. پاش خۆپیشاندانی خەڵکی تاران لە ڕۆژی ١٥ی جۆزەردانی ١٣٤٢ی هەتاوی زۆر بەپەلە ڕێژیمی پەهلەوی ئایەتوڵڵا خومەینییان بۆ وڵاتی تورکیە دوور خستەوە.

پاش ڕووداوەکانی ١٥ی جۆزەردان، دەرباری پەهلەوی تا ڕادەیەکی زۆرتر هەوڵی دەدا بە کێشە و گرفتی ڕووحانییەت لە ئێران ڕابگات. تەنانەت فەریدە دیبا -دایکی فەرەح پەهلەوی- ڕاسپێردرا بۆ پێوەندی ڕاستەوخۆ لەگەڵ ڕووحانییەکان. وەک لە بیرەوەرییەکانی ئەرتەشبۆد حوسەین فەردووسدا نووسراوە پاش ١٥ی جۆزەردان جارجار دانیشتن و چاوپێکەوتن لەنێوان محەممەدڕەزا شا و ئایەتوڵڵا شەریعەتمەداری لە کۆشکی نیاوەران ڕووی داوە.

پاش ئەو ڕووداوە دۆخێکی سەقامگیری کاتی بەسەر ئێراندا زاڵ بوو. ئەو سەقامگیرییە ڕێژەیی و کاتییە پاشان بە جۆرێک بوو کە ئیدی لە ساڵی ١٣٥٦ی هەتاوی بەتەواوی جێگیر دەهاتە بەرچاو. لەبەر ئەوەی ڕۆژئاوا بە تەواوی پشتیوانی لێ دەکرد و لە ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٣٢ تا ساڵی ١٣٥٦ی هەتاوی حکوومەتەکەی محەممەدڕەزا شا بە مەیلی ئەمریکا دیکتاتۆرییەتێکی بێهاوتا بوو. بە چەشنێک ئەمریکا لەوە زیاتر چاوەڕوانییەکی لە شای ئێران نەبوو. ئینگلیزەکان «سەڵتەنەتیان» بۆ دۆخی ژێئۆپۆلیتیکی ئەوکاتی ئێران بە باشترین سیستەمی حکوومەتی دەزانی، تەنانەت شووڕەوی و چینیش باوەڕی تەواویان بە سەقامگیربوونی دەسەڵاتدارییەکەی محەممەدڕەزا شا لە ناوچەکەدا هەبوو. هەموو شتێک بۆ محەممەدڕەزا شا و ئەمریکا و بریتانیا و باقی هاوپەیمانەکان بەباشی دەڕۆیشت و بە دڵنیاییەکی تەواوەوە دەیانڕوانییە بارۆدۆخەکە، بەڵام ڕەوتی ڕووداوەکان ئاوا دەرنەهات.

کوردستان
• ژمارە ٨٦٠
١٥ی سەرماوەزی ١٤٠٢ _ ٦ی دێسامبری ٢٠٢٣

درێژەی لاپەڕەی ٤

دیمانە لەگەڵ سۆران باریکە لەسەر ئیسلامی سیاسی و بزاوتی نەتەوەیی کوردستان

زۆربەی داب و نەریتەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری لایەنی سەرەکی بانگەشەی ئەم گرووپانەن. ئەوان جگە لە هەموو حیزبە سیاسی نەتەوەیی و چەپەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان تەنانەت دەسەڵاتی سیاسی باشووری کوردستانیش بە کافر و دوژمنی ئیسلام و پەرەپێدەری کوفر و بێئیمانی دەزانن و دژی هەموو گرووپ و تاقمێکی کوردستانین بە تەریقەتی نەقشبەندی قادری و تەنانەت مەکتەبی قورئانیشەوە.

ئێمە دەبینین لە قۆناغی دوایی شۆڕشی گەلانی ئێران کە کورد پێویست بوو یەکگرتوو بێ بۆوەی بە مافەکانی خۆی بگات لەم قۆناغەدا هێزە ئیسلامییەکان کەوتنەوە بیری ڕەچەڵەکی ئایینی خۆیان و بە هەوڵدان بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی و هێنانە ئارای چەمکی ئۆممەتی ئیسلامی لە بەرانبەر ناسیۆنالیزم لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەستان. دەمەوێ بڵێم گوتاری ئیسلامی سیاسی لە هەر قەوارەیەکدا، چ لە قەوارەی نوێخوازی و چ لە قەوارەی فێندەمەنتاڵدا دەتوانێت پێش بەسازبوونی گوتاری هاوبەش بگرێت و لە گوتارێکی جیاواز لە چوارچێوەی هزری ئایینیدا هەوڵ دەدات کۆمەڵانی خەڵک لە خۆی کۆ بکاتەوە و لانیکەم تا ئێستا نەیتوانیوە لە چوارچێوەی گوتاری نەتەوەیی بزووتنەوەی سیاسی کورددا خۆی پێناسە بکات.

واتە دوو ڕاستەهێڵی جیاواز لەگەڵ دنیای سەردەم بەتایبەت لەلایەن سەلەفییەتەوە؟

ئیسلامی سیاسی هەر لە سەرەتای دەرکەوتنیەوە هەوڵی ئەوە بووە کۆمەڵگە لە هەموو داب و نەریتە کۆمەڵایەتییەکان دابڕێ و بیخاتە ژێر هەژموونیی کولتووری ئیسلامی. لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش ئەم بیرە لە سەرەتای بڵاوبوونیەوە هەوڵی دا نەریتە کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکانی کورد بسڕێتەوە. ڕەوتە ئیسلامییەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە ئاراستەی پێکهێنانی کولتووری هاوبەشی ئیسلامی هەوڵیان دا هەڵسوکەوتە کۆمەڵایەتییەکان بگۆڕن کە بۆ خۆی بووە هۆی پێکهێنانی کەلێنی کۆمەڵایەتیی زیاتر بە تایبەتی لە نێوان ئایین و کولتووردا. ئەم کردەوەیە پاشخانی مێژوویی هەیە و بە هێندێک جیاوازییەوە شێوازێکی نوێ بە خۆوە دەگرێت. هاتنی هەر ئایینێک بۆ ناوچەیەکی تازە بریتی بوو لە هاتنی داب‌ونەریتی نەتەوەی خاوەن ئایین بۆ ناوچەکە و سڕینەوەی بەشێکی زۆر لە کولتووری کۆمەڵایەتیی ناوچەکە. ئەمە ڕەنگە بەزۆرەملێش نەبووبێ، بەڵکوو زۆر جار ئایینەکە فرەچەشنیی کۆمەڵایەتی و کەلەپووریی قەبووڵ بووە، بەڵام خەڵک نائاگایانە خۆیان بەرەو گۆڕان چوون و هەندێ کەس کولتوور و کولتوور گۆڕین و زمان و پۆشینی جلووبەرگی بێئاگایانە بە نیشانەی موسڵمان بوون دەزانی. هەر لەم چوارچێوەیەدا دەتوانین بڵێین لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیشدا سەرهەڵدانی بیری نوێی ئایینی لەژێر کارتێکردنی ڕەوتە ئیسلامییەکانی سەردەمدا کاریگەریی کۆمەڵایەتی بە تایبەت لەسەر کەلەپووری نەتەوەیی هەبووە. پێش دەرکەوتنی ئەم ڕەوتانە ئایین و کەلەپووری کوردی وەها لەگەڵ یەکتر ڕاهاتبوون کە بە دووی سڕینەوە و لاوازکردنی یەکترەوە نەبوون کەلەپووری کوردی بۆ خۆی کەلەپوورێکی خاوەن خاوێن و دەوڵەمەند بووە و ڕێزی لە ئیمانداران و لە سەرووی هەموویانەوە زانایانی ئایینی دەگرت لە بنەڕەتدا ئەوانیش بەوپەڕی لێبووردەییەوە لەو کەلەپوورەدا دەژیان و ڕێزیان لێ دەگرت و خۆیان بە بەشێک لەوە دەزانی و بەشدارییان تێیدا دەکرد هەروەها خەڵک بە بیستنی دەنگی بانگ کۆڕی شایی خۆیان ڕادەگرت و ئەوانەی پێیان خۆش با دەچوونە مزگەوت و پاشان درێژەیان بە جێژنو شاییەکەیان دەدا و ئیمانداران و هێندێک جار زانایانی ئایینی خۆشیان لە کۆڕوشاییدا بەشدار دەبوون و ئەم دووانەیان بەدژی یەکتر نەدەزانی و هەرکام لەمانە لە جێی خۆیاندا ڕێزیان هەبو. بەڵام بە سەرهەڵدانی ڕەوتە نوێیە ئایینییەکان کەلێنی ئایینی و کولتووری و نەتەوەیی و ناکۆکییەکان زیاتر لە پێش خۆی دەرکەوت و ڕواڵەت و جلوبەرگ و شێوازی هەڵسوکەوت و قسەکردن و بەشداریی کۆمەڵایەتی لە کۆڕ و ڕێوڕەسمەکاندا لەلایەن کۆمەڵانی ڕاکێشراو بەرەو ئەم بزاڤانە ئاڵوگۆڕی بەسەردا هات و بە جۆرێک دابڕانێکی کۆمەڵایەتی لەو چەشنە و ناهاوسەنگێکی کۆمەڵایەتی لێ کەوتەوە. شتەکان لە جێی خۆیان نەمان و هێندێک جار وا بووە کۆڕی شایی و زەماوەند بۆتە جێی چاوپێکەوتنی زانایانی ئایینی. ئەم ڕەوتانە هەموو هەوڵیان ئەوە بووە کولتووری نەتەوەیی بگۆڕن بەرەو کولتووری ئیسلامی و ئەڵبەت بە شێوەیەکی سەرەکی ئەم مەبەستە لەلایەن سەلەفییە جیهانییەکانەوە زەق و بەرچاوە و ڕەوتەکانی دیکەش بە پلە و چەند پلە لە خوار ئەوانەوە دێن. ئەم ڕێکخراوانە جگە لە دژایەتیکردنی نۆرمە کۆمەڵایەتییە نەتەوەیەکان بە هەموو شێوە دژی ئیسلامی نەریتی تیژ وەستاونەوە و مەلاکانی مزگەوت بە نەزان و دواکەوتوو لە قەڵەم دەدەن و چوونە سەرقەبران و فاتیحاخوێنی بە کوفر دەزانن و دژی ئەو شێوە دیندارییەی تەریقەتەکانیشن. لە کاتێکدا تەریقەتەکان هەر زۆر زوو خۆیان لەگەڵ نیشتمانپەروەری یەکلا کردبۆوە.

ئەو کۆمەڵگەیەی سەلەفییەکان دەیانهەوێ لەگەڵ ئەو کولتوور و فەرهەنگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان چ لە بواری ئایینی و چ لە بواری نەتەوەییەوە یەک ناگرێتەوە. ئەوان باوەڕی سەرجەم موسوڵمانان بەتوندی ڕەت دەکەنەوە و بە کۆمەڵێک خورافات لە قەڵەمیان دەدەن و کۆی ئەو بیرکردنەوە و ڕەفتار و هەڵسوکەوتانە وایان کردوە سەلەفییەت لە کولتووری کۆمەڵایەتیی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا نامۆ بێت و کەمتر بگونجێت.

کاک سۆران زۆر سپاس بۆ بەشداریتان لەم دیمانە.

ئێوەش ماندوو نەبن

شەهلا دەباغی

خوێندنەوەیەکی نیشانەناسانە

ئێپیزۆدی یەکەم

هەموو داڵێک دەدوێ. نیشانەکان زیاترین قسەمان لەگەڵ دەکەن. وشەیەک، وێنەیەک، گڵۆپی سەر چوارڕێیەک، پەردە و پەنجەرەیەک. نیشانەکان بۆ ناسینی ڕووداوەکان و جیهان و خۆمان گرینگن. داڵەکان چین و توێژەکان دەناسێنن. جیاوازییەکان نیشان دەدەن. پەردە و تابلۆکانی ماڵێک زیاترین زانیاری لەسەر جۆری ژیانی خاوەنی خۆی دەداتە ئێمە. پەردەکان گرینگییەکی تایبەتیان هەیە. هێندێک وەستا و خەیات دێنن تا پەردەکانیان بۆ دیزاین بکەن. هێندێک بە چێوێک، دوو بزمارێک و پەردەیەک ڕازی دەبن.

کلیپێک دەست بەدەست لە دنیای مەجازییدا سەفەر دەکا. هەستی بەرخۆدان ئاوپڕژێنی دڵی تاسەباران دەکا. کۆمەڵە پیاوێک لە هۆدەیەک کۆبوونەتەوە و بە "لە قەندیلی سەربەرزەوە" ڕەسمی وەفا بە مێژوویەک، نەتەوەیەک و شەهیدان بەجێ دێنن. من لەبەرامبەر ئەو خەڵکە نوتقم دەبڕێ. چاوم بە مێلاق لەسەر پەردە و پەنجەرەی هۆدەکە ڕادەوەستێ. پرسیار مێشکم دەکۆڵێ:

بڵێی ئەوە هۆدەی خانەباغێک بێ یا ماڵێک لە گەڕەکێکی پەڕاوێزی شار؟

پەردەکە لە دوودڵیدا دەمهێڵێتەوە. "ڕەنگە لە هۆدەی خاوەن باغێک هەڵاوەسرابم." دەڵێم "ڕەنگە. بەڵام ساڵی ڕابردوو پێی گوتم کە شۆڕش لە گەڕەکە پەڕاوێزخراوەکان نەگەیشتە گەڕەکە دەستڕۆیشتوویەکان. مەیدانی حەیوانان، مەنبەع، پشتتەپەکان تەنیا مانەوە. ڕەنگە تۆ لە هۆدەی ماڵی زەحمەتکێشێک، کە هەمیشە وەفاداری شۆڕشەکانن، هەڵاوەسرابی. دەستڕۆیشتووەکان کەمتر خۆ لە خەتەر داوێن."

وەبیر کتێبی فەرماندە شەهیدەکان دەکەومەوە. زۆربەی هەرە زۆری شەهیدان لە چینی زەحمەتکێشانن. وڵامێک دەتوانێ ئەوە بێ کە ئەوە چینی زەحمەتکێشانن کە بە سروودی "لە قەندیلی سەربەرزەوە" پەیامی وەفاداری بۆ منداڵەکانی خۆیان دەنێرن. یا ڕەنگە ماڵە هونەرمەندێک بێ کە تەمەنێک خزمەتی چاندی کوردی کردوە.

لە دوودڵی و شک دام کە تروسکەی هیوایەک بە هەناو و گیانمدا دێ. شەبەقی گڵۆپ و پەنجەرەیەک ڕوو بە تاریکی تریقاوەتەوە. هۆدەیەکی ڕووناک پڕ لە دەنگی بەرخۆدان شەوەزەنگ دەشکێنێ.

کورد و دۆخی ئاوارتە

دوابەدوای ڕووخانی شا و هاتنە سەرکاری ئاخوندەکان، حاکمانی ئیسلامی لە تاران هێژمۆنی و سەروەریی خۆیان سەپاند و ڕێبەری شیعەکانی ئێرانی، واتە خومەینی، دژی نەتەوەی کورد فەتوای دەرکرد. بۆ نیشاندانی دەسەڵات و سەپاندنی دەسەڵات (اعمال قدرت) هەزاران ئینسان بێ هیچ دادگایییەک وەبەر گوللە دران و شارەکانی کوردستان بۆمباران دەکران. هیچ یاسایەک نەبوو پارێزەری ژیانی خەڵکی کورد بێ. ئینسانی کورد لەژێر هێژمۆنی و دەسەڵاتی تازەدا لە دۆخێکی بێ یاساییدا خۆی دەدیتەوە. حاکم خودی یاسا بوو و هەر یاسایەکی هەڵدەوەشاندەوە، بەتایبەت کە دەسەڵاتەکەی بەپێی ئایینی ئیسلام لە خودا وەرگرتبوو و ئەو "ولی فقیه" بوو لەسەر زەوی. ئەم دۆخە ٤٢ ساڵی ڕەبەقە بەردەوامە. خەباتکاران و چالاکان لەژێر دەسەڵاتی حکوومەتی ئیسلامیدا هۆمۆ ساکێرێک بوون/هەن کە هیچ یاسایەک نایانگرێتەوە. دەسەڵاتی تازەی ئێران لەدوای ڕێبەندانی ١٣٥٧ جارناجارێک بە ڕاگەیاندنی حکوومەتی نیزامی لە کوردستان و بە دروستکردنی شەڕ لەگەڵ کورد، یا شەڕی ئێران و عێراق و هتد، بەردەوام دۆخی نیزامی و "وضعیت ویـژە"ی ڕاگـەیـاندووە، بە جۆرێک کە لە ماوەی ئەم چل و دوو ساڵەدا ئەم دۆخە هەمیشەیی بووە. هەر ئەو جۆرەی ئاگامبێن پێی وایە کە لە ڕۆژاوا لە دۆخی ئاوارتەدا حاکم بڕیاردەرە، ئێرانی دوای ١٣٥٧ کەوتە دۆخێک کە دەکرێ بە دۆخی ئاوارتە (ئیستیسنایی) ناوی لێ ببەین. کە هەڵبەتە لە ڕوانگەی نووسەری ئەم وتارەوە، ئەم دۆخە هەمیشە ئاوارتەیی بووە. بەپێی ئاگامبێن دۆخی شەڕی ناوخۆ، شۆڕش، شەڕی چەکداری، بەرخۆدان ئەو بەرزەخەن کە پڕن لە دژایەتی و بە یاسا ناکرێ مافەکان بپارێزی و خودی یاسا دەکەوێتە هەڵپەساردن و تاک بێ پشت و پەنا دەمێنێتەوە. (Agamben ٢٠٠٤) لە جوغرافیای ئێرانیشدا ئێمە بەردەوام شاهیدی شەڕی ناوخۆ، شەڕی چەکداری و بەرخۆدان و دۆخێکی بەرزەخی بووین.

دوای ١٣٥٧ پرسی کورد و چارەسەری پێویست لەگەڵ فۆرم و سروشتی پرسەکە لەژێر ناسیۆنالیزمی شیعە-فارسدا بەردەوام لە دۆخی ئاوارتەدا ماوەتەوە. هەڵبەت بەلووچەکان و عەرەبەکانیش بەهۆی بەرخۆدان ئێستا زۆر زیاتر لە جاران کەوتوونەتە بەر زەبروزەنگی دەسەڵات. لە ڕاستیدا حاکمی تاران بە هیچ جۆرێک تاکی نەتەوەکانی ژێردەست وەک تاکی نەتەوەی باڵادەست نابینێ، گەرچی دەزانین کە تاک و گرووپی یاخی لە نەتەوەی باڵادەستیش بوونەتە قوربانی. لێرەدایە کە دەکرێ بڵێین کە کۆی دانیشتووانی جوغرافیای ئێران بەتایبەت نەتەوەکانی غەیرە فارس و ژنان بێ ماف و لە دۆخی ئاواتەدا دەژین. شوناسی مێژوویی نەتەوەکانی ژێردەست بە شێوەیەکی سیستماتیک سەرکوت کراوە و گوتاری زاڵی حاکمییەتی ئێرانی لەلایەک بە نەفی ئەوانیتر، گەڵتەپێکردن و نزمنیشاندانی پرسی نەتەوەی بەکۆلۆنیکراو، و لەلایەکی تر بەسووژەکردن و بەکەسایەتیکردنی نەتەوەی باڵادەست بووە. ئەم بەسووژەکردنە لە ڕێگای ئاپاراتووسەکانی حاکم و دامودەزگاکانی پڕوپاگاندا لەگەڵ زەختی هێزەکانی نیزامی بە شێوەیەکی سیستماتیک ڕێکخراون. هێز و کارایی تاک و نەتەوەکانی دیکە یان بەرەو لاوازی بردراوە یان خراوەتە خزمەتی دەسەڵاتی فارس‌زمان. دۆخی ئاوارتە لە کوردستان لەدوای ١٣٥٧ تێکەڵاوییەکی بێبڕانەوەی لەگەڵ زەبروزەنگ و میلیتاریسم و "تحقیر" بووە. دەسەڵاتی سەرووی یاسا (تەنانەت یاساکانی خۆی) لە هەموو ئەو ساڵانەدا زەبروزەنگ و دەسەڵاتی ڕەهای بەکار هێناوە. دەسەڵات پێی وایە هەر ئەکتێک لە دەرەوەی ویستی ئەو خەتەرە بۆ سەر بوونی ئەو، و نیزامەکەی دەکەوێتە خەتەر.

هۆمۆساکێر

چەمکی هۆمۆ ساکێر (١٩٩٨) لە چەمکە گرینگەکانی ئاگامبێن، فیلسووفی بەناوبانگی ئیتالییە. ئاگامبێن پێی وایە کە دەسەڵاتی سەروەر بڕیاردەرە لەسەر ژیان و مەرگ، هەبێ یا نەبێ، بتکوژێ یا ژیانت پێ بداتەوە. لە کاتێکا سووژە/سابجێکتی سیاسیی نوێ لەژێر دەسەڵاتی مۆدێڕندا بووەتە ئاژەڵێک بە بوونێکی سیاسیی تایبەت کە بوونەکەی دێتە ژێر بڕیاری دەسەڵاتەوە.

ئاگامبێن پێی وایە Sovereign Power یاساکان هەڵدەوەشێنێتەوە، هەڵیاندەپەسێرێ و ڕایاندەگرێ. لە سیاسەتی سەردەمدا دۆخی نائاسایی و ئاوارتە هەرچی زیاتر بووەتە دۆخی ڕۆژانە. واتە یاسا هەیە، بەڵام هیچ مانا و کاکڵی نییە و دێمۆکراسی کاری خۆی ناکا، بەڵکوو دەسەڵات بڕیاردەرە. ئینسان لە دۆخی ئاوارتەدا دەژی و ژیان لەژێر زەبروزەنگی دەسەڵاتی سەروەردایە. ئاگامبێن بۆ ئەوە ئەم دۆخە بەباشی نیشان بدا لە یاسای ڕۆم و لە چەمکی "هۆمۆ ساکێر" کەڵک وەردەگرێ. لە ڕۆمی کۆندا هەر کەس دەیتوانی هۆمۆ ساکێرەکان بکوژێ، بەڵام نەدەکرا قوربانییان بکەی. ئەوان یاسایان بەسەردا دەسەپێندرا، بەڵام هیچ مافێکی یاساییان نەبوو. هۆمۆ ساکێرەکانی ڕۆمی کەونارا وەک ئینسانی خاوەن ماف نەدەدیتران و ئەگەر کوژرابان، وەک قەتڵ ئەژمار نەدەکرا. بە ڕای ئاگامبێن، هۆمۆ ساکێر لە دەرەوەی یاسا دەمێنێتەوە و یاسا مافی ناداتێ و بگرە سزاشی دەدا. هۆمۆ ساکێر یاسای پاراستن و شارۆمەندی نایگرێتەوە. نموونەی هۆمۆ ساکێر لە دۆخی ئاوارتەدا ئاوشویتس و کەمپەکانن بۆ وێنە زیندانی گوانتانامۆ. لە دۆخی ئاوارتەدا/State of Exception بۆ وێنە لە کەمپەکانی نازیستەکاندا هیچ یاسایەک پارێزەری ژیانی جوویەکان نەبوو، ئەوسا کە جوویەکان لەنێوان ژیان و مەرگدا هەبوون و نەبوون. هەوڵی ئاگامبێن لە زنجیرە نووسینێکدا لەسەر چەمکەکانی هۆمۆ ساکێر، دۆخی ئاوارتە، یاسا و باسی شارۆمەندی ئەوەیە کە بە ڕەچەڵەکناسی لە ڕۆم هەتا شۆڕشی فەڕانسا و شەڕی ناوخۆیی ئەمریکا، ئاڵمانی نازی و فاشیزمی ئیتالیا و دوای ١١ی سێپتامبر ئەوەمان نیشان بدا کە نیزامی یاسایی-سیاسی بووەتە ماشێنی کوشتار. دۆخی ئاوارتە بە جۆرێک بەردەوام و هەمیشەیی بووە. سەروەر بە زەبروزەنگ دەسەڵاتەکەی دەپارێزێ، بە شێوەیەک کە لە "دێمۆکراسییەکانی ڕۆژاوایی"دا دەوڵەت بە جێگای ئەوە دەوڵەتی شارۆمەندان بێ، شارۆمەندی بێکەڵک کردووە و لە سیاسەت دووری دەکاتەوە و بەردەوام لە ترس و شکدا ڕایدەگرێ تا بتوانێ دەسەڵاتی خۆی بەسەردا بسەپێنێ و بەرەو ئەو ئامانجەی ببا کە خۆی دەیهەوێ. بۆ وێنە لە دوای ١١ی سێپتامبر لە ئەمریکا دۆخ و دەوڵەتی ئەمنییەتی (security state) دروست دەکا. (Undantagstillstandet, Agamben Giorgio. ٢٠٠٤)

ئێپیزۆدی دووهەم

بە پێچەوانەی ژووری یەکەم کە بەدەم تاریکیدا تریقابۆوە، لە ژوورێک کە کەس ناتوانێ بزانێ کوێیە، جگە لەوانەی ئەسیر کراون، چەند ئینسانێک مات و مەلوول دایاننیشاندوون. دەنا خۆ ئینسان بە هۆی ئەوە بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتییە و سەرفەرازی پێخۆشە، بەسەر پێ بوونیان پێ خۆشترە. ژوورێک کە پەردەکەی بە پێچەوانەی پەردەی ژووری یەکەم، ژووری بازجوییمان وەبیر دێنێتەوە. دەستەکان لەنێو دەست، و مل بەلایەکدا شۆڕ بۆتەوە، وەک چۆن باڵندەیەک سەری هەڵدەقەنن.

بە پێچەوانەی ئێپیزۆدی یەکەم کە قاز و قورینگ دەیانخوێند و چۆلەکە جریوەیان دەهات، لێرە زمانێکی بێگانە بە قریوە قریو ئاهەنگێکی ناشاز دەڵێتەوە. مام خدر پیر و خەمگین لە سەر زەوی دانیشتووە. چاوم دەچێتە سەر گۆڕێ سپییەکانی ئەو خەڵکە و گۆڕێکان پێم دەڵێن: چاو لە سەرمان مەکە خۆڵەمێشی لێدەبارێ و بەخۆمانەوە ناگرێ و لەبەر خۆمان ناوە، ڕێگامان ڕێگای ڕووناکییە و سروودی یەکەمان ئەسڵ بوو.

ئێپیزۆدەکان بەدوای یەکتردا دێن. نازانین سبەی لەم ئاڵقەیەدا چ ڕوو دەدا. ئێستا لە دۆخی ئاوارتەدا گەرووی مام خدر زیاتر لە هەمیشە پڕە لە حەیران، بەڵام بەدڵنیاییەوە هۆمۆساکێرێک خەریکە زنجیرەکان بپسێنێ و ببێتە بکەر و خوڵقێنەری داهاتووی خۆی.

کوردستان
• ژمارە: ٨٦٠
١٥ی سەرماوەزی ١٤٠٢ _ ٦ی دێسامبری ٢٠٢٣

بۆ ئیسرائیل بەهێزە؟

(خوێندنەوەیەک بۆ تیوریی هێز/زانین power/knowledgeی میشل فۆکۆ)

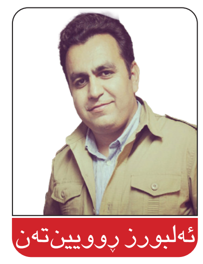
ئەلبورز ڕوویینتەن

پێشەکی

تیورییەکانی فەلسەفەی زانستە کۆمەڵایەتیەکان بە سەرچاوەی لێکۆڵینەوە و لێوردبوونەوە لە دیاردە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگە دادەنرێن. لە ڕێگەی ئەو تیورییانەوە باشتر دەتوانین کۆمەڵگە لە هەر سەردەمێکی تایبەت شی بکرێنەوە و تەنانەت ڕێگەی شرۆڤەی نوێ دەکەنەوە. یەکێک لەو بیرمەندانە کە لە سەدەی بیستەمدا کاریگەریی لەسەر شیکردنەوەی چەمکە جیاوازەکان لە کۆمەڵگەدا هەبوو میشل فۆکۆیە کە هەوڵی دەدا چەمکی جیاواز بە گوێرەی پێداویستی و دۆخی کۆمەڵگەی سەردەم شی بکاتەوە. تیوریی هێز/زانین (power/knowledge)ی میشل فۆکۆ یەکێک لەو تیورییانە کە فۆکۆ لە خوێندنەوە بۆ کۆمەڵگە نوێ بە کاری هینا و تەنانەت شرۆڤەی نوێ لە مەڕ چەمکەکانی هێز و زانینی خستە بەر باس کە لە گەڵ خوێندنەوە نەریتییەکەی جیاوازی هەبوو. لەو وتارەدا هەوڵ دەدرێ فاکتەری بەهێزیی ئیسرائیل بەگوێرەی ئەو تیورییەی فۆکۆ شەن و کەو بکەین و بە وەڵامی ئەو پرسیارە بگەین کە چۆن ئیسرائیل توانی بەو شێوەیە هەوڵی دامەزراندنی و پاراستن و پێشخستنی خۆی بدات.

وڵاتی ئیسرائیل و زانست

دوای ئەوەی لە ساڵی ١٩٤٨ ئیسرائیل وەک وڵات بەفەرمی ڕاگەیەندرا هەر زوو لە لایەن پێنج وڵاتی عەرەبییەوە هێرشی کرایە سەر. ئەوکات بۆ ئیسرائیل و یەهودییەکان پاراستنی خۆیان لە چوارچێوەی دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەی خۆیان لە سەروی هەمووی شتێکەوە بوو، بەڵام تەنیا ٥٠ ساڵ دوای دامەزراندنی وێڕای هەموو ئەو مەترسییانەی بۆ سەر ئاسایشی نەتەوەیی ئیسرائیل هەبوو، وەک بیستوسێهەمین دەوڵەتی لە ئاستی بەرهەمهێنانی نێوخۆیی (GDP) یەکێک لە وڵاتانەی جێگای سەرنج بوو کە خۆشبژێوی هاوکات لەگەڵ ئەمنیەتی بۆ ئیسرائیلیەکان دابین کردبوو.

بۆ ئەوەی لە پێشکەوتوویی ئیسرائیل لە بواری زانستدا تێبگەین دەتوانین ئاماژە بە چەندین ئاماری جیاواز بکەین، لەوانە ژمارەی ٢٢ لە سەدی هەموو میداڵیاکانی نوبل، واتە ٢١٤ میداڵ بە جووەکان لە شوێنی جیاوازەکانی دونیا دراوە، تەنانەت ئیسرائیل وەک وڵات خاوەنی ١٣ میدالیای نوبڵە، پازدەهەمین وڵاتی بەهێزی دنیایە و لە ئاستی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا یەکەمی بێ ڕکابەرە. ئیسرائیل ساڵی ٢٠١٨ بە گوێرەی ئیدیکسی بلۆمبێرگ دەیەمین وڵاتی داهێنەر بووە و لە کاتێکدا وەبەرهێنان لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بە بواری وەکوو نەوتەوە بەستراوەتەوە، ئیسرائیل میلیاردها دۆلار وەبەرهێنانی لە تێکنۆلۆژیی زانستیی پێشکەوتوودا هەیە، ساڵانە بە هەزاران لێکۆڵینەوەی زانستی لە زانکۆکانی ئیسرائیلدا بەرهەم دەهێنرێ و لە زۆر ئاستی جیاواز لە ئاستی بەڕێوەبەریدا لە وڵاتانی ناوچەکە زۆر لەپێشترە و تەنانەت کێبەرکێ لەگەڵ وڵاتە پێشکەوتووەکانی دونیا دەکات. بۆ نمونە ڕێژەی بەرهەمهێنانی نێوخۆی ئیسرائیل ٥٤٦ میلیار دۆلارە، داهاتی ساڵانەی تاکێک سەرووی ٥٨٠٠٠ دۆلارە و بەو داهاتە لە ساڵی ٢٠٢٣دا دەبێتە سێزدەهەمین وڵاتی دونیا لەڕووی داهاتەوە. ئەوەی جێگای سەرنجە ئەوەیە لە ساڵی ٢٠١٧دا نزیکەی سەدا پێینجی ئەو پارەیە، واتە زیادتر لە ١٥ میلیارد دۆلاری بۆ لێکۆڵینەوەی زانستی تەرخان کردوە.

ئەو ئامارانەی سەرەوە تەنیا بەشێکی زۆر کەمی ئەو ڕاستییانەن کە نیشان دەدات زانستی لە وڵاتی ئیسرائیل لە چ ئاستێکی بەرزدایە، هەر بۆیەش پرسیاری ئەوەی ئایا بەرزیی ئاستی زانستی کاریگەریی لەسەر هێزی ئەو وڵاتە داناوە یا نا، یەک لە نموونە بەرچاو و ڕۆژەڤەکەی شەڕی ئێستایە کە دەتوانین ئاماژەی پێ بکەین و قەڵغانی ئاسنین بە نموونە بێنینەوە کە توانیوویەتی ژیانی ئیسرائیلیەکان تا ئەندازەیەکی زۆر لە هێرشی مووشەکی بپارێزێت، بە جۆرێک کە لەو پەڕی دۆخی ئاڵۆزی شەڕدا لە شارە سنوورییەکانی ئیسرائیل ژیانی ئاسایی بەردەوامە. تەنیا کەمتر لە یەک لە سەدی ئەو مووشەکانەی لە ئیسرائیل دەگیرێن لەو قەڵغانە تێدەپەڕێ و ئەو قەڵغانە لە ڕووی زانست و تێکنۆلۆژییەوە بەرهەمی خودی ئیسرائیلیەکانە. لێرەدایە بە تێکهەڵکێشی باسی پێشکەوتنە زانستیەکانی ئیسرائیل و هەروەها بەهێزیی ئیسرائیل و کاریگەرییان لەسەر یەکتر ئەو بەشە لە تیوریی میشل فۆکۆ بەرجەستە دەبێ کە دەڵێ "زانین هێزە و هێزیش زانین بەرهەم دەهێنێ".

میشل فۆکۆ و تیوریی هێز/زانین (power/knowledge)

میشێل فۆکۆ (١٩٢٦-١٩٨٤) یەکێکە لە بیرمەندە کاریگەرەکانی سەدەی بیستەمە کە ڕوانگەیەکی ڕەخنەگرانەی بۆ تیۆرییەکانی وەک مارکسیزم پۆست-ستراکترالیزم و پۆست فێمینیزم هەبووە. کاریگەری تیۆرییەکانی فۆکۆ لە چەند بواری جیاجیای زانستی کۆمەڵایەتیدا دەبینرێت، لەوانە کۆمەڵناسی و فەلسەفەی ئەنترۆپۆلۆژی. لە هەمووی گرنگتر فۆکۆ بۆ گەیشتن بەم ئەنجامەکانی لە بواری جیاواز لێکۆڵینەوە لە ڕەهەندی مێژووی دیاردەکان بەکاردەهێنێت، هەربۆیە بە مێژووزانیش ناسراوە و تێزی دکتۆراکەی شێتی و شارستانییەت لێکۆڵینەوەیە لە مێژووی شێتی. بەڵام لە پاڵ هەموو کارەکانی فۆکۆدا، لێکۆڵینەوەکانی لە چەمکی دەسەڵات و زانین، ڕاستیی زۆر بەناوبانگن، چونکە بەپێی شیکارییە نوێیەکەی فۆکۆ، ئەم چەمکانە نەک وەک دیاردەی جیاواز بەڵکوو وەک دیاردەی پەیوەندیدار بە یەکترەوە شی دەکرێنەوە، تەنانەت بۆ شیکردنەوە، وردبوونەوە و لێکۆینەوە لە پەیوەندی نێوانیان بە پێویستیەکی حاشا هەڵنەگر دادەنێت (Abera ٢٠١٩).

ئەوەی فۆکۆ لە بیرمەندەکانی دیکە جیا دەکاتەوە، لێکۆڵینەوەی سیستماتیکی چەمکەکانی وەک هێز، زانین، ڕاستی نییە، بەڵکوو ئەو شێوازێکی نویی شیکردنەوەی ئەو چەمکانەی داهێنا کە لەوێدا بە ناوەند وەگرتنی مرۆڤ بۆ ڕوونکردنەوەی هەر چەمکێک بە لێوردبونەوە لە چەمکێکی دیکەی پەیوەندیدار بە پێویست دەزانی، ئەو لێوردبوونەوەش لە چوارچێوەی ڕەهەندێکی مێژوویی و ڕەخنەییەوە دەکرا. هەربۆیەش بۆ شیکردنەوەی هەر یەک لە چەمکەکانی وەک دەسەڵات، زانین دەتوانرێ بە پەیوەندی نێوانیان باشتر بناسرێ (Willcocks ٢٠٠٤).

بۆ فۆکۆ گرنگە بزانین چۆن دەزانین و چۆن هەندێک زانین وەک ڕاستی وەرگیراون. ئەم گرنگییە وا دەکات بەدوای شیکارییەکدا بگەڕێین بۆ چەمکی زانین، بەڵام بۆ تێگەیشتن لە چەمکی زانین پێویستی بە شیکاریی پەیوەندیی نێوان هێز و زانین هەیە، چونکە تێگەیشتن لە هێز لەو چوارچێوەیە دەبێتە بنەمای تیۆرییەکی زانستیی ڕەخنەگرانە کە بەپێچەوانەی توێژینەوەکانی پێشوو ڕوانگەیەکی نوێ بۆ بابەتی دەسەڵات دروست دەکات، تەنانەت لێوردبوونەوە بۆ چەمکی ڕاستییش کە ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە زانستە کۆمەڵایەتییەکانی ئەمڕۆدا ئەو تێڕوانینە پێویستە(mills ٢٠١٢).

بە بڕوای فۆکۆ، زانین هێزە و هێزیش دەتوانێت زانین بەرهەم بهێنێتەوە، هێز و زانین وەک دوو دیاردەی جیاواز پەیوەستن بە یەکەوە و دەتوانن کاریگەرییان لەسەر یەکتر هەبێت. پەیوەندییەکی توند لەنێوان هێز و زانین وەک دوو چەمک هەیە، بە جورێک کە ڕاستەوخۆ کاریگەرییان لەسەر یەکتر هەیە. فۆکۆ ئەم چەمکانە بۆ ڕوونکردنەوەی داینامیزمەکانی بوارە جیاوازەکانی کۆمەڵگە بەکارهێنا. هەروەها لە ژێر ڕۆشنایی ئەو شیکردنەوانە بوو کە جیاوازی تێگەیشتن لە چەمکی هێز لە زانستە سروشتییەکاندا و زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا دەردەکەوت. (Abera ٢٠١٩).

بەگوێرەی بیرکردنەوەی فۆکۆ گرنگی و باڵادەستیی زانین لە کۆمەڵگەکانی ڕۆژئاوادا کاریگەری لەسەر گەشەسەندنی هەموو بوارەکاندا هەبووە. هەروەها ئەم دیاردەیە کاریگەریی ڕاستەوخۆیان لەسەر زیادبوونی هێز وەک کۆمەڵێک تەکنیک لە هەموو ئاستەکانی کۆمەڵگەدا هەبووە، بە مانایە کە "زانین دەسەڵات بەهێز دەکات." بە بڕوای فۆکۆ نەک تەنیا بۆ ڕوونکردنەوەی چەمکی هێز ناسینی چەمکی زانین یا بەپێچەوانە پێویستە بەڵکوو بوونی یان نەبوونی هێز و زانین بە یەکتر بەستراوەتەوە، بۆیە فۆکۆ پێی وایە لە سەدەی هەژدەهەمدا پێشکەوتنی مرۆڤ و بەرهەمهێنانی زانست لەژێر کاریگەریی گۆڕانکاریی ئابووریدا بووە. ئەم تێڕوانیەنە بۆ هێز و زانین وایکرد فۆکۆ ڕەخنە لە تێڕوانینی کلاسیکی هێز و پەیوەندییەکانی بگرێت، بەجۆرێک کە دەگوترا هێز تەنیا لەلایەن بەهێزەوە بەسەر ئەوانی دیکەدا بەکاردەهێنرێت، هەربۆیەش ئەو لەو باوەڕەدا بوو کە هێز دەتوانێ لە هەموو شوێنێکەوە بێت و هێز لە هەموو شوێنێکە (Abera ٢٠١٩) .

بەگوێرەی تیۆری هێزی فۆکۆ، هێز چەند جۆری هەیە بۆیە دابەشی دەکات بەسەر سێ جۆردا، هێزی باڵادەست، بایۆهێز و هێزی سزادەر کە هەر یەکەیان لە ئاستە جیاوازەکانی کۆمەڵگەدا بوونیان هەیە، ئەمەش پێچەوانەی ئەو ڕوانگە کلاسیکی یان مارکسیستییە کە دەڵێ هێز لە دەستی چینێکی دیاریکراوی کۆمەڵگەدایە. بە بڕوای فۆکۆ، کاریگەریی زانین لەسەر بەرهەمهێنانی هێز هەیە، ئەوەش بەو مانایە دێت کە هێز لە هەموو شوێنێکی کۆمەڵگەدا دەبینرێت (Raine ٢٠١٩).

گرینگیی تێڕوانینی فۆکۆ بۆ هێز بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئەو دوو چەمکە واتە هێز و زانین پێشتر وەک دوو چەمکی جیاواز سەیر دەکران، شیکارییەکانیش لەسەر ئەو ڕاستییە دامەزرابوون کە هەریەکێک لەو چەمکانە پێناسەی تایبەتی خۆیان هەیە، بەڵام فۆکۆ ئەم بۆچوونەی ڕەت کردەوە. ئەو پێداگریی لەسەر ئەوە دەکرد کە بۆ ئەوەی لە هەر یەک لەو چەمکانە تێبگەین پێویستە ئەوی دیکەیان باشتر بناسین، ئەمەش بووە هۆی ئەوەی دیدێکی نوێ بۆ جەوهەری هێز بێتە ئاراوە کە پێچەوانەی تێگەیشتنی مۆدێرنیزم بوو. بە بڕوای فۆکۆ "هێز شتێک نییە، دامەزراوەیەک نییە، توانایەک نییە، یان ئۆبژێک نییە. هێز باسی پەیوەندییەکانی هێز دەکات و بەو پێیەش چەمکێک نۆمیناڵە: مرۆڤ پێویستی بە نومینالیستی هەیە، بێگومان: هێز دامەزراوە یا پێکهاتە نییە؛ هەروەها هێزێکی دیاریکراو نییە کە ئێمە لە خۆ بگرێت؛ ئەو نۆمینالەیە کە مرۆڤ دەیگێڕێتەوە بۆ دۆخێکی ستراتیژی ئاڵۆز لە کۆمەڵگەیەکی دیاریکراودا" (Basumatary ٢٠٢٠).

بەپێچەوانەی خوێندنەوەی کۆن بۆ هێز، لە چاخی مودێرندا لە کۆمەڵگەی ڕۆژئاوایدا هێز فورمی نوێ بە خۆ دەگرێت و لە ئەو هێزە باڵادەستەیی کە پێشتر هەیبو کە بریتیە لە بە کارهێنانی هێز لەلایەن یەکێک بە سەر یەکێکی دیکەوە دەگۆڕێ بۆ شێوەیەکی نوێ و ئاڵۆز لە کۆمەڵگەدا کە خۆی لە پەیوەندی کۆمەڵایەتی و سیاسەت و ئابووری دەبینێتەوە. هەر لەسەر ئەو بنەمایە فۆکۆ، هێز لە سەردەمی مودێرندا بابەتێکی پەیوەندیدار و لە حاڵی جێگۆڕکی لەنێوان تاکەکان، گروپەکان، دامەزراوەکان دەزانێ. بۆ فۆکۆ هێز لە پێش چاخی مودێرندا هێزی باڵادەستە (هێزی پاشایەتی)، بەڵام لە چاخی مودێرن خۆی وەکوو بایوهێز و هەروەها هێزی سزادەرخۆی نیشان دەدات. بۆ تێگەیشتنی باشتر لەو تێڕوانیەی فۆکۆ سەبارەت بە هێز دەتوانین ئاماژە بە نمونەی قوچەک بکەین. لە پێش چاخی مودێرندا لە سەروی قوچەک پاشا هەبوو لە نێوەڕاستی قوچەک وەزیرەکان و هەروەها لە خوارەوەی قوچەک سابژێکتیڤ واتە خەڵک هەبوو، هێز لەو مودێلەدا لە سەرەوە بۆ خوارە دەهات بە جورێک پاشا فەرمان دەکات وەزیرەکانیش لە سەر خەڵکی جیبەجێ دەکەن. ڕامانی فۆکۆ بەتەواوی پێچەوانەی ئەو مودێلەیەو دەڵێ هێز لە خوارەوەش بۆ سەرەوە کاریگەری هەیە و ئەوە کاریگەری لەسەر سابژێکتیڤیتی خەڵک دادەنێ و شێوازێکی نوێ لە پەیوەندی هێز کە بە "disciplinary power" دەناسرێت (Taylor ٢٠١٤).

دیسپلینەری هێزی سزادەر لە چاخی مودێرندا کاتێک دەردەکەوێ کە تاک لە سەنتەر دادەنێت، هەروەها لە ڕێگەی پەیوەندییەکانی لەگەڵ دامەزراوەکان جۆرێکی دیکە لە هێز دروست دەکات کە لە چاخی مودێرندا هاتووەتە کایەوە. بەگوێرەی فۆکۆ ئێتر لە سەردەمی ئێستادا تەنیا جۆری هێزی کلاسیکی لە کۆمەڵگەدا نییە، ئەوەش بۆتە هۆی ئەوەی کۆمەڵگەیەکی ڕێکخراو بێتە کایەوە کە تاکەکانیش دەتوانن کاریگەری لە دروستکردنی هێزدا دابنێن و ئەوەش وای کردوە پەیوەندی تاک لەگەڵ تاک و پەیوەندی تاک لە گەڵ دامەزراوەکان هەیە بە جۆرێک کە کاریگەرییان لەسەر یەکتر هەبێت (Taylor ٢٠١٤).

ئەو شێوازە لە شیکردنەوەی هێز/زانین دەتوانین لە پەیوەندی وڵاتی ئیسرائیل و بەهێزی ئەو بەکاربهێنین چونکە ناتوانین باس لە بەهێزی ئیسرائیل بکەین بەڵام باس لە توانا پێشکەوتووەکانی ئیسرائیل نەکەین، ئەوەش تێڕامانێکی پێویستە بە تایبەت بە نیسبەت کورد کە هەوڵی پاراستنی خۆی دەدات کە هێزی زانین چەندە گرینگە.

پوختەی مەبەست:

بێ گومان کاتێک باس لە بەهێزیی ئیسرائیل دەکرێ لەوانەیە هەر زوو باس لە هێرشی حەماس بکرێ کە چۆن وڵاتێکی بەهێز بەو شێوەیە دەکەوێتە بەر هێرش، بەڵام ئەو بابەتە نابێ وەک هەڕەشە و هێرشێکی کلاسیک ببیندرێ و ئەوە بە مانای لاوازیی ئیسرائیل نییە. چونکە گرووپە بچووکەکان دەتوانن بەو شێوەیە زیان بە وڵاتە بەهێزەکان بگەیەنن، بەڵام ئەوەی لە کۆتاییدا وەک هێزی سەرکەوتوو دەردەکەوێ هەر ئەو وڵاتە بەهێزانن، نەک گرووپە میلیشیاکان. لەسەر هێزی وڵاتی ئیسرائیلیش دەکرێ زۆر لێکۆڵینەوە بکرێ و لە ڕۆچنەی جیاوازەوە ببیندرێت و لێی وردببینەوە، لێکگرێدانی پێشکەوتنەکانی زانستی ئیسرائیل و هێزی ئیسرائیل یەکێک لەو ڕەهەندانەیە شایانی لێکۆڵینەوەیە بە تایبەتی بە هەبوونی تیورییەکی وەکو تیئور هێز/زانین ی میشل فۆکۆ لە زانستە کۆمەڵایەتیەکاندا. بەگوێرەی ئەو تیورییە پێشکەوتنی زانستی و بەهێزی دو بابەتی لێکگرێدراون کە دەکرێ بۆ تێگەیشتن لە یەکێکیان ئەوی دیکە شرۆڤە بکرێ هەر ئەوەش وا دەکات یەکێک لە وەڵامەکانی پرسیاری کە ئیسڕائیل بۆ چی بەهێزە لەلای ئێمە هەبێت، هەر ئەوەش دەبێتە هۆکاری ئەوەی بڵێین کە لە کۆتاییدا ئیسرائیل دەیباتەوە.

لە شۆڕشی ژیناوە هەتا دیاردەی "حیجاب‌بان"

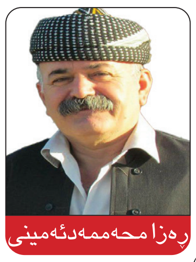
ڕەزا محەممەدئەمینی

توندوتیژیی دژبە ژنان لە هەموو جیهاندا دەگەڕێتەوە بۆ ڕابردوو و بۆ فەرهەنگی دواکەوتووی پیاوسالاری لە کۆمەڵگەکاندا کە هەزاران ساڵە وەک دیاردەیەکی دزێو بە تەوێڵی مرۆڤایەتییەوە نووساوە. بەوحاڵەش لەگەڵ پێشکەوتن و شۆڕشە سیاسی و ئابوورییەکان و گۆڕانگارییە کۆمەڵایەتییەکاندا دیاردەی توندوتیژیی دژبە ژنان و شێوەکانی لەباری چۆنیەتی و چەندایەتییەوە ئاڵوگۆڕی بەسەدا هاتووە.

لەسەردەمی ئێستادا توندوتیژیی دژبە ژنان لە وڵاتانی پێشکەوتوو تا ڕادەیەکی زۆر هەوسار کراوە، یاسای تایبەت بۆ پاراستنی ماف و ئازادییەکانی ژنان لە هەموو بوارەکاندا چەسپێندراوە و بەکردەوە جێبەجێ دەکرێ، لەگەڵ ئەوەشدا دیاردەی توندوتیژیی دژبە ژنان لە وڵاتە پێشکەوتووەکانیشدا هێشتا بەتەواوی خاشەبڕ نەبووە و ژنان بە وەڕێخستنی جووڵانەوە فێمینیستییەکان لە چوارچێوەی یاساکاندا دژبە هەڵاواردنی ڕەگەزیی تێدەکۆشن. لەڕاستیدا هەر ئەو جووڵانەوە یەکسانیخوازانە و هەڵوێستانە بوون کە پاشەکشەیان بە دیاردەی پیاوسالاری و هەڵاواردن و تەریکخستنەوەی ژنان لەو کۆمەڵگەیانەدا کردوە و لەنێوەدا کار و چالاکی هەمەلایەنە و لەخۆبوردوویی بێ‌وچانی ژنان و پشتیوانیی چین و توێژەکانی کۆمەڵگە، بەتایبەت حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکان و ڕووناکبیران هۆکاری سەرەکیی دەستەبەربوونی ئەو دەسکەوتانەبوون.

لە وڵاتانی دواکەوتووی جیهان دیاردەی توندوتیژیی دژ بە ژنان و پیاوسالاری وەک دابونەریتی دواکەوتووی کۆمەڵایەتی کە ئاوێتەی دەسەڵاتی دیکتاتۆڕی و سەرەڕۆییە زۆر بەزەقی خۆ دەنوێنێ و ژنان زۆر بەتوندی دەچەوسێنەوە و ماف و ئازادییەکانیان پێشێل دەکرێ. دیارە لەنێو ئەو وڵات و کۆمەڵگەیانەشدا چەوسانەوە و توندوتیژیی دژبە ژنان لە باری چۆنیەتی و چەندایەتییەوە جیاوازە. بۆ وێنە لە وڵاتانی دیکتاتۆری، بەڵام سیکۆلاردا ڕادە و چۆنیەتی توندوتیژیی دژبە ژنان لەگەل وڵاتانی دواکەوتوو و سەرەڕۆ کە یاساکان لە ئیدئۆلۆژییەکی تایبەت سەرچاوە دەگرن جیاوازی هەیە. ئێران لەو چەشنە وڵاتانەیە کە لەودا ژنان لە هەموو بوارەکاندا بەرەوڕووی توندوتیژیی دەبنەوە.

ڕاستە لە ئێران توندوتیژیی دژبە ژنان و هەڵاواردنی ڕەگەزی ڕەگ و ڕیشەی دەگەڕێتەوە بۆ دیاردەی پیاوسالاری و دابونەریتێکی دواکەوتووی سەدان ساڵە، بەڵام ئەو دیاردەیە لە ماوەی دەسەڵاتداریێتی کۆماری ئیسلامیدا بەیاسایی کراوە و دەسەڵات بە پشتئەستووربوون بە یاسادواکەوتووەکانی کە لە شەریعەتەوە سەرچاوە دەگرن و دژی مافی مرۆڤ و هەموو یاسا و ڕیسا پەسندکراوەکانی جیهانن، زۆر بەتوندی سەرەتاییترین ماف و ئازادییەکانی ژنان پێشێل دەکا. کۆماری ئیسلامی بە دانانی یاسا دواکەوتوەکانی خۆی بەشێوەی پلانمەند ڕێخۆشکەر بوو بۆ تەریکخستنەوەی ژنان لە هەموو بوارەکانی کۆمەڵگەی ئێراندا. ئاخوندەکان نەیانشاردووەتەوە و بەئاشکرا هەر لە سەرەتای هاتنەسەرکاریانەوە گوتوویانە و بەکردەوەش سەلماندوویانە کە ژنان دەبێ لە ماڵەوە ملکەچی پیاوان بن و تەنیا، کۆیلەی جنسی و ماڵبەڕێوەبەر و بوونەوەرێک بن بۆ زاوزێ و زیادکردنی حەشیمەتی وڵات.

کۆماری ئیسلامی ئازادییە سەرەتاییەکانی وەک شێوەی پۆشینی جلوبەرگی لە ژنان سەندەوە و حیجابی ئیجباری و پەچە و ڕووبەندی بە زۆرەملی، بەکەلکوەرگرتن لە دەزگای سەرکوتی خۆی بەسەر ژناندا کێشا. دیارە ژنان هەر لە سەرەتاوە لەدژی ئەو سیاسەتە دواکەوتووانەی کۆماری ئیسلامی ناڕەزایەتییان دەربڕی و دەیان خۆپێشاندانیان لە تاران و شارەکانی دیکەی ئێران وەڕێخست؛ بەڵام ئاخوندەکان هەرچەشنە ناڕەزایەتی و بەربەرەکانی ژنانیان زۆر بەتوندی سەرکوت کرد و هاوتەریب لەگەڵ پەلاماری هێزەسیاسییەکان و کوشتاری ئازادیخوازان لە بەندیخانەکان، سەدان ژنی ئازادیخوازیش کوژران. ئاکامی هەڵاواردنی ڕەگەزی و توندوتیژی بەیاساکراو لە ماوەی ٤٥ ساڵی ڕابردوو لەئێراندا، جگە لە پەراوێزخستنی ژنان وەک نیوەی کۆمەڵ لە ئیدارەی وڵات، دەیان کێشەی کۆمەڵایەتیی لێ بۆتەوە کە ئێستا ژنان و بەگشتی کۆمەڵگەی ئێران پێوەی دەناڵێنن. کوژرانی ساڵانە دەیان ژنان و کچان بە بیانووی ناموس‌پارێزی، چوونەسەری دیاردەی خۆکوژی و خۆسووتاندن لە نێو ژناندا، کچ فرۆشی و بەشوودانی لە تەمەنی منداڵی و بەزۆرەملی، هەژاری و بێکاری و ئاوارەبوون و لەشفرۆشی و گیرۆدەبوون بە ماددەسرکەرەکان و زۆر دیاردەی نامۆی کۆمەڵایەتی دیکە ئاکامی هەڵاواردنی ژنان و سیاسەتە دواکەوتووەکانی کۆماری ئیسلامییە لە ئێراندا.

سەرەڕای سیاسەتی زەبروزەنگی ئاخوندەکان، ژنان هەروا پێداگرن لەسەر ماف و ئازادییەکانیان و جگە لە نافەرمانییە مەدەنییەکان و بەگژداچوونەوەی سەرکوتکەران کە وەک دیاردەیەکی ڕۆژانە لە ئێرانی لێ‌هاتووە، ژنان لە ماوەی دوودەیەی ڕابردوو لە زۆربەی ڕاپەڕینەکانی ئەو ساڵانەدا لەپێشەوە بوون و لەو پێناوەشدا خوێن و قوربانیی زۆریان داوە و هەرئێستاش بە هەزاران ژنی ئازادیخواز لە بەندیخانەکاندان. بەڵام چڵەپۆپەی ڕاپەڕینی ژنان کە بەڕاستی کۆڵەکەکانی کۆماری ئیسلامییان وەلەرزەخست، شۆڕش ژن، ژیان، ئازادی بوو کە بە شەهیدبوونی ژینای کوردان بەدەستی سەرکوتکەرانی کۆماری ئیسلامی دەستی پێ کرد و لە کوردستانەوە تەواوی ئێرانی تەنی. ئەو شۆڕشە سەلماندی کە ژنان گەورەترین هێز و پۆتانسیەلی خەباتن بە دژی دەسەڵاتی ئاخوندەکان و ئەگەر هەلومەرج لەبار بێ دەتوانن دەسەڵاتی ڕێژیم هەڵتەکێنن.

شۆڕشی ژینا نیشانی‌دا ژنانی کورد و نەتەوەکانی دیکەی غەیری فارس وەک بەلووچەکان جگە لەوەی وەک ژنان توندوتیژیان لەگەڵ دەکرێ و کەوتوونەتە بەر سیاسەتی هەڵاواردنی ڕەگەزی کۆماری ئیسلامی، ستەمی نەتەوایەتیشیان لەسەرە و دەبێ باجی بۆ بدەن. شک لەوەدا نییە کۆماری ئیسلامی وەک چۆن بە شەهیدکردنی ژینا و کوژران و زامدارکردنی سەدان کچ و کور و میرمنداڵی ئازادیخوازی ئێران نەیتوانی خۆی لە ناڕەزایەتییەکانی خەڵکی ئێران دەرباز بکا، بە دانانی"حیجاب‌بان" لە شوێنە گشتییەکانیش ناتوانی وەک پێشوو درێژە بە سەرکوت و ئازاری ژنانی ئازادیخوازی ئێران بدات. گڵۆڵەی ئاخوندەکان لەلێژی‌دایە و شۆڕشی ژینا هەرچەند گڕوتینی پێشووی نەماوە، بەڵام وەک گڕکان وایە کە سەرهەڵدەداتەوە. ئەو ڕێژیمە لەگەڵ دەیان قەیرانی نێوخۆیی و دەرەوە بەرەوڕوویە و خۆلێ‌دەربازکردنیان بۆ ئاخوندەکان مەحاڵە.

هەگبەی شاخ و شۆڕش

بزەی هاتێ وتی رووناکە ئاسۆم
وەرە جەلاد پەتت باوێژە ئەستۆم

شەهید تەها حەقتەڵەب

برایم چووکەڵی

دەمهەوێ دیسان لە ژیلەمۆی شۆڕش بڵێسەی ئاگری خەبات هەڵگیرسێنم، دەمهەوێ بچمە شاری فەرماندەرانی شەهید، لە گەڕەکی هێزی پێشەوا، هێزی شەهیدانی هەوشار و ئاربابا، هێزی بێستوون و دالاهۆ، زرێبار و شاهۆ، لە رووباری هێزی ئاگری، لە دەڤەری گیارەنگ و دمدم، زمزیرانێک وەرازێنم، لە پێدەشتەکانی هێزی کێلەشین، خۆ بگەێنمە لووتکەی قەندیل و پڕ بە ئاسمانی کۆمار هـــاوار بکەم، شا هەڵۆکانم بێنەوە... .

تەها حەقتەڵەب کە لە "هەگبەی شۆڕش و شاخ"ی ئەمجارەماندا یادی دەکەینەوە، یەک لەو لاوانەی کورد بوو کە فەلسەفەی ژیانیان "ژینی کورت و بە هەڵۆیی مردن" بوو.

هەر کە جوڵانەوەی بەحەق و ڕەوای گەلەکەمان بە ڕێبەرایەتیی حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران دەستی پێ کرد و کورە ئازا و بەجەرگەکانی کوردستان بۆ وەدەستهێنانی مافی خوراو و دیفاع لە نیشتمان و مەوجودیەتی گەلەکەیان دەستی دایە چەک و هەستی نیشتمانپەروەری و گەلدۆستی و ئاوری شۆڕشگێرانەی لە دڵیدا هەڵگیرسا، ئەوەی ساڵهای سال لە مێشکیدا پنگی خواردبووە لە ئاوێنەی چەکی پێشمەرگەکاندا دیتی و هەستی بەوە کرد کە هاتنەڕیزی پێشمەرگایەتی دەتوانێ مافی خۆی لە زۆرداران بستێنێ و دیفاع لە نیشتمان و مافی گەلەکەی بکات. بۆ گەیشتن بە مافی خۆی کە ئامانجی هەموو خەڵکی کوردستان بوو دەستی دایە چەک و بە شانازییەوە هاتە نێو ڕیزی پێشمەرگەکان. تفەنگ هەر لە قەڵافەتی جوان بوو، بە چەشنێک کە ببووە ویردی زمانی خەڵکی ناوچە.

نەترسی، پیاوەتی، لەسەرەخۆیی، هاواڵدۆستی، خزمەت بە خەڵک بێ هیچ چەشنە چاوەڕوانیەک لە تایبەتمەندیەکانی ئەو بوو، پێشمەرگە بوونیشی سەد بەرامبەر خۆشەویستری کردبوو، لەبەر ئەوەی باوەڕیان بە جوامیری و غیرەتی ئەو هەبوو.

شەهید تەها حەقتەڵەب دووهەمین شەهیدی بنەماڵە لە ساڵی ١٣٢٠ لە بنەماڵەیەکی شۆڕشگێری مەهابادی لەدایک بوو. براکەی قادر شەریف لە بەرپرسانی حیزب بوو کە لە ساڵی ١٣٤٩ شەهید کرا. بەرە بەرە کە گەورە بوو ڕەوانەی قوتابخانە کرا. زۆر زیرەکانە دەرسی خوێند و توانی لیسانسی فیزیک وەرگـرێ، پاشان لە قوتابخانەکانی شاری مەهاباد وەک مامۆستا دامەزرا، بەڵام بە هۆی ئەوە لە بنەماڵەیەکی شۆڕشگێڕدا پەروەردە بوو ساواک ڕێگای نەدا لە شاری مەهاباد دەرس بڵێتەوە بەناچاری ڕووی لە تاران کرد و پاش ماوەیەک کاری ئازاد لە ئیدارەی پۆست و تەلفوون دامەزرا و بە هۆی وشیاری زوو بەرپرسایەتی گرینگیان پێدا.

تەها حەقتەڵەب بە هـۆی براکـەیـەوە (شـەهید قـادر شـەریف) هەمیشە لەگەڵ حیزب لە پێوەندیدا بوو. پاش شەهیدبوونی براکەی لەو بڕوایەدا بوو کە دەبێ هەتا سەر درێژەدەری ڕێگای براکەی بێ، هەر ئەو ماوەیەی لە تاران بوو بڵاوکراوەکانی حیزبی لەگەڵ خۆی دەبردەوە و لەوێ بڵاوی دەکردنەوە.

تەها وەک هەموو خەڵکی دیکە لە خۆپێشاندانەکاندا ڕۆڵی باشی هەبوو. ئەو لە سەرەتای شۆڕشدا دەستی بە تێکۆشانی ئاشکرا کرد و لە کۆبوونەوەی جەمعییەتی کوردەکانی تاراندا بەشداریی چالاکانەی کرد. پاش سەرکەوتنی شۆڕش تەها حەقتەڵەب لە درووستکردنی تەشکیلاتی حیزبی دێموکرات لە تاران ڕۆڵی سەرەکیی گێڕا، لە بەهاری ساڵی ١٣٥٩ تا کاتی گیرانی لە ساڵی ١٣٦٢ بەرپرسایەتیی تەشکیلاتی حیزبی لە شاری تارانی لەسەر شان بوو. لەو ماوەیەدا زۆر کاری گرینگی کرد کە حاواندنەوە و چارەسەکردنی بریندارەکانی حیزبی دێموکڕاتی لە شاری تاران بەشێک لەو کارانە بوون.

تەها حەقتەڵەب لە کۆنگرەکانی ٤و٥ی حیزبی دێموکراتدا وەک ئەندامی مشاویری کۆمیتەی ناوەندی هەڵبژێردرا. ئەو لە ماوەی ژیانی حیزبایەتییدا ئەندامێکی چالاکی حیزب، بەدیسیپلین و خاوەنی کەسایەتیی سیاسی بەرز بوو. ئەو شۆڕشگێڕێکی ڕووناکبیر و تێگەیشتوو وپێگەیشتوو بوو لە هەمان کاتدا ئازا و بەجەرگ، لەنێو جەرگەی دوژمندا کاری بەنرخی دەکرد، لەنێو هاوڕێیانیدا زۆر خۆشەویست و بە مانای واقعی، کوڕی خەڵک و خۆشەویستی خەڵک بوو.

تەها حەقتەڵەب لەسۆنگەی چالاکیە سیاسییەکانی گیرا و کەوتە بەر ئەشکەنجە و گوشاری ناوەندە ئەمنیەتییەکانی ڕێژیمەوە. بەڵام دووساڵ زیندان نەیتوانی چۆک بە کوڕی تێکۆشەری دێموکرات دادا و ورەی نەهێنا خوارەوە. بەرامبەر بە ئەشکەنجەگەرانی داخ لەدڵ ئازایانە ڕاوەستا و تا سەر بە ڕێبازی حیزبەکەی و ئامانجەکانی وەفادار ماویەوە و گیانی خۆی بەخت کرد. ئەو ڕۆڵە فیداکارەی کورد دواجار ڕۆژی ١٥ی ڕەزبەری ساڵی ١٣٦٤ لە بەندیخانەی ئێڤینی تاران ئێعدام کرا.

"چۆن بترسم لە مردن گەر
بزانم دیسان دێمەوە
دایکە کوردێک
گۆشم دەکا
شیرم دەدا
زمانی کوردیم فێر دەکا
باوکە کوردێک
جلی کوردیم لەبەردەکا
دەمخاتەوە هەمان ڕێگە
دەمنێرێتەوە بۆ کوێستان
دەمکاتەوە بە پێشمەرگە"

دیپلۆماسیی سایبری پێویستییەکی هەنۆکەیی بزاڤی نەتەوایەتی

د. مەجید حەقی

دیپلۆماسی مـەجازی یـان سایبێری بـەواتـای جێبەجێ کردنی پێوەندییە نێونەتەوەییەکان لەڕێگەی کەشی سایبرییەوە، دەرفەتێکی زێڕینە کە بزاڤی نەتەوایەتیی خەڵکی کوردستان –ئەگەر بەجوانی بەکاری بێنێت– دەتوانێت دەرفەتە لەدەستچووەکانی ڕابـردووی پـێ قـەرەبـوو بـکـاتـەوە. دیپلۆماسیی مـەجازی یـان سایبریی بزاڤی نەتەوایەتی کورد لـە ڕۆژهـەڵاتـی کـوردسـتـان بـە لەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی ئێستا و ئالوگۆڕە جیهانییەکان و بە لەبەرچاوگرتنی پرسی بەرژەوەندیی نەتەوەیی و پێوەندییە ستراتێژیکەکانی پرسی کورد بە پرسە ناوچەیی و نێونەتەوەییەکان، بـە هـۆی ئـەوەی نـێـوەرۆکـی خـەبـاتـی نـەتـەوەی کـورد خەباتێکی مرۆڤ سەنتەرە، و هەروەها بە لەبەرچاوگرتنی کارکردی تۆڕە کۆمەڵایەتیەکان لە پێوەندی لەگەڵ گۆڕینی پارەسەنگی هێز لە جیهاندا، لە هەموو کات زیاتر پێویستی بەوەیە کە لە پێوەندی و دیالۆگی ڕاستەوخۆدا بێت لەگەڵ کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی و بیروڕای گشتی.

ئەو هیز و گرووپانەی دەستیان بە تەکنۆلۆژی پێوەندییەکانی نوێ دەگات و شارەزای شێوازی بەکارهێنانی ئەون، دەسەڵاتی ئەوەیان هەیە ئاڵۆگۆڕەکان کۆنترۆڵ بکەن. ئەگەر ئەو هێزانە خاوەنی ڕایەڵکەی بەهێزی پێوەندییەکانی سایبری بن، دەتوانن وێنەیەکی جوانتر لە خۆیان بە جیهان نیشان بدەن

گرینگە بزانین کە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان ئەگەر بەشێوەی گونجاو بەکار ببردرێن، دەتوانن ببن بە سەنگەرێکی گرینگی دیپلۆماسی بۆ ناساندنی پرسی ڕەوای کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. لەڕاستیدا بەهۆی شوێندانەریی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان، هەرچێ کەمتر لەو جیهانەدا بوونمان هەبێت، داگیرکەرانی کوردستان دەرفەتی زیاتر دەدۆزنەوە بۆ سڕینەوەی پرسی کورد و پەرەدانی تیرۆری سایبری دژی نەتەوەکەمان. کۆماری ئیسلامی و هێزە نەیارەکانی کورد خاوەنی کۆمپانیا و دامودەزگای گەورەن لە کاتێکدا بزاڤی نەتەوایەتیی کوردستان تەنیا خاوەنی هێزێکی بەبڕوا و نشتیمانپەروەر و کەسانی دڵسۆز و خۆبەخشە. ئەم شـەڕە نابەرامبەرە سـەرەرای ئەوەی لە ڕوانگەیەکەوە بە قازانجی نەیارانی بزاڤی نەتەوەیی کوردستان دەبیندرێت، بـەڵام بەهۆی دەوڵەمەندیی کۆمەڵگەی کوردستان خاسمایی لە دیاسپۆرا و خاوەن هێزی نشتیمانپەروەر و گەنج، ئەم بزاوتە خاوەنی تواناییەکانی جۆراوجۆرە کە ئەگەر بە شێوەی گونجاو، یەکگرتوو و لە چوارچێوەی ستراتێژییەکی نەتەوەیی بەکار ببردرێت، دەتوانێت ببێتە خاڵی بەهێزی ئەو بزاڤە.

سەرەرای گەشەی زۆری مرۆڤایەتی و سیستەمە نێونەتەوەییەکان، سیاسەتی نێودەوڵەتی ئێستاش نەیتوانیوە بەشێکی زۆر لە پرسە نێونەتەوەییەکانی جیهان لەوانە شەڕ و خوێنرێژی و چەوساوەیی نەتـەوە بندەستەکان چارەسـەر بکات و ئاشتیی جیهانی وەدی بێت. سـەرەڕای ئەمانە دیپلۆماسی وەک یەکێک لە گونجاوترین ڕێگەکان دەزانرێت بۆ چارەسەری پرسەکانی نێوخۆیی و نێونەتەوەیی. پێبەپێی گەشەی تەکنۆلۆژیی پێوەندیی پێوەندییە نێونەتەوەییەکان سنوورە نەریتییەکانی خۆی تێپەر کردوە و ئێستا نەتەوە بێدەوڵەتەکان لە جاران زیاتر دەتوانن لەگەڵ کۆمەڵگەی جیهانی لە پێوەندیدا بن و بە هۆی بەرزبوونەوەی ئاستی زانیاری خەڵکی جیهان، ویستی چارەسەری کێشە نێونەتەوەییەکان لە ڕێگەی دیپلۆماسییەوە پەسەنترە.

دیپلۆماسی وەک کەرەسەی سیاسەتی دەرەوەی وڵات یان بزاڤێک بە واتای هونەری بەڕێوەبردنی هـەڵسوکـەوت لـەگـەڵ جیهانی دەرەوە لـەلایـەن دەوڵەتەکان و ڕێکخراوەکانەوە. دیپلۆماسی لە واتای کلاسیکی خۆی بریتییە لە سێ ئەستوونی سەرەکی واتـە ئەستوونی سیاسی، ئـابـووری و ئەمنیەت. دواتر بەپێی گەشەی پێوەندییە نءونەتەوەییەکان ئەستوونێکی دیکـەی پێوە زیـاد بـوو بـە نـاوی ئەستوونی کولتووری.

ئەمرۆ بەگشتی ئەم چوار ئەستوونە لە دیپلۆماسیدا ڕۆل دەگێڕن، بـەڵام لەگەڵ ئەمەش زۆر ستوونی لاوەکی دیکەش لە دیپلۆماسیدا کاریگەرییان هەیە بۆ نموونە: دیپلۆماسیی بـەرگری، دیپلۆماسیی ڕاگەیاندن و دیپلۆماسیی کۆمەڵایەتی و هتد. گۆڕینی خێرای هەلومەرجی سیاسی جیهان و سەرهەڵدانی هۆکاری نوێ لە پێوەندییە نەتەوەییەکاندا بووەتە هۆی ئەوەی وڵاتان تەنیا بیر لە دیپلۆماسیی نەریتی کە بریتی بێت لە پێوەندیی تەنیا لەنێوان دەوڵەتان نـەکـەنـەوە و فاکتەرەکانی دیکـەی سیاسیش لە پێوەندییەکاندا لەبەرچاو بگرن. لە ڕاستیدا شۆڕشی پێوەندییەکان و بەرفراوانبوونی کەرەسەی پێوەندییە گشتییەکان لەلایەک و بەهێزبوونی چالاکیی ئەکتەرە نادەوڵەتییەکانی وەک ڕێکخراوە مەدەنییەکان، کۆمپانیا بازرگانییەکان بوونەتە فاکتەرێکی بەهێز لە پێوەندییە نێونەتەوەیی و بڕیارە گشتییەکاندا. بۆیە تەنیا پێوەندییە نەریتییەکان ناتوانن وەڵامدەری پێویستییەکانی ئەمرۆی بزاڤی ڕزگاریخوازانەی کوردستان بن. هاوکات بەپێی گەشەی تەکنۆلۆژیی پێـوەنـدیـیـەکـان و ئـێـسـتـاش شـۆڕشـی هـۆشـی دەستکرد کە لەوانەیە زۆرکاریگەرتر لە شۆڕشی تـۆرە کـۆمـەڵایـەتـیـەکـان بـێـت، کـەشـی مـەجـازی زۆرتر لە هەموکات شوێندانەرە لەسەر پێوەندییە نێونەتەوەییەکان و دەکرێ وەک یەکێک لە فاکتۆرە ستراتێژیی و دیاریکەرەکان لە بەرچاو بگیرێت.

لە ئێستادا دیاردەی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان ئەوەندە بەخێرایی گەشە دەکات، کە هەر ڕۆژێ لاپەڕەیەکی نوێی پێوە زیاد دەبێت و هەموو ڕەهەندەکانی ژیانی مرۆڤ لە خۆی دەگرێت. ئەم جۆرە دیپلۆماسییە ڕوو بە داهاتوویە، دیپلۆماسییەک کە نەوەی ئەمرۆ واتە نەوەی Z و نەوەی دوای ئەو واتا نەوەی ئالفا نوێنەرایەتیی دەکەن. دیپلۆماسیی سەرکەوتوو ئەو دیپلۆماسییەیە کە بتوانێت لە کەرەسە نوێیەکان بە باشترین شێوە کەڵک وەرگرێت و سەنگەرێکی دیکەی خەبات بۆ نـەتـەوەی کورد بکاتەوە. ئێمە پێویستمان بـە دیـپـلـۆمـاسـیـیـەکـی سـەرکـەوتـوو و کـاریـگـەر هـەیـە کە بتوانێت بە پێی پێویستی ئەمرۆی بزاڤی نەتەوایەتیی خەڵکی کوردستان و گۆڕانکارییەکانی ژینگەی سیاسی ناوچە ئامانجە نەتەوەییەکانی خەڵکی کوردستان بەرەو پێش ببات. شتێک کە تەنیا لە ڕێگەی کەلکوەرگرتنی باس و پڕسوود لە تەکنۆلۆژیی پێوەندییە گشتتیەکانی و داهێنانی زانیاریی وەدیٚ دێت.

تێگەیشتن لـە دیپلۆماسیی سایبری (Cyber Diplomacy) بۆ بزاڤی نـەتـەوەیی کوردستان حەوجێیەکی ستراتێژیکە و بەبێ تێگەیشتن لە جیهانی نوێ و تایبەتمەندییەکانی نەوەی ئەمرۆی جیهان لەوانەیە دیسان دۆڕاوی دەرفـەتـە مێژووییەکان بین. لۆژیکی دیپلۆماسیی سایبری لۆژیکیکی سێ ڕەهەندییە: بەدەستهێنانی بڕوا و جووڵە لەسەر شەپۆلی بیـروڕای گشتی لە پێناو وەدیهێنان و دەستەبەری بەرژەوەندیی نەتەوەیی.دووەم: بڕوا بە هێزی خەڵک وەک ڕێبەرانی مەیدانی و نوخبەکانی کـۆمـەڵـگـە کـە دەتـوانـن شـوێـنـدانـەر بـن لـەسـەر بیروڕای گشتی و؛ سێهەم پێکهێنانی ئاسانکاری بۆ ڕێکخراوەکان بۆ ئاشنایی لەگەڵ دیپلۆماسیی سایبری و پـەروەردەی سامانە مرۆڤییەکانی ئەو بوارە.

ئاستی پێوەندییەکانی سایبری زۆر بەرفراوانە و هەر تاکێک لەو جیهانەدا دەتوانێت وەک باڵیۆزێکی پرسی نەتەوەیی خۆی کار بکات. بۆیە دیپلۆماسیی سایبری دەتوانێت سەرچاوەیەکی هێز بێت بۆ بزاڤی نەتەوەیی. لە ڕوانـگـەی جـۆزێـف نـای (Joseph Nye)؛ بیرمەندی سیاسیی ئەمریکی و باوکی هێزی نـەرم، هێز بە واتـای توانایی شوێندانەری لـەسـەر هەڵسوکەوتی کەسانی دیکەیە بە شێوەیەک کە ببێتە هۆی ڕوودانی ئەو شتەی ئێمە خوازیارین. بەواتایەکی دیکە هێز بە واتـای شوێندانەری لە ەر هەڵسوکەوتی کەسانی دیکـە بـۆ بـەدەسـتـهـێـنـانـی ئاکامە دڵخوازەکانە.

لـەو پێناسەیەدا هێز یان دەسەڵات بەسەر دوو جەمسەردا دابـەش دەبێت: هێزی نـەرم واتـە نرخ و بەهاکان، کولتوور، سیاسـەت، دەزگا مەدەنی و نەتەوەییەکان، ڕێکخستنی ئەولەوییەتەکان و ڕاکشانی سەرنجی بـەردەنـگ و هێزی ڕەق واتـە هێزی سـەربـازی و ئـابـووری. بـەو پێیە کەشی سایبری کـەرەسـەی دەسەڵاتی نەرم و هێزی نەرم سەرچاوەی داهێنانی کەشی مەجازییە.

بە بـڕوای مانوئێل کاستێل داهێنەری تیۆریی هێزی ڕایەڵکە ئەو هیز و گرووپانەی دەستیان بە تەکنۆلۆژی پێوەندییەکانی نوێ دەگات و شارەزای شێوازی بەکارهێنانی ئـەون، دەسـەڵاتـی ئەوەیان هەیە ئـاڵـۆگـۆڕەکـان کۆنترۆڵ بکـەن. ئەگـەر ئەو هێزانە خاوەنی ڕایەڵکەی بەهێزی پێوەندییەکانی سایبری بن، دەتوانن وێنەیەکی جوانتر لە خۆیان بە جیهان نیشان بدەن. کەوابوو هێزی جیهانیی هەر ڕێکخراوێک پێوەندی هەیە بە توانایی دیپلۆماسیی ڕاگەیاندن و پێوەندییەکانی و بۆیە بزاڤێکی نەتەوەیی و هێزە کوردستانییەکان پێویستیان بە سیاسەتێکی نێونەتەوەیی نیشتمانی هەیە کە پێکەوە بتوانن دیپلۆماسیی سەرکەوتوانە لە ڕێگەی کەلکوەرگرتن لە دیـاردە جیهانییەکانەوە پرسی نەتەوەی کورد بکەنە پرسی کۆمەڵگەی جیهانی.

دەرفەتەکان

دیپلۆماسیی سایبری ئەم دەرفەتانەی خوارەوە بۆ بزاڤی نەتەوەیی کوردستان دەخوڵقێنێت:

– ئـاسـانـکـاری بۆ پێوەندی لـەگـەڵ کۆمەڵێکی بەرفراوان لە نوخبە و ئێلیتە شوێندانەرانی جیهان و خێراکردنی کاروباری دیپلۆماسی و ڕێکارەکان و بەشداری لە بۆنە دیپلۆماسییەکانی مەجازی بە تێچوویەکی کەمەوە.

– دەرفـەتـی ناسینی ڕێکخراوەکانی هاوئامانج و خاوەنی بایەخی هاوبەش و کەلکوەرگرتن لە تواناییەکانی هێزی گەنج و دیاسپۆرا.

بە لەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی ئێستای خەبات لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و دۆخی حیزبە سیاسییەکانی کوردستانی بە هۆی پێوەندییەکانی نێوان ئێران و عێراق، دیپلۆماسیی سایبری دەرفەتێکی زێڕینە بۆ پێوەندی بە بنکە و بنیاتەکانی نێونەتەوەیی دیکە کە پێشتر بەهۆی پێوەندییە تەک ڕەهەندییەکانی حیزبەکانەوە نەناسرابوون.

یەکێک لە کارو تایبەتمەندییەکانی پرۆژەکانی دیپلۆماتیک بەتایبەت نوێنەرانی حیزبە سیاسییەکان بەدواداچوون و لێکدانەوە و ناسینی ئاڵوگۆڕەکانی جیهانە بۆ ئەوەی بە تێگەیشتنێکی دروست هەنگاوە دیپلۆماتیکەکانی خۆیان هـەڵگرن، دیپلۆماسیی سایبری دەبێتە هۆی خولقاندنی توانای نوێ بۆ کۆکردنەوە و شیکردنەوە و ئاڵوگۆڕی ڕاپۆرت لە نێوان نوێنەرایەتی بزاڤی نەتەوەیی و دیپلۆماتەکانی وڵاتـان و دەرفەتێکە بۆ مامەڵەی سـەردەم لەگەڵ جیهان و دۆزینەوەی بەرژەوەندیی هاوبەش.

هەڕەشەکان

تایبەتمەندی کەشی مەجازی، خێرایی و ئاسانیی پێوەندیگرتنە. کۆماری ئیسلامیی ئێران و نەیارانی بزاڤی نـەتـەوایـەتـی لـە ڕێـگـەی دامـودەزگـاکـان و بەکرێگیراوانی خۆیانەوە دەتوانن بە تیرۆریزمی سایبری ببنە هەڕەشە بۆ سەر ڕێگەی دیپلۆماسیی مەجازی بزاڤی کوردستان.

دەستکاری کردن و دزینی زانیاری و گۆڕینی ڕاستییەکان بە کەلکوەرگرتن لە هۆشی دەستکرد هەڕەشەیەکی دیکەی سەر ڕێگەی بزاڤی نەتەوەیی کوردە.

بە بـڕوای نـووسـەری ئـەو دێـرانـە، بۆ ئـەوەی دەرفەتەکانی دیپلۆماسی مەجازی بە شێوەیەکی بـاش و بێهینەیی بـەکـار بـهـێـنـرێـت، پێویستە هێزە کوردستانییەکان بە هـاوکـاری ڕێکخراوە مـەدەنـیـیـەکـانـی دەرەوەی وڵات و پـسـپـۆڕان و نوخبەی کورد لە دیاسپۆرا پلاتفۆرمێکی هاوبەشی نەتەوەیی پێک بێنن، بۆ داڕشتن و بەڕێوەبردنی سـتـراتـێـژی دیـپـلـۆمـاسـیـی سـایـبـریـی هۆشمەند لـە ڕێـگـەی دیـاریـکـردنـی سـازوکـاری پێویستی، هاوئاهەنگی و دابەشکردنی ئەرک و کارەکان لە چوارچێوەی بەرژەوەندیی نەتەوەیی و بەهێزکردنی هاوکاری و وێکگەیشتنی نەتەوەیی لە پێوەندییە نێونەتەوەییەکاندا.

***

سەرچاوەکان لە ئەرشیڤی ڕۆژنامەدا پارێزراون.

کوردستان
• ژمارە: ٨٦٠
١٥ی سەرماوەزی ١٤٠٢ _ ٦ی دێسامبری ٢٠٢٣

وەردانەوەیەکی شۆڕشی ژینا و فاکتەرەکانی سەرکەوتنی

ناسر سالحی ئەسل

شۆڕشی ژینا لە باری فورم و شکڵ و نێوەڕۆکەوە لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییە کۆمەڵایەتییەکانی دیکەی گەلانی ئێران زۆر گشتگیرتر و جیاوازتر بوو. ڕاپەرینی ژینا کە ئاخێزگەلەی کوردستان بوو، دروشمەکەی "ژن، ژیان، ئازادی" بوو بە دروشمی هەموو نەتەوە و گەلانی ئێران و تەنانەت دروشمی خۆپێشاندانە بەرینەکانی دیاسپۆراش. ژینا ئەمینی لەلایەک بوو بە سیما و سیمبولی شۆڕش و ڕاپەرینی گەلانی ئێران و لەلایەکی دیکەوە شۆڕشەکەش شکڵ و قەوارەی بزوتنەوەیەکی سەرانسەریی لەسەر بنەمای دژایەتی کردن لە گەڵ کۆی دەسەڵاتی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی بە خۆوە گرت. کەوابوو شۆڕشی ژینا وێڕای ئەوەیکە خاڵی هاوبەشی لەگەڵ کۆی ناڕەزایەتیەکانی پێشوو هەبوو، بەڵام خاوەندی هێندێک تایبەتمەندی دیکە بوو کە جێی ئاماژە و باس کردنن.

١- بە پێچەوانەی بەشێکی زۆر لە ناڕەزایەتی و ڕاپەرینەکانی پێشوو کە لە ساڵەکانی دەیەی حەفتا بەولاوە لە لە ئاستی گەورەدا وەڕێ خراوون و زیاتر لە بازنەی چاکسازی لە دەسەڵات و باشکردنی بژیوی ژیان و داوا سینفییەکاندا و لە چوارچێوەی ڕیفۆڕمخوازیدا خولاونەتەوە، ئەمجارەیان کەڵکەڵەی گەلانی ئێران بەهاکانی ڕیفۆڕمخوازیی نەبوون، بەڵکوو تێپەڕین لە تەواوەتیی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی بوو. هەر بۆیە شۆڕشی ژینا تەواوکەری ئەو ناڕەزایەتییە بەربەرینانەش بوو کە لە ساڵی ١٣٩٦ەوە دەستی پێ کرد و لە ساڵەکانی ١٣٩٧ و ١٣٩٨دا گەشەی کرد و فۆڕمی شۆڕشی سەراسەریی گەلانی ئێرانی وەخۆ گرت.

٢- هەرچەند شۆڕشی ژینا لە بەردەوامیی شۆڕش و بزوتنەوە ناڕەزایەتییەکانی گەلانی ئێران و، بۆ گەیشتن بە دێموکراسی و حکوومەتێکی وەڵامدەر و یاساپارێزە و هەروەها درێژەدەری بزوتنەوەی دێموکراسیخوازیی گەلانی ئێرانە، بەڵام لە ئێرانی فرەنەتەوە و ئێتنیک و ئاینینزای جۆراوجۆردا سەرەڕای بزوتنەوەی دێموکراسیخوازی، بزووتنەوەی نەتەوەیی گەلانی ئێرانیش لە ئارادایە و لە بزوتنەوەی شۆڕشی ژینادا بوو بە پێشەنگی ناڕەزایەتییەکان لە ئاستی ئێراندا.

٣- لە باری پێکهاتەی چینایەتی لە شۆڕشی ژینادا دەکرێ بڵێین غایبی سەرەکی، بە تایبەت لە پاریزگا ناوەندییەکانی ئێراندا، ئەمجارەش هاوشێوەی ناڕەزایەتییەکانی دیکەی گەلانی ئێران، چینی مامناوەندی بوو. لە پێناسەی کۆمەڵناسیی بزوتنەوە کۆمەڵایەتییەکاندا دەگوترێ کە چینی مامناوەندی چینی گۆڕانخوازی لەهەر کۆمەڵگەیەکە، کەچی چینی مامناوەندی ناوەندنیشین سەرەڕای ناڕەزیەتییان لە بارودۆخی سیاسی، کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی و لە پاش ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکانی ٨٨ بە ئاکامی ڕاگەیەندراوی هەڵبژاردنەکانی سەرکۆمارییەوە؛ لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکان ڕەنگێکی ئەوتۆیان نییە. بەپێچەوانەوە چینی مامناوەند لە کوردستان بە تایبەت و لە بلوچستان و هێندیک ناوچەی نەتەوەکانی ئێران هەمێشە هاوشانی چین و توێژەکانی دیکەی کۆمەڵگە لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکانی خەباتی شاردا بەشداریی چالاکانەی بووە". ئەوەش دەتوانێ چەند هۆکاری هەبێت:

ئا. چونکە زۆربەی ڕاپەرین و ناڕەزایەتیەکان لە ئاستی ئێران و بە تایبەت لە ناوەندی ئێراندا بە هۆکاری ئابووری شکڵی گرتوە و، ئەگەرچی چینی مامناوەندیش وێڕای هەموو چینەکانی دیکەی گەلانی ئێران تووشی قەیرانی ئابووریە، بەڵام ئەم چینە بەپێی تایبەتمەندی چینایەتیی خۆی هەستیاریی کەمتری بەم کێشەیە هەیە و کێشە و قەیرانە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان زیاتر چینی مامناوەند دەبزوێنێت. ئەگەرچی ئێران لە سێبەری ڕەشی کۆماری ئیسلامیدا دەستەویەخەی هەموو ئەو قەیرانگەلەشە، بەڵام چونکە بیانووی شکڵگرتنی ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکان ئابووری بوون، زیاتر چینی دەستکورت و هەژاری کۆمەڵگە لە گۆڕەپانەکەدا بوون.

ب) چینی مامناوەند ئەگەرچی لە ساڵەکانی کۆتایی دەوڵەتەکانی ڕەفسەنجانی و خاتەمیدا وردە وردە قەوارەی خۆی دەگرتەوە و گەورە بۆوە، بەڵام لە دەوڵەتی ئەحمەدی نژاددا بە هۆی جۆری بەرنامە ئابووری و فەرهەنگییەکانی کەوتە ژێر گوشارەوە و لاواز و لاوازتر بوو. هەروەها بەهۆی هەڵاوسان و چونەسەری قیمەتەکان و بێبەهابوونی دراوی نیشتمانی و زیادکردنی باج و ماڵیات و........ هتد، چینی مامناوەند، واتە موچەخۆرەکانی بەستراوە بە دەوڵەت و چینی بازار و نابەستراوە بە دەوڵەت زیاتر لاواز کرا و لە ئیستای کۆمەڵگای ئێراندا چینێکی زۆر دەوڵەمەند و ڕانتخور هەیە و چینەکەی دیکە کە زۆربەی گەلانی ئێران پێکدەهێنی لەژێر هێڵی هەژاریدان. هەر بۆیە لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکاندا ئەم مووچەخورانی دەوڵەت وەک بەشێک لە چینی مامناوەندی ڕەفتاری سیاسییان جیاوازە لە بەشەکەی دیکەی چینی مامناوەندی کە بەشی بازار و نابەستراوە بە دەوڵەتە. چینی مووچەخۆرانی دەوڵەت، پتر لە سندوقەکانی دەنگدان بۆ ناڕەزایەتی و دەربڕینی سیاسی کەڵک وەردەگرن، بەڵام چینی مامناوەندی بازار و نابەستراوە بە دەوڵەت لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکانی سەر شەقامدا بەشداریی چالاکانە دەکات. هەر بۆیە چینی مامناوەندی نەتەوەکانی ئێران و بەتایبەتی چینی مامناوەندی نەتەوەی کورد، واتا چینی بازار و نابەستراوە بە حکوومەت هەمیشە لە جوغرافیایی نەتەوەکانی ئێراندا کە پراویزخراوە لە ناوەندی دەسەڵات و بڕیاردا، شان بە شانی چین و توێژەکانی دیکەی نەتەوەکانی ئێران بەشداریی چالاکانەی لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکاندا هەبووە. لەو سۆنگەیەشەوە دەسەڵاتدارانی ڕێژیم هەمیشە هەوڵیان داوە چینی مامناوەندی بازار و نابەستراوە لە ئاستی ئێران و بە تایبەتی لە جوغرافیای سیاسیی نەتەوەکانی ئێراندا بە هۆی ڕکودی ئابووری، دابەزینی بازار و مایەپووچبوون و لەکارخستنی پیشەسازی نەتوانی پشت ڕاست بکاتەوە و لاوازتریان بکا هەتا نەتوانی وەک بەشێکی کاریگەری و کارتێکەر لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکاندا حوزووری چالاکیان هەبێت.

ج) ئەگەرچی بەپێی پێناسەی کۆمەڵناسی چینی مامناوەندی چینێکی گۆڕانکاریخوازە، بەڵام ئەم چینە بەپێچەوانەی چینی هەژار و دەستکورت، چینێکی خۆپارێزیشە. ڕێژیمی کۆماری ئیسلامییش هەمیشە لەو خاڵە لاوازەی چینی مامناوەندی ناوەند بۆ سەرکوتی شۆڕش و ڕاپەرینەکانی گەلانی ئێران کەڵکیان وەرگرتوە. هەر بۆیە ڕێژیمی ئێران هەمێشە هەوڵی داوە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکانی گەلانی ئێران، هەر لە سەرەتاوە بەرەو توندوتیژی ببات و بە سڵکردن و ترساندن ئیزن نەدا چینی مامناوەندی موچەخوور و بازار لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتیەکاندا تێوەگلین.

د) چینی مامناوەند بە ئاگایی و زانیارییەوە خۆ لە قەرەی هەر جۆرە ڕەفتارێکی سیاسی دەدات. گرینگترین هۆکار کە دەتوانێ چینی مامناوەند ببزوێنێ، هەبوونی دوورەدیمەنێکی ڕوون لە داهاتوو و ئاڵتێرناتیو و جێگرەوەیەک بۆ دەسەڵات و حکوومەتە. ئاڵتێرناتیو دەتوانێ ورە و توانا ببەخشێ بە چینی مامناوەندی کۆمەڵگە تا چینی مامناوەند ڕیسک بکا و تێکەڵی شەپۆلی شۆڕش و ناڕەزایەتییەکانی ڕووخێنەرەکان (بەرەنداز) بن.

٤- یەکێک لە خاڵە بەهێزەکانی بزوتنەوەی ژینا پێکهاتەی تەمەنیی بەشداربووانی شۆڕشەکە بوو. بە شێوەیەکی ڕێژەیی زۆرترین بەشداربووانی شۆڕشی ژینا بازنەت تەمەنییان ژێر بیست ساڵ و پاشان بیست تا بیست و پێنج ساڵ بوو، و ئەو نەوەیە لە کۆمەڵگەی ئێران بە شێوەیەکی جەوهەری دوورن لە بەهاکانی کۆماری ئیسلامی و لەژێر کاریگەریی ڕاگەیاندن و کلتورە جیهانییەکانن. هەروەها بەشێکی زۆر لەو نەوەیە کە دەچنە زانکۆ یا زانکۆیان تەواو دەکەن و دەبنە بەشێک لە خێڵی بێکاران، سروشتییە کە دەبێ چاوەڕوانی ڕەفتاری کۆمەڵایەتی و سیاسییان بین تا لەدژی نۆرم و بەهاکانی دەسەڵات دەنگ هەڵبڕن و تێکەڵ بە شۆڕش ببن.

٥- لە شۆڕشی ژینادا بەپێچەوانەی ڕاپەرینەکانی دیکە، گەلانی ڕاپەریوی ئێران لە دروشمی ڕیفۆرمخوازەکانی حکوومەتی تێپەڕین و گوتیان ڕێژیمی کۆماری ئیسلامییان لە تەواوەتیی خۆیدا ناوێت. هەر بۆیە ڕاپەرینی ئەمجارەی گەلانی ئێران لە ڕاپەرینەکانی پێشوو بەهێزتر و یەکگرتووتر و هاوئاهەنگتر بوو. وەک چۆن دروشمی "ژن، ژیان، ئازادی" لە ناوچەیەکی پەراویزخراوە بوو بە دروشمی سەرەکیی ناوەندیش و کوردستان بوو بە چاو و چرای ئێران و هەروەها شۆڕشی ژینا بوو بە سەرمایەی کۆمەڵایەتیی گەلانی ئێران.

٦- لە شۆڕشی ژینادا کوردستان بوو بە باسکێکی بەهێزی بزووتنەوەی دێموکراسیخوازیی سەراسەری و بزوتنەوەی نەتەوەخوازیی گەلانی ئێران. هەروەها شۆڕشی ژینا نیشانی دا کە مەرج نییە شۆڕشەکان هەر لە ناوەندەوە دەست پێ بکەن بەڵکوو هەرێمە پەراویزخراوەکانی نەتەوەکانی ئێرانیش دەتوانن ببنە مەکۆی ڕاپەرین لە ئێرانی فرەنەتەوەدا. هەربۆیە ڕێژیم کە بەو مەترسییەی زانی و دیتی کوردستان پێشەنگی شۆڕشی ژینایە، ویستی بە زەقکردنەوەی ویستی جیاییخوازیی خەڵکی کوردستان هەم شۆڕشی ژینا سەرکوت بکا و هەم ناوەندی ئێران بە کورد چاوترسێن بکات. دواتریش بە شێوەیەکی بێڕەحمانە ڕاپەرینەکەی لە کوردستان سەرکوت کرد و بنکە و بارەگای حیزب و ڕێکخراوە کوردییەکانی ئێرانی لە باشووری کوردستان موشەکباران کرد.

٧- هەم لە شۆڕشی ژینا و هەم لە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکانی دیکە لە کوردستان دەرکەوت کە بابەتەکە جیاوازە لە گەل و ناوەند و بەشەکانی دیکەی ئێران. چونکە لە کوردستان بەدیل و ئاڵتێرناتیو هەیە. خەڵکی کورد خاوەن حیزب و ڕێکخراوە و کۆمەڵگەی مەدەنیی بەهێزی خۆیەتی. هەر لە سەرەتای شۆڕشی گەلانی ئێرانەوە حیزب و ڕێکخراوەکان و کۆمەڵگەی مەدەنی کوردی هەم چالاکە و هەم ئەزموونی پەیدا کردوە و پشتیوانیەکی گشتگیری جەماوەریشی لەگەڵە. بۆیە کۆمەڵگەی کوردی بەو ناوەندە بەهێزانەی کە هەیەتی دەتوانێ شکڵ و قەوارش بە ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکان بدات. ئەوەی لە کوردستان زۆر جێی سەرنجە ئەو شێوە خەباتەیە کە لانیکەم توانیویەتی بە شێوەیەکی باش فەزای کوردستان و تەنانەت ئێرانیش بخاتە ژێر کاریگەریی خۆیەوە و هەستی نەتەوایەتیی کوردی زیندوو ڕابگرێ و خەباتی جەماوەر شار و شاخ پێکەوە گرێ بدات. وێنەی باشی ئەم یەکگرتووییە لە ساڵانی ڕابردوودا لە بۆنەکاندا بە شێوەی مانگرتنی بازار، نیشانەی وشیاری و دەروەستبوونی خەڵکی کوردستانە. سەرەڕای ئەوانە بەشداریی چینێکی نوێ لە چالاکانی مەدەنی، فەرهەنگی و سیاسییە کە هەم خوێندەوارن هەمیش وشیار و هەستیار و ڕۆژانە خەریکن بە شێوەیەکی نەرم پاشەکشێ بە هێڵەسوورەکانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی لە کوردستان دەکەن.

لە کۆتاییدا مخابن گرینگترین شتی نادیار لە شۆڕشی ژینادا بە تایبەت لە ناوەندی ئێراندا بێ شکڵ و بێسەربوونی شۆڕش بوو کە هەر لە ڕۆژەکانی سەرەتای شۆڕشەکەوە پێوەی دیار بوو. بۆیە بێگومان کاتێک بەدیلێک و ئاڵتێرناتیوێکی بەهێز ساز بێ و بتوانی دوورەدیمەنێکی ڕوون لە داهاتوو بە گەلانی ئێران بدات، بەدڵنیاییەوە وردەوردە جەغز و بازنەی ڕاپەرین و ناڕەزایەتییەکان گەورە دەبنەوە و چینە نوستووەکانی وەک خۆڵەمێشی و مامناوەندی بە هەموو جۆرەکانیەوەی تێوەدەگلێ و ئەم ڕاپەرین و ناڕەزایەتیانە هەم شکڵ و قەوارە دەگرێ و هەم سەر پەیدا دەکات. هەروەها ئەم ئاڵتێرناتیوە دەتوانی وردە وردە ڕێکخراوە ئەمنیەتی و نیزامییەکانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی لە ئاکامی ئەم گۆڕانکاریانەدا هەڵوەشێنی و هەرەس بە تەواوەتیی ڕێژیم بێنێت.

ویستگە

توندوتیژیی سیستماتیک

ئاسۆ مینبەری

هەڵمەتی ١٦ ڕۆژەی پرتەقاڵی کە لە ٢٥ی نۆڤامبرەوە دەست پێ دەکات و هەتا ١٠ی دێسامبر درێژە دەکێشێ، دەرفەتێکە بۆ ئەوەی کە بتوانین زیاتر فۆکۆس بخەینە سەر جۆرە جیاوازەکانی توندوتیژیی دژی ژنان و هەوڵەکانمان بۆ کەمکردنەوەی توندوتیژییەکان دژی ژنان چڕ بکەینەوە، بۆیە بە کەلکوەرگرتن لەم دەرفەتە، ئاوڕێک لە توندوتیژییە سیستماتیکەکانی ڕێژیم دژی ژنان لە ئێران بدەینەوە.

ڕەنگە زۆر جار کە باس لە توندوتیژیی دژی ژنان دەکرێ، ژنێک بە سەر و دەستێکی شکاو و کۆمەڵێک برینی سەر جەستەیەوە وێنا بکەین بەڵام لە ڕاستیدا توندوتیژی لایەنی زۆر جیاواز و لە هەمان کاتیشدا بەربڵاوی هەیە. لە توندوتیژیی زارەکی، خێزانی، ئابووری، ڕەگەزی و دەروونییەوە بگرە هەتا توندوتیژیی سیستماتیک کە ڕەنگە کەمتر قسەی لەسەر کرابێ.

توندوتیژیی سیستماتیک جۆرێک لە توندوتیژییە کە بەپێچەوانەی زۆرینەی جۆرەکانی توندوتیژی لەلایەن کەسێکی تایبەتەوە ئەنجام نادرێت، بکەری ئەم جۆرە لە توندوتیژی لە ڕاستیدا، سیستم، پێکهاتە یان ناوەندێکی دەسەڵاتە. نموونەی ئەم جۆرە لە پێکهاتەی توندوتیژ کە بە شێوەی سیستماتیک توندوتیژی دەنوێنێ، ڕێژیمی ئیسلامیی ئێرانە.

پرسی توندوتیژیی سیستماتیک، پرسێکی تازە نییە، بەڵام بە کوژرانی ژینا ئەمینی بە دەستی هێزەکانی گەشتی ئێرشاد لە تاران، زیاتر کەوتە بەر باس. خودی توندوتیژیی سیستماتیک لەسەر هەڵاواردنەکان دامەزراوە. کاتێک لە سیستمێکدا هەڵاواردنەکان بناغەی پێوەندییەکان و گرینگترین بڕیار و پێشهاتەکانی کۆمەڵگە بن، کەوابوو توندوتیژیش بەشێوەی بەربڵاو پەرە دەستێنێ. ئەم جۆرە لە توندوتیژی زیاتر لە جوغرافیای ژێردەسەڵاتی، وڵاتە دیکتاتۆر/ تۆتالیتەرەکاندا دەبینرێت و ئامانجی سەرەکی لەم جۆرە لە توندوتیژی، سەپاندنی ئیدئۆلۆژی بەسەر کۆمەڵگەدایە. بۆیە دەسەڵاتی تۆتالیتەر/دیکتاتۆر هەوڵ ئەدات کەلک لە هەموو ئامرازەکانی بەردەستی خۆی وەکوو میدیا، کەرتی پەروەردە، ئایین و گرینگتر لە هەموویان دابونەریت و یاساکان وەربگرێت.

سسیتمەتی تۆتالیتەر/دیکتاتۆر لە پەرەدان بە هەڵاواردنەکاندا، ڕووبەڕووی کاردانەوەی کۆمەڵگە دەبێتەوە و ناچارە بۆ سەپاندنی هێژموونیی خۆی، کەلک لە ئامرازەکانی سەرکوتیش وەربگرێ. نموونەی ئاشکراشی هاتنەسەرکاری ڕێژیم لە ڕێبەندانی ٥٧ و گوشارەکان بۆ سەپاندنی حیجابی زۆرەملێ لە ڕەشەمەی هەمان ساڵدا بوو، ئەم هەڵاواردنە ڕەگەزییە، وای کرد کە ژنان بێنە مەیدان و لە ٨ی مارسی هەمان ساڵدا دژی ئەم بڕیارە بوەستنەوە، کەوابوو ڕێژیم ناچار بوو سەرکوتکارییەکە زیاتر بکات، وەک دەبینین پرسی حیجاب لەو کاتەوە و بە گەلاڵەی حیجابی زۆرەملێ لە ئیدارەکان دەستی پێ کرد و گەیشتە کوژرانی ژینا و ئارمیتا!

یەکێک لە گرینگترین ڕێگاکانی بەردەستی دەسەڵات بۆ سەپاندنی هێژموونی، کەلکوەرگرتن لە یاساکانە، هەر ئەو بابەتەی کە لەم چەند دێڕەدا وەکوو توندوتیژیی سیستماتیک ناوی لێ دەبەین. کاتێک دەسەڵات توانای کۆنترۆڵی کۆمەڵگەی نامێنێ، بە دارشتنی یاسا و بە سیستماتیککردنەوە هەوڵ بۆ سەپاندنی خۆی دەدات.

یەکێک لەو توێژانەی کۆمەڵگە کە بە درێژایی ساڵانی ڕابردوو، بە هۆی کاردانەوە بە هەڵاواردنەکان بەرەوڕووی توندوتیژیی سیستماتیکی ڕێژیمی ئێران بووەتەوە، توێژی ژنانە. هەر بۆیە ئەم دەسەڵاتە بۆ بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ توێژی ژنان، بە دارشتنی یاسا، ئەویش یاساگەلێکی تەواو توندوتیژ، هەوڵی سەرکوتی زیاتری ئەم توێژەی داوە. یاساکان لە هەر کۆمەڵگەیەکدا، بە هۆی باری مەعنەوی و پاڵپشتیی دەسەڵات، بە چاک و خراپ دەبێ جێبەجێ بکرێن و بێگومان بۆ دەسەڵاتگەلی دیکتاتۆر/تۆتالیتەر، گرینگ نییە کە جێبەجێکردنی ئەم یاسایانە تا چ ڕادەیەک دەتوانێ کاریگەریی نەرێنییان لەسەر کۆمەڵگە و تاکەکان هەبێت.

ڕێژیمی ئێران بۆ بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ ژنان لە بیاقی خێزانیدا ژنانی لە مافەکانی بێبەش کردوە، بەپێی یاسا ئیزنی جیابوونەوە بە ژنان نییە، ژنان مافی سەرپەرستی منداڵەکانیان پێ نادرێت، دەبێ نیوەی پیاوان میرات وەربگرن، بۆ پرسە گرینگەکان شاهیدیی ئەوان نیوەی پیاوانە، بە پشتیوانیی ڕێژیم و لە ڕێگەی گرووپە مافیاییەکانەوە قاچاخ دەکرێن، سانسۆر دەکرێن و پۆستی باڵای حکوومەتدارییان پێ نادرێت، مافی دایکایەتیشیان بەپێی سیاسەتەکانی ڕێژیم بڕیاری بۆ دەدرێت، لە خوێندن و کارکردندا تووشی هەڵاواردن دەبن، دەکوژرێن و بکوژەکانیشیان سزا نادرێن، بە بیانووی ڕچاونەکردنی حیجابەوە کچان دەکوژێت و ژنانی ناڕازی دەخاتە زیندانەوە و دەستدرێژی دەکاتە سەریان و مافەکانیان پێشێل دەکات. ئەمانە تەنیا نموونەگەلێکی سادە لەو جۆرە توندوتیژییانەن کە دەچنە چوارچێوەی توندوتیژی سیستماتیکەوە، پاڵپشتی سەرەکییان یاسایە و پەروەردەی سیستماتیک و ئیدئۆلۆژیکیش وای کردوە کە زۆر جار لەلایەن کۆمەڵگەوە نابینرێن یان خودی تاکەکانیش ئەبن بە بکەری سەرەکییان!

مەرگی ژینا و ئارمیتا، دوو نموونەی بەرچاوی ئەم جۆرە لە توندوتیژییەن کە ڕێک بە پاڵپشتی یاساکانی کۆماری ئیسلامی بۆ ڕەچاوکردنی حیجاب و دواتریش بە پارێزراوبوونی هێزەکانی گەشتی ئێرشاد و حیجاببانان لەلایەن دەسەڵاتەوە ڕوویان دا. پاش مەرگی ژینا، توندوتیژییە سیستماتیکەکان لەلایەن دەسەڵاتەوە پەرەی زیاتریان ئەستاند و جگە لە ژنان، پیاوانیش بوون بە بەشێک لە قوربانییانی ئەم جۆرە لە توندوتیژی.

لە ڕاستیدا توندوتیژیی سیستماتیک لە کۆمەڵگەی ئێران و بەتایبەتیش کوردستاندا کە هەمیشە بە شێوەی جیاواز و بە خوێندنەوەی سیاسی بەرەنگاری دەسەڵات بووەتەوە، بنبڕ نابێ، مەگەر ئەوەی کە ئەو دەسەڵاتە بڕووخێت و یاساکان سەرلەنوێ بنووسرێنەوە. بێگومان دەسەڵاتی تۆتالیتەر/ دیکتاتۆر بۆ بەردەوامبوون لەسەر ڕێچکەی خۆی، پەرە بە هەڵاواردنەکان و سەرکوتکارییەکان دەدات، بەڵام گرینگ هەبوونی ئیرادەیەکی گشتگیر بۆ بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ توندوتیژییەکانەوە، وەک ئەوەی کە لە پاش مەرگی ژینا کرا و ناوی لێ نرا شۆڕشی ژینا!

شەڕی عەززە بیرهێنەرەوەی ئەو ڕاستییەیە کە:

وڵاتە یەکگرتووەکان پێویستە پێداچوونەوە بە سیاسەتەکەی لەهەمبەر ئێراندا بکات

ئاتلانتیک کاونسڵ– شوکریە برادۆست
و لە ئینلیزییەوە: کەماڵ حەسەنپوور

ئەو دۆخە هەستیارە لە ناوچەکەدا ئەو ڕاستییە پشتڕاست دەکاتەوە کە بەرنامەی ناوکی نابێ تەنیا خاڵی نیگەرانی لە هەڵسوکەوت لەگەڵ ئێران بێ. تاقمە بەکرێگیراوەکانی ئێران توانایی قووڵترکردنەوەی قەیرانی هاوشێوەی هێرشی حەماس بۆ سەر ئیسرائیلیان هەیە و هەروەها دەتوانێ ببێتە هۆی ئاڵنگاری بۆ سەر ئەمنیەتی وزە، قەیرانی کۆچبەران و کارەساتی مرۆیی

تاقمە میلیشیاکانی سەر بە ئێران لە ٧ی ئۆکتۆبر بەولاوە، لە عێراق و سووریە هێرشیان کردۆتە سەر هێزەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان. بەڵام، وڵاتە یەکگرتووەکان تەنیا بە چەند هێرش بۆ سەر تاقمە میلیشیاکانی سەر بە ئێران لە عێراق و سووریە وەڵامی داونەتەوە. ئەو هێرشانە لە کاتێکی هەستیاردا، کە شەڕی غەززە و ئەگەری دارشتنەوەی دینامیکی دەسەڵات لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست لە ئارادایە، دەکرێن.

سەرەڕای هەوڵی بەڕێوەبەرایەتیی جۆ بایدن بۆ پێشگرتن بە قووڵتربوونەوە و تەشەنەکردنی شەڕی ئیسرائیل–حەماس لە ناوچەکەدا، تاقمە میلیشیاکانی سەر بە ئێران لە عێراق، سووریە و یەمەن درێژە بە دروستکردنی ئاڵنگاری بۆ هێزەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان دەدەن. ئەوە بەتایبەتی لە عێراق ڕوون و ئاشکرایە، شوێنێک کە تاران خاوەنی کۆنترۆڵی بەشی هەرە زۆری دەسەڵاتی دوای هاتنەسەرکاری چوارچێوەی هاوئاهەنگیی شیعەیە کە ئێران پشتیوانیەتی. ئەو شەڕە ناڕاستەوخۆیە لە هەشتاکانی زایینی و دوای دامەزراندنی حیزبوڵڵا لە لوبنان دەستی پێ کرد، کە ئێران پێی باش بوو خۆ لە ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستەوخۆ لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان و ئیسرائیل ببوێرێ، بە تایبەتی دوای دەستپێکی شەڕی غەززە. لە کاتێکدا کە ئێران بە سەرکەوتوویی ئەو سیاسەتەی بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ جێبەجێ کردوە، ڕەنگبێ پێشهاتە نوێیەکانی شەڕی ئیسرائیل و حەماس ئەو دۆخە بگۆڕن.

بێتوو ئەو هێرشانە بەردەوام بن، ڕەنگبێ وڵاتە یەکگرتووەکان ناچار بێ وەڵام بداتەوە. ئەو ئاڵوگۆڕە ڕەنگبێ یان بەرەوڕووی تاقمە میلیشیاکان لەنێو عێراق بکرێتەوە، یان ڕاستەوخۆ داوێنی ئێران بگرێتەوە. وەڵامێکی دیکە لەوانەیە چۆلکردنی باڵوێزخانەی وڵاتە یەکگرتووەکان لە بەغدا و بردنە دەرەوەی ئەو ٢٥٠٠ کەسە لە هێزەکانی ئەمریکا بگرێتەوە. بێتوو ئەوە ڕوو بدا، دەبێتە نموونەیەک بۆ وڵاتانی دیکە کە ڕەچاوی هەمان کردەوە بکەن. لێرەیە کە عێراق بەرەوڕووی قەیرانی ئەمنیەتی و سیاسی دەبێتەوە، بەو ئەگەرە کە ڕەنگبێ ببێتە هۆی شەڕی نێوخۆ لە نێوان تاقمە شیعە ڕکابەرەکان: حەشدی شەعبی و هاوپەیمانانی؛ چوارچێوەی هاوئاهەنگیی شیعە و؛ مەلای شیعە موقتەدا سەدر. بێجگە لەوە، تاقمە تێرۆریستەکانی دیکە، وەکوو دەوڵەتی ئیسلامی لە عێراق و شام (داعش)، دەتوانێ کەڵک لە دەرفەت وەرگرێ و دیسان دەسەڵات بەدەستەوە بگرێتەوە. کاردانەوەکانی ئەو دۆخە دەتوانێ وڵاتانی دیکەش بگرێتەوە، بەو ئەگەرە کە لە دوای شەڕی حەماس، سەرجەم ناوچەکە ناسەقامگیر بکات.

شەڕی غەزە کاتێک دەستی پێ کرد کە وڵاتە یەکگرتووەکان لە هەوڵی گەیشتن بە ڕێککەوتنێک لەگەڵ ئێران بۆ کۆتاییهێنان بە ناردنی فڕۆکەی بێفڕۆکەوان و هاژەک بۆ ڕووسیە (بۆ کەلک لێوەرگرتنیان دژی ئۆکراین) و وەستاندنی بەرنامەی ناوکیی ئێران بوو. ئەو دەستپێشخەرییە دوای جێبەجێکردنی یەکەم ڕێککەوتن، کە ئازادکردنی چەند بارمتەی ئەمریکایی لە بری گواستنەوەی ٦ میلیارد دۆلار لە دراوی سڕکراوی ئێران لە بانکەکانی کۆرەی باشوورەوە، دەستی پێ کرد. هەڵسوکەوت لەگەڵ سیاسەتی ئێران کە پشتگیریی لە تاقمە بەکرێگیراوەکان و سەرکوتی نارەزایەتییەکانی دژی دەسەڵات لە ئێران دەگرێتەوە، لە سەرەوەی لیستەی پێشترییەتییەکانی وڵاتە یەکرتووەکان و ئورووپا لەو ساڵانەی دواییدا نەبوو. ئەو سیاسەتە کورتبینانەی کۆشکی سپی تەنانەت بۆتە هۆی زەخت خستنەسەر پەیوەندییەکانی لەگەڵ هاوپەیمانە هەرێمییەکان، وەکوو عەرەبستانی سعودی و ئیماراتی یەکگرتووی عەرەبی. بەڵام، هێرشی حەماس بۆ سەر ئیسرائیل لە ٧ی ئۆکتۆبر، سەرنجی جیهانی بۆ لای پشتگیریی ئێران لە تاقمە بەکرێگیراوەکان لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست ڕاکێشا. ئەو بووە هۆی پەرەگرتنی نیگەرانییەکان لەبارەی ئەگەری تەشەنەکردنی قەیرانەکە بەگوێرەی لێکدانەوەکانی تاران.

ئەو دۆخە هەستیارە لە ناوچەکەدا ئەو ڕاستییە پشتڕاست دەکاتەوە کە بەرنامەی ناوکی نابێ تەنیا خاڵی نیگەرانی لە هەڵسوکەوت لەگەڵ ئێران بێ. تاقمە بەکرێگیراوەکانی ئێران توانایی قووڵترکردنەوەی قەیرانی هاوشێوەی هێرشی حەماس بۆ سەر ئیسرائیلیان هەیە و هەروەها دەتوانێ ببێتە هۆی ئاڵنگاری بۆ سەر ئەمنیەتی وزە، قەیرانی کۆچبەران و کارەساتی مرۆیی. بێجگە لەوە، شەڕی غەززە یەکەم تاقیکردنەوەی جیددی ئێران پاش سەردەمی قاسم سولەیمانییە. فەرماندە کوژراوەکەی سوپای قودس لایەنێکی سەرەکیی دامەزرێنەر، کۆنترۆڵکار و ڕێکخەری تاقمە میلیشیاییەکان لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست و گەشەپێدەری دەسەڵاتی ئێران بە هۆی ئەو بەکرێگیراوانە لە ناوچەدا بوو. سیاسەتی هەنووکەیی ئێران لەمەڕ حاشا کردن لە بەشداریی لە هێرشی حەماس بۆ سەر ئیسرائیل و هەروەها هەوڵەکانی بۆ پێشگرتن بە تەشەنەکردنی شەڕ بۆ ئێران، بۆتە هۆی پێشکەشکردنی پشتگیریی لە حەماس تەنیا بە قسە، کە یەکێک لە باڵە فەلەستینییەکانی شەڕەکەی لەگەڵ ئیسرائیلە و ئەوەش مەترسی لەکیس چوونی ڕەوایی و دەستڕۆیشوورییەکەی لە ناوچەدا هەیە.

شکستی حیزبوڵڵای لوبنان لە یارمەتیدان بە حەماس و پێشگرتن بە دۆڕاندنی دەسەڵاتەکەی لە غەززە، دەتوانێ زیانی زیاتر بە متمانەی ڕایەڵەی بەکرێگیراوان بە ئێران و پەیوەندییەکانیان لەگەڵ ئەو وڵاتە بگەیەنێ. لە کاتی وتاردانەکەی لە ٣ی نۆڤەمبەر، حەسەن نەسروڵڵا، لایەنگرەکانی نائومێد کرد کە بە حەزەوە چاوەڕوانی ڕاگەیاندنی شەڕ دژی ئیسرائیل بوون. لە جیاتان، ئەو گوتی ئەوان لە ٨ی ئۆکتۆبرەوە لە دۆخی شەڕ لەگەڵ ئیسرائیل دان و نیشانی دا کە ستراتێژیی هەنووکەیی حیزبوڵڵا درێژەدان بە هێرشی جاروبارەیە نەوەک قووڵترکردنەوەی قەیرانەکە بۆ شەڕێکی هەمەلایەنە. بە لەبەرچاوگرتنی ئەو ڕاستییە کە حیزبوڵڵا تاقمێکی دەستکردی ئێرانە کە فەرمانەکان لە ئێرانەوە ئاراستەی دەکرێن، خۆ پاراستنی حیزبوڵڵا لە وەڵامدانەوە، دەرخەری ئەو ڕاستییەیە کە ئەوە سیاسەتی دەسەڵاتی مەلایانە لە ئێستادا.

بێجگە لەوە، شکستی ئێران لە ڕێکخستنی خۆپیشاندانی جەماوەریی بۆ پشگیریی لە فەلەستینییەکان لە نێوخۆی وڵات، سەرەڕای ئەوەی ڕێژەی هەرە بەرچاوی حەشیمەتە ٨٠ میلیۆنییەکەی موسڵمانن، بۆتە هۆی پرسیار. وەزیری کاروباری دەرەوە، حوسێن ئەمیرعەبدوڵلاهیان، وێنەیەکی لە خۆپیشاندان لە ئەندۆنێزی بۆ پشتیوانی لە خەڵکی غەززە بڵاو کردەوە، لە کاتێکدا لە ئێران خۆپیشاندانی لەو ئاستەدا نەبینرا. ئەوە دەکرێ دوو هۆی سەرەکی هەبن:

یەکەم، ڕەنگبێ ڕێژیم لە وروووژاندنی ئاپۆڕای جەماوەر بۆ خۆپیشاندان بە مەبەستی پشتگیریی لە غەززە تووشی ئاڵنگاری بێ و،

دووهەم، ڕەنگبێ ڕێژیم لە کۆبوونەوەی ڕێژەیەکی بەرچاو و گۆڕانی ئاراستەکە بەرەو دەربڕینی نارەزایەتی دژی خۆی و لەکیسدانی کۆنترۆڵەکەی، بە لەبەرچاوگرتنی سەرکوتی بێبەزەییانەی سەرهەڵدانی ژن، ژیان، ئازادی لە ٢٠٢٢، نیگەران بێ.

ئێرانییەکان بەردەوام دەرفەتی دەبڕینی نارەزایەتی خۆیان بەرانبەر بە سیاسەتەکانی پشتگیریی لە تاقمە فەلەستینییەکان لەدژی ئیسرائیل، بە کەلکوەرگرتن لە سامانەکانی ئێرانیان قۆستۆتەوە. دروشمی، "نە غەززە، نە لوبنان، گیانم فیدای ئێران"، لە خۆپیشاندانێکی حکوومەتی لە ڕۆژی قودس لە ساڵی ٢٠٠٩، لە وەڵامی خۆپیشاندانی حکوومەتی بۆ پشتگیریی لە فەلەستین، درا. ئەو هەڵوێستە لە نارەزایەتییەکانی دواتریشدا درێژەی هەبوو و بەردەوام لە سەرانسەری ئێران دەنگ دەداتەوە. دۆخی هەنووکەیی شەڕی غەززە، لەگەڵ نادڵنیایی لە بڕیارەکانی ئێران و فەرمانەکانی بە تاقمە بەکرێگیراوەکانی لە ناوچەدا، پێویستیی پێداچوونەوەی وڵاتە یەکگرتووەکان بەرانبەر بە ئێران پشتڕاست دەکاتەوە. دانپێدانان و چارەسەر کردنی دەستڕۆیشتوویی پەرەئەستێنی تاقمە بەکرێگیراوەکانی ئێران، کە بە پشتیوانیی تاران بواری بۆ دەرەخسێ، فرە گرینگە. یەکەم هەنگاوی یەکلاکەرەوە ئامادە کردنی ستراتێژی پێویست بۆ بڕینی پەیوەندیی نێوان دابینکردنی پشگیریی ئێران و دابینکردنی سامانی تاقمە بەکرێگیراوەکان و لەو ڕێیەوە دارشتنەوەی دینامیکە ژیۆپۆلیتیکییەکان و پێشگرتن بە قەیرانی ناوچەییە.

***

٢٨هەمین کۆنفرانسی ڕێکخراوی پێشگیری لە چەکی شیمیایی

ڕاپۆرت: محەممەد کەسرایی

ڕۆژی ٢٧ی نوامبری ٢٠٢٣ی زائینی ٢٨هەمین کۆنفرانسی نێودەوڵەتی "ڕێکخراوی پێشگیری لە چەکی شیمیایی" لە شاری لاهەی هولەند، پێک هات. لەو کونفرانسەدا کە تا ڕۆژی ١ی دێسامبر درێژەی هەبوو، نوێنەرانی دەوڵەتانی ئەندام، نوێنەرانی ڕێکخراوەکانی پارێزەری مافی مروڤ و نوێنەرانی دەیان ئێن جی ئۆ، بەشدار بوون. هەروەها دەستەیەکی نوێنەرایەتی لەلایەن هەر دوو کۆمەڵەی قوربانیانی چەکی شیمیایی لە سەردەشت و هەڵەبجە و نوێنەرانی قوربانیانی ئەنفال لە کوردستان، کە بەڕەسمی بانگهێشتی کۆنفرانسەکە کرابوون، بەشداری ئەو کۆنفرانسە بوون.

لە ڕۆژانی یەکەم و دووهەمی کۆنفرانس، بە دەیان پەیام لە لایەن نوێنەرانی وڵاتان و ڕێکخراوەکانی بەشەردۆستی، بۆ مەحکوم کردن و پێشگیری لە بەکارهێنانی چەکی شیمیایی، پێشکەش کران.

لەو وتار و پەیامانەدا وێڕای مەحکومکردنی کەلکوەرگرتن لە چەکی کۆمەڵکوژی شیمیایی، ڕێکارەکانی پێویست بۆ پێشگیری لە بەکار هێنانی ئەو چەکە و قەرەبوو کردنەوەی زیانلێکەوتوان، خرانە ڕوو. نوێنەرانی هەر دوو کۆمەڵەی کوردی و نوێنەرانی ئەنفال لە کوردستان، وێڕای بەشداری لە دانیشتنەکانی کۆبوونەوە، ڕۆژانە لە پەراوێزی کۆبوونەوەکاندا، لە ساڵۆنی گشتی و ساڵۆنەکانی دیکە بە دانانی پێشانگای قوربانیان، نمایشی کورتە فیلمی ڕووداوەکان و کۆبوونەوە لەگەڵ نوێنەرانی دەوڵەتان و ڕێکخراوەکان، بەشداری چالاکانەیان لەو کۆنفرانسەدا هەبوو.

لە ڕۆژی سێهەمی کۆنفرانسەکەدا، بە پێی بەرنامەی دیاریکراو، بەیاننامەی قوربانیانی چەکی شیمیایی شاری سەردەشت لە لایەن نوێنەری دەستەی بەڕێوەبەری خوێندرایەوە کە لەلایەن بەشدارانەوە پێشوازیەکی گەرمی لێکرا.

جەلەسەی ڕۆژی چوارەمی کاری کۆنفرانس، بە دەقیقەیەک بێدەنگی بۆ ڕێزگرتن لە ڕوحی شەهیدانی شارەکانی سەردەشت و هەڵەبجە و هەموو شەهیدان، دەستی پێ کرد کە لە لایەن هەیئەتی نوێنەرایەتی کۆمەڵەی شیمیایی سەردەشت و تەئیدی بەڕێوەبەری کۆنفرانسەوە، پێشنیار کرابوو.

هەر لەو ڕۆژەدا بەشێکی ٣٠ دەقیقەیی لە فیلمێکی یەک و نیو سەعاتی دێکیومێنتاری لەسەر بۆمبارانی شیمیایی سەردەشت، لە ساڵۆنی گشتی نەمایش کرا کە لەگەڵ دەربڕینی حەسرەت و پێشوازی گەرمی بەشداران بەرەوروو بوو. پێویستە بگوترێ کە جیا لە پێشانگای شەهیدانی هەڵەبجە، ئەو ساڵ شوێنێکی تایبەتی بۆ پێشانگای قوربانیانی چەکی شیمیایی سەردەشت دیاری کرابوو کە ڕۆژانە بەشداران و نوێنەران سەردانیان دەکرد. هەروەها هەیئەتی نوێنەرایەتی قوربانیانی چەکی شیمیایی سەردەشت، ڕۆژانە لەگەڵ بەشداران و نوێنەرانی دەوڵەتان و ڕێکخراوەکان و ئین جی ئۆکان چاوپێکەوتنیان دەکرد و لە سەر وەزعی نالەباری شاری سەردەشت و دەرئەنجامەکانی ئەو بۆمبارانە و نەخۆشیە بڵاوبوەکانەوە، باس و وتوویژیان دەکرد و لەسەر وەزعی نالەباری بریندارەکان کە تا ئێستاش بە دەستی نەخۆشی و بێ دەرمانیەوە دەناڵێنن، ڕونکردنەوەیان دەدا.

هەروەها داوای پشتیوانی بۆ مەحکومکردنی نێونەتەوەیی و هاوکاری و پێراگەیشتن بە برینداران و گرینگیدانی زیاتر بە شاری سەردەشت و قەرەبوو کردنەوەی زیانلێکەوتوان و ناوچەی سەردەشت، بەشێک لە داواکانی ئەو نوێنەرانە، لە کۆنفرانس و لە ڕێکخراوەکان بوو.

بۆ بیرخستنەوە، پێویستە بگوترێ کە شاری سەردەشت لە ڕێکەوتی ٧ی پوشپەڕی ساڵی ١٣٦٦ی هەتاوی (١٩٨٧/٦/٢٨) ی زایینی، لەلایەن فڕۆکە شەڕکەرەکانی ڕێژیمی دیکتاتۆری سەدامەوە، بە چەکی شیمیایی بەتوندی بۆمباران کرا و هەر لە ڕۆژانی یەکەم تا سێهەم زیاتر لە ١٢٠ کەس بوونە قوربانی و زیاتر لە ٥٠٠٠ کەس بریندار بوون. لەو کاتیشەوە تا ئێستا، دەیان کەس بەهۆی بەرکەوتنی چەکی شیمیایی، گیانیان لەدەست داوە و سەدان کەسیش بە دەردی برینداری و بێدەرەتانی و بێدەرمانی، دەناڵێنن.

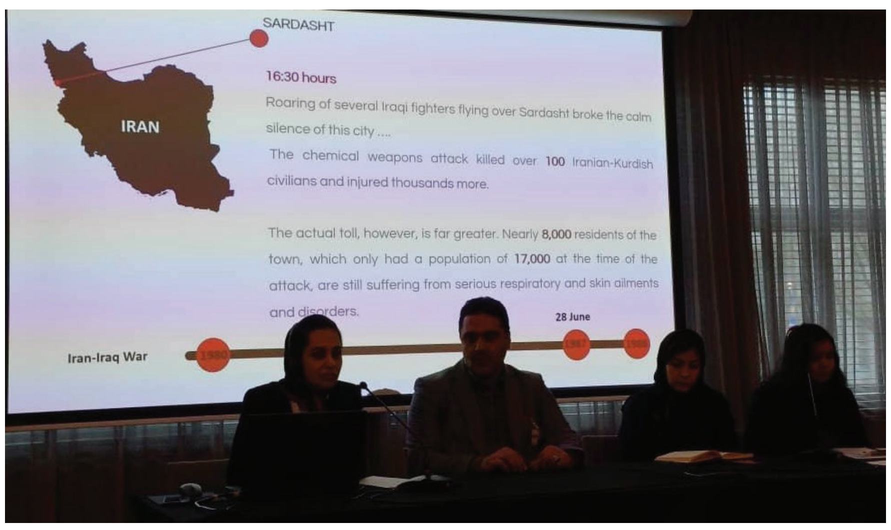

***

ئەدەب و هونەری بەرگری

ڕێباز مەریوانی

هونەر و ئەدەبی نارەزایەتی دەچێتە خانەی ئەدەبی بەرگرییەوە. کاتێک مرۆڤ لەهەمبەر بەرامبەرەکەیدا نەتوانێ بە شێوازی فیزیکی ڕاوەستێ و ڕووبەڕوو ببێتەوە، بە شێوازی دیکە لە چوارچێوەی دەربڕین، جوڵە و هێمای تایبەتدا نارەزایی و بێزاریی خۆی دەردەبڕێ. مرۆڤی کەونارا و ئەشکەوتنشین بۆ ترساندن و دوورکردنەوەی ئاژەڵە دڕندەکان بە دەربڕینی دەنگوهەرای نائاسایی، کردنەوەی ئاگر، درووستکردنی داهۆڵ و دێوجامە و هتد ژیانی خۆیان و منداڵەکانیان پاراستوە. زۆر بوونی حەشیمەت و سەرهەڵدانی شەڕە نێوخۆیی و نێونەتەوەییەکان، گەشەی بە ئەدەب و هونەری بەرگریدا. پێویستە بگوترێ کە ئەدەب و هونەری باڵادەستەکان دەمارگرژ و هێرشبەرانەیە، بەڵام ئەدەب و هونەری ژێردەستەکان مەزڵوومانە و بەرئەنگاریانەیە. هەڵکەوتی جوغرافیایی کوردستان چ لە باری سروشتی و کێوستانی بوونییەوە و چ وەک ژێئۆپۆلیتیک، بەردەوام لە ژێر کاریگەری شەڕی ناوخۆیی و شەڕی دەرەکیدا بووە. ئەو بارودۆخە جەنگییە کاریگەری لەسەر هەموو ڕەهەندەکانی ژیانی کۆمەڵایەتی، سیاسی و فەرهەنگی کوردەکاندا بووە. دیاردەی بەرگری و حەماسەت هەر لە جلوبەرگەوە بگرە هەتا سەما و هەڵپەڕکێ، شێعر و مۆسیقا، پەند و مەتەڵ، چیرۆک و ڕاسەکان، کەرەسەکانی گەمەی منداڵان و هتد دەبینرێ و تەنانەت ڕەگەزایەتی کراوتەوە.

زاراوە سەرچەشنەکان: هونەری بەرگری، ئەدەبی بەرگری، داهاتووی ئەدەبی بەرگری

کاتێک تاکەکەسێک، بنەماڵەیەک، هۆزێ یا نەتەوەیەک بیهەوێ بە سەربەخۆیی و کەرامەتەوە بژی، مەجبوورە لە بەرامبەر ئەو بەڵێنە ئەخلاقییەدا تێچووی مرۆیی و ماڵی بدات. یەکێ لە تێچووەکان ڕاوەستانە بەرامبەر بە دەستە زاڵ و هێرشبەرەکان. لەبەرامبەر هێرشبەراندا مرۆڤ لە قۆناخی یەکەمدا شەڕ دەکات، ئەگەر لە بواری سەختئامێری و شەڕدا سەرکەوتوو نەبوو، ئەوا دادەبەزێ بۆ بواری نەرمئامێری و شەڕی سارد. ئەدەب و هونەری بەرگری بریتییە لە کۆمەڵە هەوڵ و تەقەلا و چالاکییەک کە بە شەڕی نەرم ئاراستەی داگیرکەر دەبێتەوە و هەروەها جۆرێک ڕۆحیاتی خۆبەدەستەوەنەدان و نیوەشەڕ ئەدات بە مرۆڤ. لە ئەدەب و هونەری بەرگرییدا، نارەزایەتییەکان دابەش دەبێ بە سەر ڕەهەندەکانی شێعر و چیرۆک، مۆسیقی و گۆرانی، وێنەکێشان و کاریکاتۆر و هتد. لە شرۆڤە و واتاکاندا ئەدەب و هونەری بەرگری بە شێعری حەماسی و هونەری حەماسی پێناسە کراوە. لێرەدا بەکورتی شێعر و هونەری حەماسی بە شێوازی گشتی و چڕبوونەوە لە سەر ئەدەب و هونەری کوردی تاووتۆی دەکرێ.

شێعری حەماسی:

"شێعری حەماسی بریتییە لە شێعری درێژ، گێڕانەوە یا داستانێک سەبارەت بە بابەتێکی گرنگ کە بە شێوازێکی ئاهەنگدار هەڵبەستراب و هەروەها ناوەرۆکەکەی لە سەر کەسێتییەکی پاڵەوان یا نیوەخودایی چڕ بوویێتەوە و لە ئاکامدا بە ئاکاری سەرنجڕاکێشی خۆی چارەنووسی هۆزێک، ڕەگەزێ یا نەتەویەک دیاری بکات"(١). بە پۆلێنبەندکردنی ئەدەبیاتی حەماسی، دەردەکەوێ کە ئەو سەبکە بەدرێژایی مێژوو چەند قۆناخێکی مێژوویی تێپەڕاندوە و هەروەها بەشی زۆری ئەدەبیات و گێڕانەوەکانی لە ڕابردوودا بە خۆوە تەرخان کردوە. سێ قۆناخی "نەریتی یا سەرەتایی کە بە ئەشعاری ئیلیاد و شانامەوە دەست پێ دەکا، قۆناخی نێونجی کە (بەهەشتی ونبوو)ی مەسیحییەت نموونەی ئەو قۆناخەیە و هەروها قۆناخی کۆتایی کە بە شانامەی کوردی و هۆنراوەکانی ئەڵماس خان کۆتایی پێ دێت"(٢).

هەرچەند خولقاندنی ئاسەواری حەماسی بە سەبکی ڕابردوو، بە گۆڕانکارییەوە کۆتایی پێ هات، بەڵام لە کۆمەڵگە نەریتی و پڕ لە ئاڵۆزییەکانی وەک بەلووچستان، لوڕسانات و کوردستاندا هەتا پەیدابوونی خوێندنگا و زانکۆکانیش لەلایەن گۆسانەکانەوە بۆ خەڵکی دەخوێندرایەوە و هەموو لایک چێژیان لێ وەردەگرت. ئەشعاری حەماسی لەڕاستیدا بۆ خەڵکی وانە و فێرکاریی ئیخلاقی جوامێری، بوێری، خۆڕاگری و هتد بووە و سەبارەت بە خۆڕاگری و بەرخۆدان، بەردەوام وەکوو پێویستی بۆ نەوەکانی داهاتوو گوتراوەتەوە.

شێعرە حەماسییەکان خاوەن هەندێک تایبەتمەندیین کە بریتین لە:

"- قارمانی چیرۆک کە کەسایەتییەکی خۆشناو، پێگەیشتوو(کامل) و زۆرجار زیاترە لە مرۆڤی ئاسایی.

– لایەنی شوێن یا مەکان کە لە چیرۆکی بەهەشتی ونبوودا بێجگە لە گۆی زەوی، بەهەشت و جەهەنمیش دەگرێتە بەر.

– ئاکار و کردەوەی گەورە وەکوو کووشتنی دێو و درنج

– ڕۆڵی خودا و فریشتەکان لە چیرۆکەکاندا

– شێوازی گێڕانەوەی شێعری حەماسی کە پڕە لە شانازی و وشە و زاراوەی تایبەتمەند"(٣).

لە چیرۆکە حەماسییەکاندا ئاژەڵەکان، ڕووبارەکان، گیا و درەختەکان و... هەندێکجار دەبنە خاوەن ڕۆڵ.

لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا بە سەرهەڵدانی ئاینی ئیسلام و زاڵبوونی وێژمانی دین بەرەبەرە شێعر و چیرۆکی حەماسی بە شێوازی ڕابردوو کۆتایی پێ هات و شێعرە عیرفانییەکان جێگای گرتەوە. "هێرشی مەغوولەکان بۆ سەر ئێران کەرامەت و شکۆی خەڵک دەشکێنێ و دوای ئەو هێرشە ئێتر ئەشعاری حەماسی و قارەمانپەروەری جێگای خۆی دەدات بە ئەدبی عیرفانی. ئەشعاری حافیز و مەولانا دژی حەماسەت و خەیاڵاتە"(٤). لە کوردستاندا ئەدەبی عیرفانی لەو چەند سەدەی ڕابردوەدا گەیشتە لوتکە و ئەدەبی نووسیاری و کلاسیکی کوردی بە زۆری لەو بوارەدا ڕەنگدانەوەی هەبووە. لە عیرفانی ئیسلامیدا هونەری حەماسەت بەدی دەکرێ. لە زیکر و حاڵی پێڕەوانی تەریقەتی قادری و پێڕەوانی ئەهلی تەشەیووعدا هێماکانی توندئاژۆیی، شمشێر و خوێنڕشتن دەبینرێ کە ئەو بەشە دەچێتە خانەی شانۆی حەماسییەوە. ئەدەبی کوردی کە بە ئەدەبی زارەکی بەناوبانگە و ئوسکارمانیش ئاماژەی پێداوە بە زۆری لە ئەستۆی خەڵکیدا بووە و هەر ئەو خەڵکەش گەشەی پێداوە. پەند و مەتەڵی کوردی کە کاریگەری لە بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی خەڵکی کوردستان وەرگرتووە بە جۆرێک ڕنگ و بۆنی حەماسەت و بەرگرییان پێوەدیارە. لێرەدا ئاماژە بە چەن نموونەیەک لە پەندی کوردی دەکرێ کە سەبارەت بە دوژمن هەڵوێستی توند و شۆڕشگێڕانە دەگرێ.

"ـ دوژمن بێ بە پرد مەڕۆ بە سەریا
قەت بە دەمی سەگ پیس نابێ دەریا
ـ با دوژمن بچووک بێ، بە کەمی مەزانە
ـ شەڕ بە چەک دەکرێ و مامەڵە بە پوڵ
ـ شەو قەڵای مێردانە
ـ باوڕت بە زردەخەنەی حاکم و [هەوا]خۆشیی زستان نەبێ
ـ ڕان مەدەرە دەست گورگ
ـ مەبە بە کەواسوور بەر هۆردوو
ـ قنگ حیزی باشە لە دەم حیز"(٥).

موسیقی و هونەر:

هونەر و گۆرانی کوردی چەندە لایەنی خۆشەویستی، عیرفانی، ناتۆرالیستی و هتدی هەیە ئەوندەش باری حەماسی و بەرگریکارانەی بە خۆوە گرتوە. بەیت و حەیرانی کوردی ئاهەنگێکی تایبەتی کوردییە کە لە باری نێوەرۆک و شێوازی دەربڕینەوە چەندە باری ئەویند‌اری و خۆشەوستی تێدایە، ئەوەندەش دەربڕینی نارەزایەتی و نیگەرانیی سەبارەت بە ڕۆژگار و بارودۆخ تێدایە. کەرەسە و ئامێرە هونەرییەکانی حەماسەت و بەرگری وەکوو دەهۆڵ، دەف، کەڕەنا و هتد لە کوردستاندا مێژوویەکی دێرینیان هەیە. نەریتی کەلکوەرگرتن لە ئامێرەکانی مۆسیقی لە کاری سەربازی و جەنگیدا هەر لە کۆنەوە هەتا ئیستە بەردەوام بووە و تەنانەت نەتەوەکانی دورووبەریش لە کوردستانەوە وەریانگرتووە. "دەهۆڵ یەکێ لە ئامێرەکانی مۆسیقای جەنگییە کە ئورووپایەکان لە سەدەی سێزدەدا لە کاتی شەڕی خاچپەرەستی لەلایەن هێزی موسڵمانان، سوڵتان سەلاحەدینی کوردەوە وەرگیراوە "(٦).

دوازدە سوارەی مەریوان بۆ ڕووخاندنی ورەی دوژمن کەلکیان لە تەپڵ وەرگرتوە. زاراوی "کۆس کەوتن" کە لە فولکلۆری کوردیدا بە واتای داڕووخان، بێدەرەتانی، داماوبوون و هتد هەر لە شکستی سپای کوردەوە سەرچاوەی گرتوە کە لە کاتی گەڕانەوەدا تەپڵی شادییان لێنەدەدا و تەپڵ یا کۆسەکەیان لە دەنگ کەوتبوو .

هونەری هەڵپەڕکێی کوردی هەم بە هۆی دەسەجەمی بوونییەوە و هەم لە ڕووی بزاوت و جموجوڵەوە، تارادەیەک ڕەنگ و ڕەواڵەتی بەزم و ڕەزمی جەنگی وکوو ڕێژەی پێوە دیارە. بەو پێیە بێت بەشێک لە هەڵپەڕکێی کوردی وەکوو هەڵپەڕکێی قرەپیرەژن، هەڵپەڕکێی قەڵایی و بەتەواوی ڕەزمین و هەروەها تایبەتی پیاوانیشە. هونەر و ئەدەبی حەماسی لە ڕابردوودا بەتەواوی پیاو ڕەهەند بووە و ژنان کەمترین ڕۆڵیان لە ڕێخستنی شەڕ و بەرگری کردندا هەبووە.

ئەدەب و هونەری بەرگری لە سەردەمی نوێدا:

ئەدەب و هونەری بەرگری لە سەردەمی ئایدۆلۆژیاکان و تیکنۆلۆژیای نوێدا هەم لە باری فۆرم و هەم لە باری نێوەڕۆکەوە گۆڕانکاری بەرینی بە سەردا هاتووە. ئەدەبیاتی کلاسیک جێگای خۆیدا بە ئەدەبیاتی مۆدێرن.

شێعری نوێ و کورتەچیرۆک جێگای سەبکە کۆنەکانی گرتەوە. ئەدەبی عیرفانی کە قەرزباری ئەدەبی کوردی و فارسییە، بەتەواوی بازاڕی لەدەست دا. قوتابخانەگەلی ئەدەبی وەکوو ڕۆمانتیزم، ئیدەئالیزم، ڕیئالیزم، ناتۆڕالیزم و هتد شرۆڤەی تایبەتییان لە هونەر و ئەدەبیات بەتێکڕایی و ئەدەبی بەرگری کردوە. لە دنیای نوێدا ژانرەکانی دیکە وەکوو وێنەکێشان، شانۆ، فیلم، کاریکاتۆر، تەنز و... بە خوێندنەوەی مۆدێڕنەوە گەشەیان پێدرا و تەنانەت حەماسەت و بەرگریکردن گوێزراوە بۆ ئەو دنیا هونەرییە.

ئاکام:

کوردستان بە هۆی شەڕی بەردەوام لەگەڵ داگیرکەراندا بەشی زۆری هونەر و ئەدەبیاتی نارەزایەتی بەرگریکارانەیە. ئەدەب و هونەری کوردی سەرەڕای لاوازی لە چاو دەوروبەر، دێموکراتیک و جیهان پەسەندە و بەڕاستی دژی شووینیزم و ڕەگەزپەرەستییە. بۆ کورتکردنەوەی باسەکە ئەوەندە بەسە بۆ ئاماژە کردن بە شۆڕشی ژینا کە بێجگە لەوەیکە ئێرانی ڕاچڵەکاند، دەنگی حەقویستیی کوردی گەیاندە جیهان و هەروەها شۆکێکی گەورەی لە بزاوتی فمینیستی دا کە ماوەیەکی زۆرە تێکەڵ بە جیهانی ئابووری بووە.

داری هونەر و ئەدەبی حەماسی کە ڕابردوویەکی دەوڵەمەندی هەیە لە شۆڕشی ژینادا بەر و سەمەری خۆی دا و بەخێرایی هەموو دنیای سایبری و دیجیتاڵی تەنی. بە مەرگی ناحەقی کچە کوردێک ڕێباز و فەلسەفەیەکی نوێ لە ژیانی گەلی کورد و خەڵکی ئێراندا سەری هەڵدا. کورد دەڵێ حەق کۆن ئەبێ بەڵام نافەوتێ. کاتێک لە شەقامەکاندا دروشمی "ئێمە کوردین نابەزین ڕۆڵەی پێشەوا قازین" دەگوترێتەوە، ئەوە نیشان ئەدات کە لە هەناوی دروشمێکی حەماسییدا بەرنامەیەکی بەربڵاو بۆ ژیانی نوێ شاراوەتەوە. هونەرمەندان ڕۆڵی چالاک و بەرۆژییان لە هونەری حەماسییدا هەیە. بە ڕاستی لەو چاخەدا حەماسەت پێشڕەو و لیدر و مامۆستایە.

سەرچاوەکان:

١- آبرامز، مایر هوارد. گلت هارپهام، جفری. فرهنگ واره اصطلاحات ادبی. مترجم سیامک بابایی. انتشارات جنگل ١٣٨٦.ص ١٢٩

٢- ذاکری، مختار، مرادی علیرضا. ادبیات حماسی. Mokhtazakeri.blogfa.com

٣- سەرچاوەی ژمارە یەک.ص ١٣٠

٤ـ ناصر، بیتا. ادبیات عرفانی چگونه جای ادبیات حماسی را گرفت.روزنامه آرمان ملی.١٤٠١/٦/٢٣

٥ـ مودەڕسی، محەمەد عارف. پەندی پێشینیان(کەلەپووری کوردی) ١٣٨٤

٦ـ نقیب سردشت، بهزاد. سازشناسی موسیقی کوردی. انتشارات توکلی

دارسمە

دەنووکی لە سمین ناپارێزێ

گاز و مازووت سەروبنی شۆڕشگێڕی نەوتی خاون

سەر لەبەیانیی ڕۆژی ٥ی جۆزەردانی ساڵی ١٢٨٧ی هەتاوی بۆ یەکەم جار لە خۆرهەڵاتی نێوەڕاست لە گەڕەکی "خرسان"ی شاری "مەسجد سولیمان"ی پارێزگای خووزستان نەوت دۆزرایەوە. دوای ئەم ڕووداوە شلەمەنیەک دەرکەوت بە تەڕی وەک پووشوو ئاگر بگرێت.

هەرچەندە کۆنینەناسانی زۆربلێ و درێـژدادڕ دەڵێن نەوتی ڕەش لە زۆر لەمێژەوە کەڵکی لێ وەرگیراوە، بەڵام ئەم یەکەم بیرە نەوتەی گەڕەکی خرسان یان گەڕەکی "ورچان"ی مەسجد سولەیمان چارەنووسی ئەم ناوچەیەی گۆڕی. ئینگلیسی سووری چاوشین ئیمتیازی نەوتی ئێرانیان گرتەوە و بە دوای ئەودا ڕوویان کردە بابە گوڕگوڕی کەرکووک و لەوێش سنگی مانەوەیان داکوتا و لەم نێوەدا دەردێکیان بەکوردان کرد با بە دەواری شڕی نەکات.

لە باشووری ئێرانیش ئەوەندە پیاوی سووری چاوشینی ئینگلیسان ڕوویان کردە مەسجد سولەیمان و لەوێ مانەوە، شارەکە وەسەر مرۆڤی سووری چاوشین گەڕا. خوا بە بوختان بۆ ئێمەی نەنووسێت، دانیشتووانی مەسجد سولەیمان خۆیان دەڵێن ئێمە تەنیا وەک خاڵوانی ئەم بەرانەی دوای هاتنی ئینگلیسانین و ئەم ژن و پیاوانەی ئێستای مەسجد سولەیمان بیلامانێ هەموویان خوارزای خەڵکی ناوچەکەن و بە قژی زەرد و چاوی شینیانەوە دەچنەوە سەر باوەگەورەیان.

هەتا سەردەمی دەستەڵاتی کورتخایەنی حەمەی موسەدیق و وەرگرتنەوەی ئیمتیازی نەوتی ئێران لە دەست ئینگلیسان، ئێمە زۆر باشتر بووین و هەتا ئەوکات دەستەڵاتدارانی ئێران تەنیا سکی خۆیان پێ تێر دەکرا. دوای ئەوەی نەوت لە دەست ئینگلیسان هاتەدەر، ئیدی شای دەستەڵاتدار بەلێشاو فرۆشتی و بەشێکی زۆری بە چەکوچۆڵ دا و هێزی سەرباز و ساواکی پێ پتەو کرد و بەم جۆرە ئێرانیش بوو بە خاوەنی خەڵکێکی تێر و سەرکوتکراو.

هاوکات ئەم نەوتە زۆرە تەماعی زیاتری دەبەرناین و لەو ئانوساتەدا ئاخوندێکمان لێ پەیدا بوو، دەلینگی لە درۆکردن هەڵکرد و گوتی ئەگەر من دەستەڵاتم هەبێت، پارەی فرۆشتنی ئەم نەوتە زۆر و زەبەندە بەسەر تاکتاکی ئەم وڵاتەدا دابەش دەکەم و سەرەڕای ئەمە ئاو و کارەباشتان بە خۆڕایی بی بەرانبەر پێدەدەم. لەم جیهانەدا هیچ لە جیهانی ئاخرەتیش هەمووتان بە دوای خۆمدا بەرە بەهەشت نێریکێش دەکەم و پردی سیڕاتیش بە لۆدێر و بۆلدوزیری جیهادی سازەندەگی بەرین و فراوان دەکەم و هەرچی قیر و نەوتە سووتاوی ئەم نەوتە زۆر و زەبەندەیە دەیکەم بە قیرتاوی ئەمبەر و ئەوبەری پردی سیڕات و هەرچی گەراجی بەر کۆشکە پڕ لە حۆریەکانی بەهەشتیشە هەر بە بەرهەمی ئەم بیرە نەوتانە قیرتاوی دەکەم.

جا وەک هەمووتان ئاگادارن بە چەپڵەڕێزان شامان دەرکرد و ئاخوندمان بە سواری فڕۆکەیەکی گەورە لە شارۆچکەی "نۆفڵۆشاتۆ"ی فەرەنساوە گەڕاندەوە و لەسەر تەخت و بەختی پاشایەتی دامانا.

"شامەلا" چەند ساڵێک ژیا، بەڵام نە پارەی نەوتی دابەش کرد و نە کارەبا و ئاوی بەلاش پێدان، بەڵکو شەڕێکی درێژخایەنی بە خەڵکی نێوخۆ و وڵاتانی دەر و دراوسێ فرۆشت. ئاخوند مرد و یەک لەشکر ئاخوندی دیکە بوون بە دەستەڵاتداری ئێران. ئەم ئاخوندانەش دوای ئەم هەموو درۆ و دەلەسەیەی ئاخوندی گۆڕین و خۆیان دەگەڵ خەڵکی ئێران کردوویانە لە ترسی ئەوەی لە دەستەڵات لایان بدەن، بە زەحمەت تفیان بۆ قووت دەدرێتەوە.

لەماوەی ئەم چەند ساڵەشدا زانست پێش کەوت و ئەزموونی هەڵوەشاندنەوە و دابەشکردنی پێکهاتەی نەوتیش پەرەی سەند و بێنزینی عادی، سوپێر، نەوتی سپی و مازووت و گازو ڕۆنی مەکینە و دەیان لێکەوتەی دیکە لە نەوتە ڕەشە وەردەگیرێت.

لە نێوان ئەم هەموو لێکەوتەیەی لە نەوتی خاو وەردگیرێت، بێنزینی سوپێر و گاز زۆر بە قەدر و قیمەتن و وڵاتانی دیکەش پارەیان پێدەدەن. مازووتیش بنکڕی ئەم لێکەوتانەیە لە نەوتی خاو دەکەونەوە. بێنزین و گاز سووکن و سووتانیشیان لە سووتانی مازووت زیانی بۆ ژینگە کەمترە.

ئێستا ئەو دەستەڵاتدارانەی لە ترسی هێرشی خەڵک بە زەحمەت تفیان بۆ قووت دەدرێتەوە، بۆ پەرەپێدانی دۆخی لایەنگرانیان لە دەرەوەی ئێران و پەرپێدان بە ڕوحی شۆڕشگێڕی لە وڵاتانی دەورو بەر، بێنزین و گازەکە دەفرۆشن و مازوتە قوونگرانەکەش دەکەنە سووتەمەنیی یەکەی بەرهەمینانی کارەبای خۆماڵی.

سووتاندنی مازووت جگە لە بەرهەمهێنانی کارەبا، دووکەڵی چاکیش دەکات. دووکەڵەکەشی لەم سەروبەندی ئەم خۆپێشاندان و شتەی ئەم ساڵانەی دواییدا زۆر بەسوودە. ئەم دووکەڵە دەبێتە هۆی نەخۆشیی ئەو هاووڵاتیانەی ڕەنگە بە لەشی ساغەوە کێشە بۆ دەستەڵات دروست بکەن و داوای گۆڕان و دیموکراسی و شتی وا بکەن. بە تایبەت نەخۆشیی درێژخایەن وادەکات لە جیات بیرکردنەوە سەبارەت بە گۆڕینی دەستەڵات بە ڕاکە ڕاکە بە دوای دکتۆر و دەوا و دەرمانەوە بن.

سووتانی مازووت لە یەکەی بەرهەمهێنانی کارەباوە دووکەڵێکی لێدەکەوێتەوە دەبێتە هۆی بوغ و تەم و لە ئاکامدا هەوا پیس دەکات. ئەم پیسبوونی هەواش بیانوویەکی چاکە بۆ ئەوەی قوتابخانە و زانکۆیان دابخرێن و بێئەوەی پۆلیسی باتووم بەدەست لە شەقامان پێش بە خۆپێشاندان بگرێت، بە بیانووی دووکەڵ و مەترسیی پشوو سواربوون، بەر بە خۆپێشاندان دەگیرێت. بەم جۆرە گاز و مازووت سەر و بنی نیشتمانپەروەر و شۆڕشگێڕی نەوتی خاون.

دروشمی شۆڕشگێرانە واتە "شعار انقلابی: بۆپێشەوە بەرەو پارەدارکردنی بەرەی خۆڕاگریی لە وڵاتانی دراوسێ.

KURDISTAN

Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan

NO:860 6 Desember 2023

ناونیشانی ڕۆژنامەی «کوردستان» و ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێتدا:

www.kurdistanmedia.com
info@kurdistanmedia.com
www.kurdch.tv: Yahsat 1A @ 52.5° East MHz 12594
polarization: Vertical -27500 FEc : 2/3
Radiodk59@gmail.com

ئیمەیلی ڕۆژنامەی کوردستان:
info@kurdistanmedia.com
ئیمەیلی تەشکیلاتی نهێنی:
Tashkilat.kdp92@gmail.com

یەکەمین خەڵاتی ساڵانەی جەماڵ نەبەز بە زارا محەممەدی درا

ڕۆژی یەکشەممە، ١٢ی سەرماوەز، لە ڕێوڕەسمێکدا کە لە بینای شارەداریی شۆنبێرگی بێرلین بەڕێوە چوو، یەکەمین خەڵاتی ساڵانەی جەماڵ نەبەز، پێشکەش بە زارا محەممەدی، مامۆستای زمانی کوردی و زیندانیی سیاسیی پێشوو کرا.

لەو ڕێوڕەسمەدا کە بە بەشداریی کۆمەڵێک لە کوردەکانی دانیشتووی ئاڵمان و خوشکی زارا محەممەدی بەڕێوە چوو، خەڵاتەکە لەلایەن خوناو حاجو، ئەندامی لیژنەی هەڵسەنگاندنی خەڵاتی ساڵانەی جەماڵ نەبەزەوە، پێشکەش کرا و کانی محەممەدی، بە نوێنەرایەتی لە زارا محەممەدی، خەڵاتەکەی وەرگرت.

کانی محەممەدی سەبارەت بە پێشکەشکرانی ئەم خەڵاتە بە زارا محەممەدی، بە کوردستان میدیای گوت: ئەم خەڵاتە بۆ ڕێزگرتن لە ١٥ ساڵ خەبات و تێکۆشانی خۆبەخشانە و بێوچانی خاتوو زارا بۆ پاراستنی زمان و ناسنامەی نەتەوەیی، سەرەڕای هەموو زەخت و گوشارەکان و هەروەها سەرکوت و زیندان لەلایەن ڕێژیمی ئێرانەوە بووە.

پووشپەڕی ساڵی ١٣٩٩، زارا محەممەدی، بە تۆمەتی دروستکردنی گرووپ و دەستە بە مەبەستی تێکدانی تەناهیی نەتەوەیی لەلایەن لقی یەکی دادگای ئینقلابی ڕێژیمەوە لە سنە بە ١٠ ساڵ زیندان مەحکووم کرا و ئەم حوکمە لە لقی چواری دادگای پێداچوونەوەی سنەدا، بە سەرۆکایەتیی دادوەر مستەفا تەیاری بە پێنج ساڵ زیندان گۆڕدرا.

قەندیل سەر بە تەمە و تازیەبار

تاهیر خەلیلی، هونەرمەندی ناودار و پێشمەرگەی پێشووی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە شاری سلێمانی کۆچی دوایی کرد.

هونەرمەند تاهیر خەلیلی ساڵی ١٣٣٥ی هەتاوی لە شاری بۆکان لەدایک بوو. ئەو لە منداڵییەوە خولیای مۆسیقا و گۆرانیگوتنی هەبوو و هەر زوو لە کۆڕوکۆبوونەوەکاندا دەستی بە گوتنەوەی گۆرانییەکانی هونەرمەندانێکی وەک مامۆستا محەممەد ماملی، حەسەن زیرەک، تاهیر تۆفیق، عەلی مەردان و ساڵح دیلان کرد. هێشتا تەمەنی ١٥ ساڵ بوو کە یەکەم بەرهەمی هونەریی خۆی بڵاو کردەوە و دواتر بوو بە خاوەنی ڕچە و شێوازی هونەریی خۆی و کۆمەڵێک سروود و گۆرانیی بەناوبانگی لە ژیانی هونەریی خۆیدا تۆمار کرد.

هونەرمەند تاهیر خەلیلی ساڵی ١٣٥٨ی هەتاوی و دوای ئاشکرابوونەوەی خەباتی تەشکیلاتی و سیاسیی حیزبی دێموکرات هاتە ڕیزەکانی حیزبەوە و چ لە ڕیزی پێشمەرگەی سەنگەر و چ لە کۆڕی هونەریی حیزبدا بۆ ماوەی نیزیک بە ٥ ساڵ خەباتی سیاسی و هونەریی خۆی درێژە پێدا. هەر لەو قۆناغە لە ژیانی سیاسی و هونەریی تاهیر خەلیلیدا و پاش عەمەلیاتێکی هێزی بەیان لە ئاوایی ئەڕبەنووس کە بۆخۆیشی تێدا بەشدار بوو، سرووده مێژووییەکەی «لە تەرەغەی سەربەرزەوە»ی چڕی کە لە تۆمارکردنەکانی دواتردا ناوەکەی بە «قەندیلی سەربەرز» گۆڕی.

هونەرمەند تاهیر خەلیلی لە قۆناغێکی دیکەی ژیانیدا و ساڵی ١٣٧٢ پاش ئەوەی بەهۆی گوشاری ناوەندە ئەمنیەتییەکانی ڕێژیمەوە ناچار بە بەجێهێشتنی کوردستان بوو، خۆی گەیاندەوە ڕیزەکانی حیزبی دێموکرات و هەتا ساڵی ١٣٧٦ کە پەڕیوەی هەندەران بوو؛ لە کۆڕی هونەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێراندا ئەرکی هونەری و پێشمەرگانەی خۆی ڕاپەڕاند. کاک تاهیر خەلیلی لە ساڵانی ڕابردووشدا کە لە دەرەوەی وڵات ڕا دەهاتەوە باشووری کوردستان، لە چەند بۆنەیەکی حیزبیدا بە بەشداریی چالاکی بوو کە لە دواهەمینیان کە یادی ٣٠ ساڵەی تیرۆری شەهید د. عەبدولڕەحمان قاسملوو بوو، چەند سروودێکی نیشتمانی و حەماسیی چڕی.

هونەرمەند تاهیر خەلیلی خاوەنی دەیان سروود و گۆرانی بوو، و «کاکی شوان»، «خاسەکەو»، «شەوی تاریک و بێدەنگی»، «گوڵی مەهاباد» و «کیژۆڵەی کوردستان» چەند سروود و گۆرانیی بەناوبانگی دیکەی هونەرمەند تاهیر خەلیلین. مخابن مەرگ مەودای نەدا لەوە زیاتر خزمەتی هونەری گەل و نیشتمانەکەی بکا و لە تەمەنی ٦٧ ساڵیدا کۆچی دوایی کرد.

ناوەندی ڕاگەیاندنی حیزبی دێموکراتی کوردستان بەبۆنەی مەرگی ناوەختی هونەرمەند تاهیر خەلیلی سەرەخۆشی لە بنەماڵە و کەسوکاری دەکا و خۆی لەو خەمە قورسەدا بە بەشداری خەمیان دەزانێ.

ئەنجومەنی هیوای زانست ١١٥ کەسی دیکەی فێری خوێندن و نووسین بە زمانی کوردی کرد

ئەنجومەنی فەرهەنگیی هیوای زانستی سەقز، بە بەڕێوەبردنی چەندین خولی فێرکاری لە هاوینی ئەمساڵدا ، ١١٥ کەسی دیکەی فێری خوێندن و نووسین بە زمانی کوردی کرد.

ئەنجومەنی هیوای زانست، ڕۆژی پێنجشەممە، ٢ی سەرماوەز، بە بەڕێوەبردنی ڕێوڕەسمێک، بڕوانامەی تێپەڕاندنی خولی ڕێنووسی کوردیی پێشکەش بە دەرچووانی خولەکان کرد. ئەم ئەنجومەنە، لە هاوینی ئەمساڵدا لە ٥ کتێبخانەی نەشمیلان، موفیدە مەزهەر، کانی عاشقان، ژیلا حسەینی، قشڵاخی پرد، خولی ڕێنووسی کوردیی بەڕێوە بردوە. ئەم خولانە لەلایەن مامۆستایان خالید عەبدوڵڵاهی، ڕێبوار فەللاحی، عەزیز مەرزی، کەژاڵ مەجیدییان و ئازاد ئەمینییەوە بەڕێوە چوون.

ئەنجومەنی هیوای زانست لە ماوەی چوارساڵی ڕابردوودا، پتر لە چل خولی ڕێنووسی کوردیی بەڕێوە بردووە و لەم خولانەدا زیاتر لە ٨٠٠ فێرخوازی، فێری خوێندن و نووسین بە زمانی کوردی کردوە.

بەر لە ماڵاوایی

وەفایەک بۆ وەفادارێک (تاهیر خەلیلی)

مەنسوور مروەتی

ڕۆژی یەکشەممە ٥ی سەرماوەز هونەرمەندی ناودار و شۆڕشگێڕی کورد تاهیری خەلیلی بەهۆی نەخۆشی لە شاری سلێمانی کۆچی دوایی کرد. تەرمی ئەو هونەرمەندە دەروەستە دوو ڕۆژ دواتر بە ڕێزەوە لەنێو ئاپۆڕای خەڵک و هونەرمەندان لە گۆڕستانی بەکرەجۆی ئەو شارە ئەسپەردەی خاک کرا.

هەر لە یەکەم ساتەکانی بڵاوبوونەوەی کۆچی دوایی تاهیری خەلیلی، شەپۆلێکی بەربڵاو لە خەم و ماتەمینی نێوخۆ و دەرەوەی کوردستانی داگرت و بۆ چەند ڕۆژێک دیسانەکە سروودی «لە قەندیلی سەربەرزەوە» بوو بە وێردی سەرزمانان و تەنانەت بوو بە دوایین ماڵاوایی خەڵک لەم هونەرمەندە نیشتمانپەروەرە لە گۆڕستانی بەکرەجۆ کە لە پۆلێک لە هونەرمەندانی کوردی ئامادەبوو لە ڕێوڕەسمەکە گوترایەوە. لە ماوەی ئەو دوو ڕۆژەشدا ڤیدیۆیی کۆبوونەوەیەکی تایبەت ماڵ بە ماڵی سۆسیالمیدیای تەنیبوو کە کۆمەڵێک لە هونەرمەندان، شاعیران و نووسەرانی دڵسۆزی کورد لە چەند شارێکی کوردستان کە شەوێک دوای کۆچی دوایی کاک تاهیر، لە شاری سەردەشت پێکیانهێنابوو؛ کۆبوونەوەیەک بۆ ڕێزگرتن لە هونەرمەندی خاک و نیشتمان و بە کۆمەڵێک سیمبول و نیشانەناسیی تایبەتەوە.

وەئەمما پرسیار ئەوەیە، چ شتێک لە تاهیری خەلیلی و هونەرەکەیدا هەبوو کە خەڵک بەتێکڕا ئاوا بۆ کۆچی دوایی ئەو بەپەرۆش بوون و ئاوا بەڕێزەوە بەڕێی مەنزڵی ئەبەدییان کرد؟

تاهیری خەلیلی ئەگەرچی بەرهەمە هونەرییەکانی بە هۆکاری جۆراوجۆر زۆر نەبوو، بەڵام ئەوەی هەیبوو خستبوویە خزمەتی دۆزی ڕەوای گەلەکەی و سروودەکانی ببوون بە وێردی سەرزمانان و لە نێویشیاندا سروودی بەناوبانگی «لە قەندیلی سەربەرزەوە» زیادەڕۆیی نییە بڵێین کە لە کوردستاندا کەس نییە نەیبیستبێ، نەیزانێ و بۆ جارێکیش بووبێ لە بەرخۆیەوە نەیخوێندبێ. لەوەش پتر تاهیر خەڵیلی بۆخۆشی بەکردەوە لە مەیدانی خەباتدا بوو و هەر لە سەرەتاکانی شۆڕشەوە ببوو بە پێشمەرگە و چەکی پێشمەرگایەتیی کردبووە شان. لە عەمەلیاتەکانی هێزی پێشمەرگەدا مەیدانی بەشداریی کردبوو، تەنانەت لە لەشکەرکێشییەکەی ساڵی ١٣٧٥ی سپای پاسداران بۆ سەر بنکەکانی حیزب لە نیزیک شاری کۆیە یەک لەو ماڵە پێشمەرگانەی بە تۆپباران و کاتیوشابارانی سپا سووتان و خاپوور بوون، ماڵی تاهیری خەلیلی بوو. بۆیە پڕ بە پێستی خۆیەتی بڵێین تاهیری خەلیلی هونەرمەندێکی پێشمەرگە و پێشمەرگەیەکی هونەرمەند بوو.

« ڕێگای قازی قەت بەرمەدەن، هاوڕێی شەهید لە بیر مەکەن» کە خۆی ئەسڵێکی نەگۆڕی بزووتنەوەی کوردستانە، بۆ خۆی یەکێک لەو سروودە نەمرانەیە کە ساڵەهایە بووەتە ڕەمزی چڕین و بانگهێشتنی لاوان و هاتنی پۆل پۆلی لاوان بۆ نێو ڕیزەکانی شۆڕش. بەوپێیە تاهیری خەلیلی لە زومرەی ئەو هونەرمەندانەیە کە هونەرەکەیان بە هونەری بەرگری پێناسە دەکرێ و هونەری بەرگری نەتەنیا لەنێو کورددا‌ندا بەڵکوو لەنێو هەموو گەلاندا ڕێزی لێ دەگیردرێ و ئەو گەلانەش کە قۆناغی ڕزگاری نەتەوەییشیان تێپەڕاندبێ، هێشتا هەر بەڕێزەوە لەو هونەرە دەڕوانن. بەمجۆرە هۆکاری سەرەکیی خۆشەویستیی تاهیری خەلیلی لەنێو خەڵکدا بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە تاهیر بە هونەرەکەی سەنگەرێکی جوان و ڕازاوای دۆزی ڕەوای گەلەکەی خۆی بوو، بۆیە خەڵک خۆشیان ویست و ناو و یادی بۆ هەمیشەش لە دڵی نەتەوەکەیدا دەمێنێتەوە.

تاهیری خەلیلی پێشتر ئاواتی خواستبوو لە کوردستان بمرێ و ئەو خۆزگەیەی ئەگەرچی بڕێک دوور لە زێد و شوێنی لەدایکبوونی خۆی هاتە دی ،بەڵام هەڵوێستی خەڵکی باشووری کوردستان و بەتایبەتی شاری سلێمانی وای کرد بۆ جارێکی دیکەش هاودڵییەکی جوان لە نێوان ڕۆژهەڵات و باشووردا پێک بێت. وەک چۆن ڕۆژی ناشتنی ئەو هونەرمەندە زەحمەت بوو جیاوازییەک لە نێوان هەستی ئامادەبووان بە ڕۆژهەڵاتی و باشوورییەوە ببینی. ئەوەش دیسان سەلمێنەری ئەوە بوو کورد لە هەر چوار بەشەکەی کوردستان خاوەنی یەک پرس، ئەویش پرسی نەتەوەیی کوردە، کە ڕۆڵەیەکی هونەرمەندی ئەم نەتەوەیە ئەو هێمایانەی پێوە دیار بوو.

بەخۆشییەوە لە نێو کورداندا هونەرمەندی وەکوو تاهیری خەلیلیمان کەم نییە و هەرکام کەم و زۆر بە قەدەر توانایی خۆیان تەمەنی هونەریی خۆیان لە پێناو گەلەکەیاندا داناوە و کاریگەرییان حاشا هەڵنەگرە. تەنانەت چەندین هونەرمەندی دیاریش هەر لە ڕەوتی خەبات و لە نێو شۆڕشدا پێشمەرگانە و بە گوللەی دوژمن گیانی خۆیان پێشکەش بە ڕێگەی ڕزگاریی گەکەیان کردوە. بەڵام ئەوەی جێی داخ و کەسەرە ئەوەیە کە زۆرێک لە هونەرمەندانی ناوداری کورد بە کۆڵێک چەرمەسەری و بێبەشی لە ژیان کۆچی دوایی دەکەن و بەداخەوە بەهۆی دۆخی سیاسیی کورد و خەباتەکەی هەتا ئەوکاتەی لە ژیاندا ماون پاداشتی خزمەتەکانیان وەکخۆیان و بەپێی پێویست وەرناگرن و لە پاش بڵاوبوونەوەی هەواڵی ژینئاوایی تاهیری خەلیلی دیسان ئەو بابەتە هاتەوە بەرباس. جیا لە بە جیددی وەرگرتنی ئەو گلەیی و ڕەخنەیە کە جێگای خۆیەتی، بەداخەوە کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان خاوەنی دەوڵەت و دەسەڵاتی سیاسی و نەتەوەیی خۆی نییە هەتا ئەو ئەرکە گرینگە بگرێتە ئەستۆ و کەسانی ناوداری گەلەکەمان کە ژیانی خۆیان لە پێناو ڕزگاری گەلەکەیان دادەنێن، ئاوا بە غەریبی و دنیایەک ئاواتەوە و بێبەش لە خۆشییەکانی ژیان سەر نەنێنەوە. بەڵام بە دڵنیاییەوە خەباتی نەتەوایەتیی کورد و هەم کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان بۆ هەمیشە خۆیان قەرزباریان دەزانن و هێمن گوتەنی «نامرن ئەوانە وا لە دڵی میللەتا دەژین».

سڵاو لە گیانی پاکی هونەرمەندی پێشمەرگە تاهیری خەلیلی و نەمری بۆ ناو و خەباتەکەی.